GEORGE ORWELL

DESPRE ADEVĂR

POLIROM

„Libertatea înseamnă libertatea
de a spune că doi plus doi fac patru.”

„Limbajul politic... este menit
să facă minciunile să pară adevărate
şi crima să pară respectabilă şi
să dea impresia că vorbele goale
sunt de fapt argumente serioase.”

„O iluzie poate deveni o jumătate
de adevăr, o mască poate schimba
expresia feţei.”

„Nimeni nu caută adevărul, toată lumea
invocă un «caz» fără să ţină cont
de imparţialitate sau de acurateţe,
iar faptele cele mai evidente pot fi
ignorate de cei care nu vor să le vadă.”

„Prima pretenţie pe care o avem
de la un scriitor este să nu mintă,
să spună ce crede cu adevărat,
ce simte cu adevărat. Cel mai rău lucru
pe care îl putem spune despre o operă
de artă este că nu e sinceră.”

„E uşor să faci promisiuni deşarte
în numele ortodoxiei momentului,
dar scrierile care contează cât de cât
nu pot fi create decât atunci când
un om simte adevărul lucrurilor
pe care le spune; fără asta,
nu mai există impuls creator.”

„Se consideră că adevărul devine
neadevăr când îl spune inamicul tău.”

GEORGE ORWELL

DESPRE ADEVĂR

ORWELL ON TRUTH

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

ORWELL, GEORGE

Despre adevăr / George Orwell; trad. din limba engleză de Ioana Aneci; pref. de Teodor Baconschi. – Iaşi: Polirom, 2020

ISBN 978-973-46-8022-1

I. Aneci, Ioana (trad.)
II. Baconschi, Teodor (pref.)

32

Printed in ROMANIA

GEORGE ORWELL

DESPRE ADEVĂR

Traducere din limba engleză de Ioana Aneci

Prefaţă de Teodor Baconschi

POLIROM
2020

Nota editorului: Pentru fragmentele preluate din alte opere ale lui George Orwell s-au folosit cele mai recente ediții în limba română apărute la Editura Polirom. Traducătorii sunt indicați în fiecare caz în note de subsol.

George Orwell, un profet al post-adevărului

Faima lui George Orwell (1903-1950) derivă din transformarea scrierilor sale de căpătâi (*O mie nouă sute optzeci și patru* și *Ferma animalelor*) în referințe canonice ale unei vulgate antitotalitare. Prin difuzare masivă – mai ales postumă –, opera acestui spirit preocupat de prezervarea gândirii critice și a autonomiei intelectuale a suferit un soi de reducție *pop*, devenind la fel de recognoscibilă precum un tablou serial de Andy Warhol. Proiectat ca figură *iconică*, Orwell s-a clasicizat în versiunea aproape hollywoodiană a titlurilor amintite, care au fost transpuse până și ca desene animate; fiind mai des citat decât e citit, nu ne-ar mira ca silueta lui să figureze pe tricouri (ca un soi de anti-Che Guevara) sau pe suporturile de pahare din orice bar al cărui patron pozează în *freedom fighter*...

Sper ca volumul de față – care și-a propus să reunească scrierile orwelliene despre Adevăr – să ni-l restituie într-o lumină mai puțin scenografică pe omul și autorul din

spatele textelor antologate. El aparține unei categorii de indeciși metafizici – orfani ai nihilismului nietzschean – unde-i mai putem surprinde, în plină tribulație, pe André Gide, Panait Istrati, Albert Camus, Walter Benjamin ori Simone Weil – minți strălucite, suflete capabile de flexiuni abisale, temperamente vaticinare și campioni ai sincerității introspective, care s-au trezit striviți între comunism și nazism, depășind ideologicul către un soi de liman al redempțiunii mistice, poetice și crepusculare. Congenerii spirituali ai lui Orwell aveau, ca singură supapă, apărarea unei fundamentale onestități intelectuale. Acești „autenticiști" n-ar fi sacrificat îndoiala metodică (prin care accedem spre certitudine) pentru confortul elitelor autoîndreptățite sau pentru liturghiile demagogice ale maselor excitate. Am simplifica excesiv, la rândul nostru, dacă am susține că respectiva familie de spirite e compusă din apărătorii (religioși sau agnostici) ai libertății personale, amenințată de dictaturi colectiviste sau rasiste. Orwell și prietenii săi nedeclarați erau victimele nevrozate ale unor transformări tehnologice neîntrerupte și nu mai puteau reacționa cu entuziasm futuristic față de progresul continuu, căci tocmai supraviețuiseră Primului Război Mondial și se pregăteau, intuitiv, de repetarea lui la o scară încă și mai terifiantă. Ei trăiau într-un timp ce cuprindea radioul, cinematografia în plină expansiune, afișul de propagandă, ritualurile

pe marile stadioane (estetizate în maniera unei Leni Riefenstahl), ziarele – cu puterea lor de cristalizare a unor mituri şi de contestare a oricăror convenienţe burgheze... Generaţia aceea (să-i spunem interbelică) a cunoscut hiperinflaţia, călătoria cu avionul, criza economică, prăbuşirile bursiere şi mai ales complexitatea exponenţială a pieţei ideilor, cu *prea multe* manifeste, curente, secte, grupări mesianice, revoluţionare, anarhiste, experimentaliste, utopice. Pe scurt, s-au trezit nu atât între democraţie şi totalitarism, cât în ochiul ciclonului, trăind nemijlocit marea criză a spiritului european, cu toate convulsiile, erupţiile, rupturile şi transele sale negative.

Nu ne miră obsesia acestor dezvrăjiţi ai utopiei pentru statutul epistemic şi politic al adevărului, frica lor faţă de „ministerele" care i-ar putea fi sau i-au fost deja „alocate". Omul tradiţional se consola cu teoria scolastică despre „dublul adevăr": unul natural şi raţional (bazat pe adecvarea dintre judecata logică, percepţia senzorială şi datele empirice ale „realităţii") şi unul supranatural şi revelat, care presupune, prin Iisus Hristos, chiar Întruparea Adevărului. În prudenta *christianitas* prerevoluţionară, Adevărul era *cineva*, nu *ceva*. Regele monarhiei de drept divin locuia două trupuri complementare, tot aşa cum dublul adevăr se armoniza *in aeternum*, căci ordinea terestră nu face decât să reflecte, anticipând, Cetatea lui Dumnezeu. Ştim că Modernitatea, declinată între

Reforma protestantă (care exclude medierile sacerdotale şi privatizează relaţia cu Dumnezeu) şi Umanismul renascentist (dezvoltat în cadrele cosmologice ale fizicii copernicane), profilează treptat ethosul „omului nou", sfâşiat de incertitudini anxioase, de curaj agresiv şi vizionarism istoric sau, mai târziu, de furori demiurgice, menite să corecteze ideologic şi ştiinţific „deficienţele" Creaţiei. Crezul niceo-constantinopolitan – care exalta un Dumnezeu adevărat şi un Om adevărat reuniţi în persoana unui Mântuitor – lasă acum loc unei religii a îndoielii, bazată pe morala subversivă a suspiciunii şi resentimentului generalizat. Adevărul devine atunci însuşi dreptul de a ridica problema lui deschis-insolubilă. După momentul ei kierkagaardian sau schopenhauerian, Europa spirituală se înstrăinează prin curente politice salvaţioniste, bazate pe supunerea capitalistă a Naturii şi integrarea individului în providenţa Statului naţional. Iată (pentru a rezuma o dinamică foarte complexă) sursele care au constituit materia primă a dezbaterii despre adevăr în generaţia lui Orwell. El însuşi, ca participant la războiul civil din Spania (unde fusese cooptat într-o brigadă troţkistă), a constatat pe teren contrastul tragic dintre temele propagandei bolşevice şi barbaria ei imediată. Mai mult, revenit în Anglia, s-a trezit cenzurat chiar în mediile publicistice de stânga, pe care le frecventa din idealism justiţiar. Chaplin şi Aldous Huxley au demistificat

condiţia proletară a maşinismului alienant, denunţând corporatismul fascist şi eugenia nazismului; sarcina lor a fost mai uşoară, căci naţional-socialismul şi mitologia Reichului s-au consumat rapid, fiind judecate la Nürnberg şi lăsând loc democraţiilor din lumea postbelică, remodelată după exigenţele liberale ale unei *pax americana*. Dezvrăjiţii utopiei comuniste au avut mult mai mult de luptat cu ipocrizia lucrativă, infirmitatea morală şi ticăloşia unor complicităţi tenace, plătite şi dirijate de la Moscova, pe toată durata postbelică. Mulţi istorici şi filosofi ai istoriei sau politologi au mers pe linia lui Hannah Arendt, însă rezilienţa acestei „minciuni mari cât secolul" s-a dovedit implacabilă, dacă ne gândim că, deunăzi, însuşi preşedintele Comisiei Europene dezvelea, la Trier, o statuie a lui Karl Marx. Stalinismul e şi azi sanctuarizat (cel puţin în Rusia) sub pretextul că URSS a luptat alături de Aliaţi împotriva lui Hitler. Mumia lui Lenin a rămas în mausoleul ei de granit din Piaţa Roşie, iar neomarxismul cultural, insidios vehiculat prin terorismul intelectual al corectitudinii politice, consolidează tandemul poststructuralist dintre relativismul moral şi hedonismul agnostic al veacului XXI. La ministerul postmodern al Adevărului, luminile nu se sting niciodată. Metoda de lucru e neschimbată: rescrierea permanentă a Trecutului. Iată de ce alarma parabolică montată de inteligenţa lui Orwell continuă să răsune,

dar mai e cineva dispus să o audă? Tocmai pentru a răspunde pozitiv la o asemenea deloc retorică întrebare, se cuvine să salutăm apariția prezentului volum.

Cartea pe care o veți citi e compusă din fragmente literare și piese jurnalistice, scrise la cald, sub temerea că „istoria s-a oprit în 1936" (după cum îi spusese Orwell lui Arthur Koestler) și că urmează o negură totalitară globală, care va generaliza dogmatismul fanatic, va manufactura narațiuni unice, suprimând libertățile civice și, finalmente, civilizația burgheză, cu toate inegalitățile ei acceptabile și frivolitățile sale nepăsătoare. Autorul nostru surprinde exact momentul când puterea nu se mai mulțumește cu minciuna, ci își propune să impună un adevăr unic, obligatoriu și exasperant. Reflecțiile întrețesute aici nu constituie un tratat filosofic despre natura Adevărului, ci o suită de imagini fotografice, pe care un reporter de război aruncat în acțiune le fixează pe ecranul celor mai sumbre spaime colective. George Orwell e un lucid fără cinism, un candid tămăduit de himere, dar mai ales un martor incomod pentru toate taberele prinse în conflict. Vedem în tonul său apocaliptic aporia tragică a umanității anilor '30-'40, captivă între ciocanul stalinist și nicovala walhallică a nazismului, între agonia imperialismului britanic și explozia americană a mass-mediei, ca forță teluric-manipulatorie (se dovedește relevant, în acest registru, articolul despre farsa radiofonică organizată de

Orson Welles cu privire la o ipotetică invazie extraterestră a Statelor Unite). Din perspectiva lui Orwell, nenorocirea propriei epoci nu consta doar în sarabanda ucigașă a conflagrației mondiale, ci în faptul că nu mai exista *o parte bună a baricadei*: el simte că echivocul constitutiv al Timpurilor Moderne a distrus apetitul pentru distincții etice, deodată cu însăși posibilitatea de a le propune. „Toată lumea" – notează autorul nostru – „consideră că atrocitățile dușmanului sunt reale și nimeni nu le crede pe cele comise de propria tabără, fără măcar să-și bată capul să examineze dovezile". În acele decenii infernale, toate ideologiile și puterile politice angajate în coliziunea militară susțineau că reprezintă formula izbăvitoare...

Am citit prefața lui Alan Johnson din ediția engleză a opusului nostru, care evocă insistent „actualitatea" lui George Orwell. Într-adevăr, el a reușit să anticipeze lumea Războiului Rece (cu accent pe hidoșenia gulagului comunist), dar continuă să aibă dreptate și în decorul secolului XXI, definit prin delirul știrilor false și instalarea în așa-numitul *post-adevăr*. Recenta polarizare isterică între „progresiști" și „conservatori", care a distrus virtutea moderației și, odată cu ea, bazele unui consens favorabil binelui comun, perpetuează într-o versiune bufă – momentan nesângeroasă, căci sardonică și „virtuală" – *descentrarea* specifică epocii interbelice. Pentru prima dată, ceea ce

Chantal Delsol numea „istoria vectorializată" (prin civilizaţia evanghelică a iubirii) se reproduce pe sine, sisific, generând o de-realizare de vicioasă circularitate. Fără să ofere vreun panaceu, *atitudinea* lui George Orwell făgăduieşte celor gata să o adopte ca tipar investigativ un licăr de bun simţ şi o consolatoare încredere în supravieţuirea raţiunii umane dincolo de copleşitoarele sale rătăciri.

Teodor Baconschi

„Adevărul despre englezi și Imperiul lor"

Din *Zile birmaneze** (1934)

[Flory] își sărbătorise cei douăzeci și șapte de ani în spital, acoperit din cap până-n picioare de niște bube hidoase numite bube-de-noroi, dar care erau, probabil, provocate de whisky și mâncare proastă. Îi lăsaseră pe piele niște urme minuscule, ca niște ciupituri de vărsat ce nu dispăruseră timp de doi ani. Începuse brusc să arate și să se simtă mult mai bătrân. Tinerețea lui luase sfârșit. Opt ani de viață în Orient, febra, singurătatea și perioadele intermitente de băutură își puseseră amprenta pe el.

De atunci, fiecare an era și mai singur și mai amar decât cel dinainte. Acum centrul tuturor gândurilor lui, ceea ce otrăvea totul, era ura tot mai amară împotriva atmosferei imperialiste în care

* Traducere și note de Gabriela Abăluță, Editura Polirom, Iași, 2013, pp. 68-70 (n. ed.).

trăia. Căci pe măsură ce gândirea i se dezvolta – nu poţi împiedica această dezvoltare a minţii şi una din tragediile semidocţilor e că se dezvoltă târziu, când sunt deja dedaţi unui mod de viaţă greşit – înţelegea adevărul despre englezi şi Imperiul lor. Imperiul Indian era o tiranie – acceptată de bunăvoie, fără îndoială, dar o tiranie, având ca scop final jaful. Cât despre englezii din Orient, *sahiblog*, Flory ajunsese să-i urască atât de mult după ce trăise în societatea lor, încât era incapabil să fie cinstit cu ei. Căci la urma urmei, sărmanii de ei, nu erau mai răi ca alţii. Nu duceau deloc o viaţă de invidiat; nu-i o afacere prea grozavă să-ţi petreci treizeci de ani prost plătit într-o ţară străină şi apoi să te întorci acasă cu ficatul distrus şi fundul ca un ananas de atâta stat pe scaune împletite din trestie şi să-i plictiseşti pe toţi pe la cine ştie ce club de mâna a doua. Pe de altă parte, aceşti *sahiblog* nu trebuiau idealizaţi. Persista ideea că cei aflaţi în „avanposturile Imperiului" sunt cel puţin capabili şi harnici. E o iluzie. Exceptând serviciile ştiinţifice – Departamentul forestier, Departamentul lucrărilor publice şi altele de acest fel –, nu-i nevoie ca funcţionarii britanici din India să-şi execute îndatoririle cu competenţă. Sunt puţini cei care

lucrează cu râvna şi inteligenţa de care dă dovadă un diriginte de poştă dintr-un oraş de provincie din Anglia. Adevărata activitate administrativă este îndeplinită mai ales de către subordonaţii autohtoni; iar adevărata coloană vertebrală a tiraniei nu o constituie funcţionarii oficiali, ci Armata. Datorită armatei, funcţionarii şi oamenii de afaceri pot jefui în relativă siguranţă, chiar dacă sunt nişte neghiobi. Şi cei mai mulţi chiar sunt neghiobi. Un popor modest, obtuz, ce îşi cultivă şi-şi întăreşte obtuzitatea în spatele unui sfert de milion de baionete.

E o lume sufocantă şi ridicolă. O lume în care orice cuvânt şi orice gând sunt cenzurate. În Anglia e greu chiar şi să-ţi imaginezi o astfel de atmosferă. În Anglia orice om este liber; ne vindem sufletul în public şi ni-l răscumpărăm în particular, printre prieteni. Dar până şi prietenia cu greu poate exista când orice alb este un dinte la roţile tiraniei. Libertatea de expresie este de neimaginat. Toate celelalte libertăţi sunt permise. Eşti liber să fii beţiv, trântor, laş, lasciv, eşti liber să muşti pe la spate; dar nu eşti liber să gândeşti cu propria-ţi minte. Părerea asupra oricărui lucru presupus a avea o oarecare importanţă îţi este dictată de codul pentru *pukka sahib*.

În cele din urmă, taina revoltei tale te otrăveşte asemenea unei boli ascunse. Întreaga viaţă este o viaţă de minciuni. Ani în şir stai în mici cluburi bântuite de fantoma lui Kipling, cu paharul de whisky în dreapta şi *Pink'un* în stânga, ascultând şi aprobând zelos în timp ce colonelul Bodger îşi dezvoltă teoria despre cum ar trebui fierţi în ulei aceşti blestemaţi de naţionalişti. Asculţi cum prietenii tăi orientali sunt numiţi „mici *babu* inferiori şi soioşi", iar tu recunoşti, îndatoritor, că sunt nişte mici *babu* inferiori şi soioşi. Vezi cum nişte ţânci ce tocmai au terminat şcoala trag şuturi unor servitori cu părul cărunt. Şi vine timpul când arzi de ura pentru propriii tăi compatrioţi, când tânjeşti după o revoltă a băştinaşilor care să le înece Imperiul în sânge. Şi în toate astea nu-i nimic onorabil şi cu greu găseşti măcar un pic de sinceritate. Căci, *au fond*, ce îţi pasă dacă Imperiul Indian este o tiranie, dacă indienii sunt brutalizaţi şi exploataţi? Îţi pasă numai pentru că ţi se refuză ţie libertatea de a vorbi. Eşti o creaţie a tiraniei, un *pukka sahib*, înlănţuit mai puternic decât un călugăr ori un sălbatic printr-un sistem de tabuuri ce nu poate fi sfărâmat.

EŞTI LIBER SĂ FII

BEȚIV,

TRÂNTOR,

LAȘ,

LASCIV,

EŞTI LIBER

SĂ MUȘTI

PE LA SPATE;

DAR NU EŞTI LIBER

SĂ GÂNDEȘTI

CU PROPRIA-ȚI MINTE.

„În Anglia recunoaştem placid că suntem prădaţi pentru a ţine jumătate de milion de leneşi buni de nimic în lux, dar am lupta până la ultimul om ca să nu fim conduşi de chinezi"

Din *Drumul către Wigan Pier** (1937)

Am lucrat în Poliţia Indiană timp de cinci ani şi când am ajuns la finalul acestei perioade uram deja imperialismul în slujba căruia eram cu o încrâncenare pe care probabil că nici nu pot s-o explic. [...] De la cele mai neaşteptate persoane, de la nemernicii bătrâni, marinaţi în gin şi aflaţi în funcţii guvernamentale înalte, am auzit uneori afirmaţii de genul: „Bineînţeles că n-avem nici un drept în ţara asta blestemată. Numai că dacă tot suntem aici, pentru numele lui Dumnezeu, hai să rămânem". Adevărul

* Traducere şi note de Lavinia Branişte, Editura Polirom, Iaşi, 2019, pp. 187-189 (n. ed.).

este că în adâncul sufletului nici un om modern nu crede că e corect să invadezi o țară străină și să îi supui populația cu forța. Opresiunea străină este un rău mult mai evident și mai ușor de înțeles decât opresiunea economică. Astfel, în Anglia recunoaștem placid că suntem prădați pentru a ține jumătate de milion de leneși buni de nimic în lux, dar am lupta până la ultimul om ca să nu fim conduși de chinezi. La fel, cei care trăiesc fără nici cel mai mic scrupul din dividende nemuncite înțeleg destul de bine că nu e corect să te duci să guvernezi o țară străină în care nu ești dorit. Rezultatul este că fiecare anglo-indian este bântuit de un sentiment de vinovăție pe care de obicei îl ascunde cât poate de bine, pentru că nu există libertate de expresie, iar dacă este auzit făcând o remarcă critică, cariera îi poate fi periclitată. Peste tot în India există englezi care detestă în secret sistemul din care fac parte și doar ocazional, atunci când sunt destul de siguri că se găsesc într-o tovărășie potrivită, amărăciunea lor ascunsă dă pe dinafară. Îmi aduc aminte de o noapte petrecută în tren cu un bărbat care lucra în Serviciul Educațional, un străin al cărui nume nu l-am aflat niciodată. Era prea cald ca să dormim și ne-am petrecut noaptea stând de vorbă. După o jumătate de oră de interogații precaute, fiecare dintre noi a

decis că celălalt era „curat” şi apoi, ore în şir, în timp ce trenul înainta zgâlţâindu-se prin noaptea neagră ca tăciunele, am stat în capul oaselor în paturile noastre, cu sticla de bere la îndemână, şi am blestemat Imperiul Britanic – l-am blestemat din interior, într-un mod inteligent şi intim. Ne-a făcut bine amândurora. Dar vorbiserăm lucruri interzise şi în lumina deznădăjduită a dimineţii, când trenul a intrat târându-se în Mandalay, ne-am despărţit la fel de vinovaţi precum un cuplu adulterin.

„Haideți să ne strângem și să urâm împreună”

Din *O gură de aer** (iunie 1939)

Hilda a spus că se duce la întrunirea Clubului Cărții de Stânga. Se pare că venea un tip din Londra ca să țină o conferință, deși se înțelege de la sine că Hilda nu știa despre ce va vorbi. I-am spus că merg și eu cu ea. De obicei nu sunt mare pasionat de conferințe, dar viziunile războiului pe care le avusesem în dimineața aceea, începând cu bombardierul care zbura pe deasupra trenului, îmi dăduseră o dispoziție meditativă. După cearta obișnuită, am dus copiii la culcare mai devreme și am plecat ca să ajungem la timp la conferință, care era anunțată pentru ora opt.

Era o seară cețoasă, iar sala era rece și nu prea bine luminată. E o sală mică de lemn, cu acoperiș de tablă, proprietatea pe care o poți închiria cu zece

* Traducere și note de Ciprian Șiulea, Editura Polirom, Iași, 2010, pp. 171, 173-174, 176-178 (n. ed.).

şilingi a nu ştiu cărei secte protestante. Se adunase publicul obişnuit de cincisprezece sau şaisprezece oameni. În faţa podiumului era o pancartă care anunţa că tema conferinţei este „Ameninţarea fascismului". [...]

La început nu am ascultat prea atent. Conferenţiarul era un tip micuţ, cu aspect destul de ameninţător, dar un bun vorbitor. Faţă albă, gură foarte mobilă şi vocea mai degrabă stridentă pe care le-o dă vorbitul permanent. Desigur că se lua de Hitler şi de nazism. Nu eram prea interesat să ascult ce spunea – aveam aceleaşi lucruri în *News Chronicle* în fiecare zi –, însă vocea lui ajungea la mine ca un fel de bâzâit, iar din când în când o expresie ieşea în evidenţă şi îmi atrăgea atenţia.

„Atrocități bestiale. ... Oribile izbucniri de sadism. ... Bastoane de cauciuc. ... Lagăre de concentrare. ... Persecuţii nedrepte ale evreilor. ... Înapoi în Evul Mediu. ... Civilizația europeană. ... Să acționăm înainte să fie prea târziu. ... Indignarea tuturor oamenilor de bine. ... O alianţă a popoarelor democrate. ... O poziţie fermă. ... Apărarea democraţiei. ... Democraţia. ... Fascismul. ... Democraţia. ... Fascismul. ... Democraţia. ..."

Cunoaşteţi discursul. Tipii aceştia pot să ţi-l toarne o oră întreagă. Exact ca un gramofon. Pui

brațul, apeși butonul și începe. Democrație, fascism, democrație. Dar într-un fel mă interesa să-l privesc. Un om micuț, destul de amenințător, cu fața albă și chelie, care stă pe scenă lătrând lozinci. Ce face el de fapt? Stârnește ura, într-un mod destul de deliberat și de deschis. Face tot ce poate el ca să te determine să urăști niște străini numiți fasciști. E ceva ciudat, m-am gândit eu, să fii cunoscut ca „domnul Cutare, bine-cunoscutul antifascist". O ocupație ciudată, antifascismul. Presupun că tipul ăsta își câștigă existența scriind cărți împotriva lui Hitler. Dar ce a făcut înainte să apară Hitler? Și ce o să facă după ce o să dispară Hitler? Aceeași întrebare se aplică, desigur, și doctorilor, detectivilor și deratizatorilor. Dar vocea aceea stridentă continua la nesfârșit, iar eu mi-am dat seama de un alt lucru uimitor. Vorbește *serios*. Nu se preface – simte fiecare cuvânt pe care îl spune. Încearcă să provoace ură în public, dar asta e nimic în comparație cu ura pe care o simte el însuși. Fiecare lozincă e adevăr biblic pentru el. [...]

Nu mai auzeam cuvintele. Dar există mai multe moduri de a asculta. Am închis ochii pentru o clipă. Efectul a fost curios. Părea că-l văd mult mai bine pe tip decât îl aud.

Era o voce care suna ca și cum ar fi putut continua două săptămâni fără să se oprească. E ceva

cu adevărat înspăimântător ca un fel de flaşnetă umană să latre propagandă la tine cu ora. Acelaşi lucru la nesfârşit. Ură, ură, ură. Haideţi să ne strângem şi să urâm împreună. La nesfârşit. Îţi dă senzaţia că ţi-a pătruns în craniu ceva ce îţi ciocăne creierul. Dar pentru o clipă, cu ochii închişi, am reuşit să întorc situaţia în favoarea mea. Am intrat eu în craniul *lui*. Era o senzaţie bizară. Cam o secundă am fost în interiorul său, s-ar putea spune aproape că *eram* el. În orice caz, am simţit ceea ce simţea el.

Am avut şi eu viziunea lui şi nu era deloc genul de viziune despre care poţi vorbi. Ceea ce *spune* el e doar că Hitler ne-a pus gând rău şi că trebuie să ne unim cu toţii şi să îl urâm împreună. Dar nu intră în detalii. Lasă totul la un nivel respectabil. Însă ce vede el e foarte diferit. E o imagine cu el însuşi zdrobind feţe de oameni cu o cheie franceză. Feţe de fascişti, bineînţeles. *Ştiu* că asta vedea el. Zbang! Drept în mijloc! Oasele cedează, ca o coajă de ou, şi ceea ce cu o clipă în urmă era o faţă acum e doar o mare picătură de gem de căpşuni. Zbang! Încă o dată! Asta e în mintea lui, ziua şi noaptea, şi cu cât se gândeşte mai mult la asta, cu atât mai mult îi place. Şi totul e în regulă, pentru că feţele zdrobite

aparțin fasciștilor. Poți auzi toate aceste lucruri în tonul vocii lui.

Dar de ce? Cea mai probabilă explicație: e speriat. Fiecare persoană din ziua de azi care gândește e încremenită de frică. El e doar un individ care are suficientă putere de previziune ca să fie puțin mai speriat decât ceilalți. Hitler ne-a pus gând rău! Repede! Haideți să luăm o cheie franceză și să ne adunăm, și poate că dacă zdrobim suficient de multe fețe nu ni le vor zdrobi ei pe ale noastre. Înhăitați-vă, alegeți-vă un Lider. Hitler e negru și Stalin e alb. Dar e foarte posibil să fie invers, pentru că în mintea acestui tip micuț atât Hitler, cât și Stalin sunt la fel. Amândoi vor chei franceze și fețe zdrobite.

Războiul! Am început să mă gândesc din nou la el. Va veni în curând, asta e sigur. Dar cui îi e frică de război? Cu alte cuvinte, cui îi e frică de bombe și de mitraliere? „Ție", spuneți voi. Da, mi-e frică, ca tuturor celorlalți care le-au văzut vreodată. Dar nu războiul e important, ci ce vine după el. Lumea în care ne vom scufunda, acea lume a urii, a lozincilor. Cămășile colorate, sârma ghimpată, bastoanele de cauciuc. Celulele secrete în care curentul electric arde zi și noapte, iar în timp ce dormi ești supravegheat de detectivi. Procesiunile și afișele cu fețe enorme și

mulţimile de un milion de oameni, toţi ovaţionând Liderul până când se asurzesc singuri şi încep să creadă că îl adoră cu adevărat, iar în tot acest timp, în sinea lor, îl urăsc atât de mult încât le vine să verse. Toate acestea se vor întâmpla. Sau nu? În unele zile ştiu că e imposibil, în altele ştiu că e inevitabil. În orice caz, în seara aceea ştiam că asta urma să se întâmple. Era în sunetul vocii micului conferenţiar.

„Este istorie de calitate, deși mediocră ca ficțiune”

Dintr-o recenzie la *World's End* de
Upton Sinclair
Tribune, 13 septembrie 1940

Până acum încă nu am reușit să decid dacă domnul Upton Sinclair este un romancier foarte bun sau unul foarte slab. De vreme ce continui să-l citesc de ani și ani, chestiunea ar părea că s-a clarificat de la sine, dacă aş putea spune că romanele lui mi-au plăcut cam tot atât cât și altele. Dar, până la urmă, ce este un roman? Simplul fapt că *Tom Jones*, *Fii și îndrăgostiți*, *Domnii preferă blondele* și *Tarzan din neamul maimuțelor* sunt catalogate drept romane e suficient pentru a demonstra cât de ambiguă este această categorie.

Cărțile domnului Sinclair, incluse și ele în categoria romanelor, sunt de fapt niște opuscule, un soi

de adaptare socialistă a cărticelei religioase de pe vremuri în care tânărul aflat pe calea pierzaniei ascultă o predică nemaipomenită, apoi nu se mai atinge de nici un lucru care e mai vicios decât cacaua. Ceea ce conferea acestor lucruri forţa literară pe care o aveau adesea era faptul că autorii lor credeau în ele; în nici un caz că ar fi demonstrat că ştiu pe ce lume trăiesc sau că se pricep la oameni. Cam la fel stă treaba şi cu domnul Sinclair. El ştie, la fel ca profeţii evrei, că răul este omniprezent în lume, iar profunzimea sentimentului său dă naştere unei serii de predici formidabile care au probabil mai degrabă de pierdut decât de câştigat din faptul că sunt spuse sub formă de poveste.

Din când în când a mai scris şi nişte „proteste" contra presei, a comerţului cu cărbuni, cu carne, cu petrol şi nu mai ştiu ce. De data asta, în *World's End* (*Sfârşitul lumii*), este vorba despre traficul cu arme. Dacă ştii că eroul, Lanny Budd, este un tânăr american talentat şi inimos care a fost crescut în sânul celei mai educate societăţi europene pe banii câştigaţi de tatăl său din prospera lui afacere cu mitraliere, grenade de mână şi alte instrumente de ucis, atunci cunoşti povestea, mai mult sau mai puţin. Căci aici, ca în toate cărţile domnului Sinclair, nu există propriu-zis

nici o intrigă, ci doar prezentarea unei teme sociale și povestea conștientizării ei tot mai accentuate de către un individ, îndreptându-se către socialism undeva prin ultimul capitol.

Totuși, domnul Sinclair excelează în prezentarea faptelor. Probabil că el a dat în vileag mai multe inechități decât orice alt scriitor din epoca noastră și puteți fi siguri că de fiecare dată nu vă spune nimic mai mult decât adevărul – ba chiar mai puțin. Nu am nici o îndoială că descrierile detaliate ale nerușinatei propagande conștiente, perfide și cinice în favoarea războiului pe care o fac sir Basil Zaharoff și alții (căci în carte apar și personaje reale) prezente aici sunt cât se poate de exacte. Nimeni nu a câștigat niciodată vreun proces în care domnul Sinclair să fi fost acuzat de defăimare – ceea ce, când te gândești la acuzațiile pe care le-a formulat, îți spune ceva despre societatea de astăzi.

Dacă acuzațiile sale la adresa capitalismului au impresionat vreodată pe cineva în afară de cei deja convinși este cu totul altă poveste. Cea mai bună carte a sa, *The Jungle* (*Jungla*), una dintre primele pe care le-a scris și un expozeu teribil al condițiilor de muncă din abatoarele din Chicago, a fost cu adevărat impresionantă, măcar pentru faptul că soarta unor

țărani săraci din Europa, ademeniți să vină în America pentru a fi siliți să muncească până la epuizare ca nişte sclavi în fabrici, era în sine demnă de milă. Însă doar una dintre dezvăluirile făcute în această carte chiar a produs un efect în percepţia publicului – că în abatoare condițiile erau mizerabile şi că adesea se punea în vânzare carne infectată. Suferințele muncitorilor au rămas nebăgate în seamă. „Eu intenționasem să ajung la inima publicului", a scris Upton Sinclair mai târziu, „dar l-am nimerit în stomac". Mă îndoiesc că va mai nimeri altă parte anatomică a publicului cu *Sfârşitul lumii*, ce tratează o etapă a societății care acum este depăşită. Însă consemnează nişte ticăloșii interesante. Este istorie de calitate, deşi mediocră ca ficțiune.

„Se ştie că de obicei ziarele nu spun adevărul, dar se ştie şi că nu pot spune minciuni exagerat de gogonate".

Recenzie la *The Invasion from Mars* de Hadley Cantril
The New Statesman and Nation, 26 octombrie 1940

În urmă cu aproape doi ani, domnul Orson Welles a regizat la Columbia Broadcasting System din New York o piesă de teatru radiofonic bazată pe romanul fantastic *Războiul lumilor* de H.G. Wells. Emisiunea nu a fost concepută ca o farsă, însă a avut un rezultat uluitor şi neprevăzut. Mii de oameni au luat-o drept ştire şi chiar au crezut timp de câteva ore că marţienii invadaseră America şi cutreierau ţara pe picioroange de oţel înalte de 30 de metri, masacrând totul în cale cu razele lor de foc. Unii ascultători s-au panicat atât de tare, încât s-au urcat în maşini şi au spălat

putina. Desigur, nu există cifre exacte, însă cei care au compilat acest studiu (realizat de unul dintre departamentele de cercetare de la Princeton) au motive să creadă că aproximativ şase milioane de oameni au ascultat emisiunea şi că peste un milion au fost mai mult sau mai puţin atinşi de panică.

La vremea respectivă povestea asta a stârnit râsul pretutindeni în lume şi s-a tot vorbit despre cât de creduli sunt „americanii ăştia". Totuşi, majoritatea articolelor care au apărut în străinătate erau oarecum înşelătoare. Textul adaptării lui Orson Welles este reprodus integral şi pare că, în afară de anunţul din deschidere şi un fragment de dialog spre final, întreaga piesă este prezentată sub forma unor buletine de ştiri, chipurile reale, precizându-se numele unor posturi radio. E o metodă destul de firească de punere în scenă a unei piese de genul acesta, dar firesc a fost şi faptul că mulţi oameni care au deschis întâmplător radioul după ce difuzarea ei începuse şi-au închipuit că aud o ştire. A fost vorba aşadar despre două acte de credinţă separate: (i) că piesa este un buletin de ştiri şi (ii) că un buletin de ştiri poate fi luat drept adevărat. Şi tocmai acesta este punctul de interes al investigaţiei.

În SUA radioul este principalul vehicul al ştirilor. Sunt foarte multe posturi de radio şi practic fiecare familie are un aparat de radio. Autorii fac chiar afirmaţia surprinzătoare că este mai uzual să ai un radio decât să citeşti un ziar. Aşadar, pentru a transpune acest incident în Anglia, poate ar trebui să ne imaginăm că ştirea despre invazia marţienilor ar apărea pe prima pagină a unuia dintre ziarele de seară. Fără îndoială că aşa ceva ar face mare senzaţie. Se ştie că de obicei ziarele nu spun adevărul, dar se ştie şi că nu pot spune minciuni exagerat de gogonate şi oricine ar vedea în ziar nişte titluri cu litere de-o şchioapă anunţând sosirea unui cilindru de pe Marte ar crede probabil ceea ce a citit, cel puţin câteva minute, cât i-ar trebui ca să verifice informaţia.

Cu adevărat uimitor a fost totuşi faptul că atât de puţini ascultători au încercat să verifice cât de cât informaţiile. Realizatorii studiului dau detalii despre 250 de persoane ce au crezut că ascultă un buletin de ştiri. Se pare că peste o treime nu au încercat deloc să verifice dacă este adevărat; imediat ce au auzit că vine sfârşitul lumii, au acceptat această idee automat. Vreo câţiva şi-au închipuit că de fapt era vorba despre o invazie a germanilor sau a japonezilor, însă majoritatea au crezut povestea cu marţienii,

inclusiv oameni ce auziseră de „invazie" doar de la vecini şi chiar câţiva care ştiuseră de la bun început că ascultă o piesă de teatru. [...]

Studiul nu oferă o unică explicaţie atotcuprinzătoare care să justifice panica. Tot ce stabileşte este că oamenii afectaţi au fost cel mai probabil săracii, cei fără prea multă şcoală şi, mai ales, persoanele care nu aveau siguranţa zilei de mâine ori erau nefericite. Legătura evidentă dintre nefericirea personală şi tendinţa de a crede cu uşurinţă incredibilul este cea mai interesantă concluzie a acestui studiu. Remarci precum „Lumea este atât de dată peste cap, încât se poate întâmpla orice" sau „Atât timp cât toată lumea urma să moară era în regulă" sunt surprinzător de frecvente în răspunsurile la chestionar. Oamenii care sunt şomeri sau în pragul falimentului de zece ani pot chiar să se simtă uşuraţi auzind că se apropie sfârşitul civilizaţiei. O stare de spirit similară a determinat naţiuni întregi să se arunce în braţele unui Mântuitor.

„Una dintre cele mai facile distracţii din lume este discreditarea democraţiei”

Din „Fascism and Democracy”
The Left News, februarie 1941

Una dintre cele mai facile distracţii din lume este discreditarea democraţiei. În această ţară nu eşti obligat să-ţi mai baţi capul cu argumentele în întregime reacţionare contra exercitării puterii de către popor, dar în ultimii 20 de ani democraţia „burgheză” a fost atacată mult mai subtil atât de fascişti, cât şi de comunişti şi este deosebit de semnificativ că aceşti aparenţi inamici au atacat-o pe acelaşi temei. E adevărat că fasciştii, cu metodele lor de propagandă mai îndrăzneţe, fac apel, când le convine, şi la argumentul că democraţia „îi aduce la vârf pe cei mai răi oameni”, dar în esenţă toţi apologeţii totalitarismului afirmă că democraţia este o înşelătorie. Cică nu este decât o acoperire pentru guvernarea exercitată de către mici

grupuri de bogătaşi. Această afirmaţie nu este cu totul falsă şi cu atât mai puţin evident falsă; din contră, se pot aduce mai multe argumente în favoarea decât contra ei. Un puştan de 16 ani poate ataca democrația mult mai bine decât o poate apăra. Şi nu îi poți răspunde decât dacă eşti la curent cu „argumentele" antidemocratice şi dispus să admiţi gradul mare de adevăr pe care îl conțin.

În primul rând, contra democraţiei „burgheze" se invocă mereu argumentul că este negată de inegalitatea economică. La ce îi foloseşte aşa-numita libertate politică unui om care munceşte 12 ore pe zi pentru trei lire pe săptămână? O dată la cinci ani poate avea şansa să voteze cu partidul lui preferat, dar în restul timpului practic fiecare detaliu al vieţii sale este dictat de angajatorul lui. Iar în practică şi viața sa politică îi este dictată. Clasa avută poate să păstreze în mâinile ei toate funcţiile ministeriale şi oficiale și să întoarcă sistemul electoral în favoarea sa mituindu-i pe alegători, direct sau indirect. Chiar şi atunci când neşansa face să ajungă la putere un guvern ce reprezintă clasele sărace, bogaţii pot de obicei să-l şantajeze amenințându-l cu exportul de capital. Cel mai important, viața culturală şi intelectuală a comunităţii – ziare, cărți, învăţământ, filme,

radio – este controlată aproape în întregime de bogătaşi care au cel mai puternic motiv să împiedice răspândirea anumitor idei. Cetățeanul unei ţări democratice este „condiționat" începând din clipa în care se naşte, mai puţin rigid, dar nu mai puţin eficient decât ar fi într-un stat totalitar.

Şi nu există nici o certitudine că guvernarea de către o clasă privilegiată va putea fi înlăturată vreodată prin mijloace pur democratice. Teoretic, un guvern laburist ar putea să ajungă la putere cu o majoritate netă şi să treacă imediat la instituirea socialismului printr-o lege votată în Parlament. Practic, clasele avute s-ar răzvrăti, probabil cu succes, pentru că i-ar avea de partea lor pe majoritatea funcționarilor permanenţi şi pe oamenii-cheie din cadrul forțelor armate. Metodele democratice sunt posibile doar acolo unde există un acord pe baze destul de largi între toate partidele politice. Nu există motive întemeiate pentru a crede că se poate realiza vreodată o schimbare cu adevărat fundamentală în mod paşnic.

De asemenea, se afirmă adesea că toată fațada democraţiei – libertatea de expresie şi de întrunire, sindicate libere şi aşa mai departe – trebuie să se prăbuşească imediat ce clasele avute nu se mai află în poziţia de a le face concesii angajaţilor lor. Se

spune că „libertatea” politică nu e decât o mită, un substitut paşnic al Gestapoului. Realitatea este că ţările pe care le numim democratice sunt de obicei prospere – în majoritatea cazurilor exploatează, direct sau indirect, mâna de lucru ieftină reprezentată de persoane de culoare – şi că democraţia aşa cum o ştim nu a existat niciodată decât în ţări maritime sau muntoase, adică în ţări care se pot apăra fără să aibă nevoie de o armată permanentă uriaşă. Democraţia se asociază cu – probabil necesită – condiţii de viaţă favorabile; ea nu a înflorit niciodată în state sărace şi militarizate. Se spune că, dacă Anglia şi-ar pierde poziţia ferită, s-ar întoarce rapid la nişte metode politice la fel de barbare ca acelea din România. Mai mult decât atât, orice guvernare, democratică sau totalitară, se bazează până la urmă pe forţă. Nici un guvern nu poate arăta şi nu arată nici cel mai mic respect pentru „drepturile” democratice atunci când este ameninţat serios – decât dacă intenţionează să se lase răsturnat. O ţară democratică implicată într-un război disperat este forţată, în aceeaşi măsură ca şi o autocraţie sau un stat fascist, să recruteze soldaţi, să-i oblige pe cetăţeni să muncească, să-i închidă pe defetişti, să interzică ziarele rebele; cu alte cuvinte, nu se poate salva de la distrugere decât

încetând să mai fie democratică. Lucrurile pentru care ar trebui să lupte sunt mereu abandonate imediat ce începe lupta.

Cam astea sunt, pe scurt, argumentele contra democrației „burgheze", invocate deopotrivă de fasciști și de comuniști, deși cu diferențe de prioritate. Trebuie să recunoaștem că fiecare dintre ele are mai mult decât un sâmbure de adevăr. Și totuși, de ce toată această argumentație este falsă în esență – căci oricine a crescut într-o țară democratică știe aproape instinctiv că ceva nu e în regulă cu ea?

În neregulă cu această bine-cunoscută discreditare a democrației este că nu poate explica diferite elemente de fapt. Diferențele reale dintre o țară și alta în ceea ce privește situația socială și comportamentul politic sunt cu mult mai mari decât poate explica orice teorie care anulează legi, obiceiuri, tradiții etc. pe motiv că ar fi doar „suprastructură". Pe hârtie este foarte simplu de demonstrat că democrația e „cam la fel ca" (sau „la fel de rea ca") totalitarismul. Există lagăre de concentrare în Germania; dar sunt lagăre de concentrare și în India. Evreii sunt persecutați pretutindeni unde domnește fascismul; dar cum rămâne cu legile apartheidului din Africa de Sud? Onestitatea intelectuală este o crimă în orice țară

totalitară; însă nici măcar în Anglia nu e tocmai profitabil să spui şi să scrii adevărul. Aceste paralele pot continua la nesfârşit. Însă argumentul implicit este întotdeauna că o diferenţă de grad nu e o diferenţă. Este adevărat, de exemplu, că în ţările democratice există persecuţie politică. Întrebarea este cât de multă. Câţi refugiaţi au fugit din Marea Britanie sau din întregul Imperiu Britanic în ultimii şapte ani? Şi câţi din Germania? Câţi oameni pe care îi cunoaşteţi personal au fost bătuţi cu bastoane de cauciuc sau forţaţi să înghită litri de ulei de ricin? Cât de periculos vi se pare să intraţi în cea mai apropiată cârciumă şi să vă exprimaţi părerea că acesta este un război capitalist şi că ar trebui să nu mai luptăm? Puteţi să indicaţi ceva din istoria recentă a Marii Britanii sau a Statelor Unite care să se compare cu „Noaptea cuţitelor lungi”, cu procesele troţkiştilor, cu pogromul ce a urmat asasinării lui vom Rath? Ar putea un articol echivalent cu cel pe care îl scriu acum să fie tipărit în vreo ţară totalitară, fie ea comunistă, fascistă ori segregaţionistă?

ONESTITATEA INTELECTUALĂ
este o

CRIMĂ

în orice țară totalitară; însă nici măcar în Anglia nu e tocmai profitabil să spui și să scrii

ADEVĂRUL.

„Până nu demult se considera cuviincios să pretinzi că toți oamenii sunt cam la fel”

Din *The Lion and the Unicorn*
(februarie 1941)

În momentul când scriu aceste rânduri, pe deasupra capului meu zboară niște oameni foarte civilizați, încercând să mă ucidă. Nu mă dușmănesc pe mine, personal, mai mult decât eu pe ei. Vorba ceea, „își fac doar datoria”. Cei mai mulți dintre ei, nu mă îndoiesc, sunt niște oameni de treabă ce respectă legea, niște indivizi cărora nu le-ar trece vreodată prin cap să omoare pe cineva în viața lor obișnuită. În același timp, dacă vreunul va reuși să mă spulbere cu o bombă bine plasată nu înseamnă că nu va mai dormi bine la noapte din cauza asta. El își slujește patria, care are puterea de a-l absolvi de rău.

Nimeni nu poate vedea lumea modernă așa cum este ea dacă nu recunoaște forța covârșitoare a

patriotismului, a loialității față de propria națiune. În anumite circumstanțe patriotismul se poate deteriora, la anumite niveluri de civilizație nu există, dar ca forță pozitivă nu are egal. Creștinismul și Internaționala socialistă sunt șubrede prin comparație. Hitler și Mussolini au ajuns la putere în țările lor în foarte mare măsură pentru că au fost în stare să priceapă asta, spre deosebire de adversarii lor.

De asemenea, trebuie admis că demarcațiile dintre o națiune și alta se întemeiază pe diferențe reale de perspectivă. Până nu demult se considera cuviincios să pretinzi că toți oamenii sunt cam la fel, dar, de fapt, oricine are ochi să vadă știe că în general comportamentul uman diferă foarte mult de la o țară la alta. Anumite lucruri care s-ar putea întâmpla într-o țară nu s-ar putea întâmpla în alta. „Noaptea cuțitelor lungi" declanșată de Hitler, de pildă, nu s-ar fi putut întâmpla în Anglia. Iar printre popoarele occidentale, englezii sunt cu totul aparte, lucru cumva demonstrat implicit de faptul că străinii nu prea sunt atrași de modul nostru de viață. Puțini europeni suportă să trăiască în Anglia și chiar și americanii se simt adesea mai în largul lor în Europa continentală.

Atunci când te întorci în Anglia dintr-o țară străină, ai imediat senzația că respiri alt aer. Chiar

din primele minute zeci de detalii concură spre a-ţi crea această impresie. Berea e mai amară, monedele sunt mai grele, iarba mai verde, reclamele mai atrăgătoare. Mulţimile de oameni din marile oraşe, cu chipurile lor grăsuţe şi blajine, cu dinţii stricaţi şi aerul afabil, sunt altfel decât europenii de pe continent. Apoi vastitatea Angliei te înghite şi pentru o vreme pierzi sentimentul că întreaga naţiune are ceva unic care îi este caracteristic. Oare chiar există naţiuni? Oare nu suntem pur şi simplu 46 de milioane de indivizi, toţi diferiţi? Iar diversitatea – ce haos! Clămpănitul saboţilor din orăşelele industriale din Lancashire, tot acel du-te-vino al camioanelor de pe Great North Road, cozile din faţa agenţiilor de plasare a forţei de muncă, clinchetul flipperelor în puburile din Soho, fetele bătrâne pe bicicletă ducându-se la împărtăşanie prin ceaţa dimineţilor de toamnă – toate acestea nu sunt decât fragmente, dar nişte fragmente caracteristice ale imaginii Angliei. Cum să poţi distinge un tipar comun în toată harababura asta?

Dar, dacă vorbeşti cu nişte străini, dacă citeşti cărţi sau ziare străine, ajungi iarăşi la aceeaşi constatare. Da, civilizaţia engleză are ceva aparte, ceva distinctiv. Este o cultură la fel de individuală ca şi

cea a Spaniei. Pe undeva are legătură cu mic dejunurile copioase şi duminicile mohorâte, orăşelele pline de fum şi drumurile şerpuite, câmpurile verzi şi cutiile roşii de scrisori. Are un farmec aparte. În plus, e un continuum, se prelungeşte spre viitor şi vine din trecut, are în sine ceva durabil, ca o creatură vie. Ce poate avea în comun Anglia anului 1940 cu Anglia anului 1840? Dar tu ce ai în comun cu copilul de 5 ani a cărui fotografie o păstrează mama ta pe poliţa şemineului? Nimic altceva decât că, întâmplător, eşti tot tu.

[...] În Anglia fanfaronii şi agitatorii, cei care intonează „Rule, Britannia!" nu sunt decât o minoritate. Patriotismul oamenilor de rând nu este exprimat şi nici măcar conştient. Din istoria lor nu reţin numele nici unei victorii militare. Literatura engleză, la fel ca alte literaturi, este plină de poeme despre bătălii, însă trebuie subliniat că acelea care și-au câștigat un soi de popularitate vorbesc întotdeauna despre dezastre şi retrageri. Nu există nici un poem popular despre Trafalgar sau Waterloo, de pildă. Armata lui sir John Moore, prinsă într-o luptă disperată în ariergardă la La Coruña, înainte de a se reîmbarca (exact ca la Dunkirk!), este mai incitantă decât o

victorie strălucită. Cel mai emoţionant poem de luptă în limba engleză este despre o brigadă de cavalerie care a atacat în direcţia greşită. Iar din ultimul război, cele patru nume care chiar s-au întipărit în memoria colectivă sunt Mons, Ypres, Gallipoli şi Passchendaele, toate nişte dezastre. Numele marilor bătălii care în cele din urmă au spulberat armatele germane pur şi simplu nu sunt cunoscute de publicul larg.

Motivul pentru care antimilitarismul englez îi dezgustă pe observatorii străini este că el nu ţine seama de existenţa Imperiului Britanic. Asta cam miroase a ipocrizie. La urma urmei, englezii s-au înstăpânit peste un sfert din globul pământesc şi păstrează controlul asupra acestuia graţie uriaşei lor flote militare. Cum îndrăznesc să schimbe macazul şi să spună că războiul este imoral?

Este adevărat că englezii sunt ipocriţi apropo de imperiul lor. În cazul clasei muncitoare, această ipocrizie constă în faptul că oamenii nu ştiu că imperiul există. Însă aversiunea lor faţă de armatele permanente este un instinct cât se poate de sănătos. O marină militară mobilizează mult mai puţine efective şi este o armă îndreptată către exterior care nu poate afecta direct politica internă. Dictaturi militare sunt peste tot, însă nu există nici o dictatură navală. Ceea ce

detestă cu toată ființa lor englezii din aproape toate clasele sunt genul de ofițer arogant, clinchetul pintenilor și tropăitul bocancilor. Cu zeci de ani înainte să audă cineva de Hitler, cuvântul *prusac* avea în Anglia cam aceeași semnificație pe care o are astăzi termenul *nazist*. Atât de adânc înrădăcinat este acest sentiment, încât de o sută de ani ofițerii din armata britanică, pe timp de pace, poartă mereu haine civile atunci când nu sunt de serviciu.

Un indicator rapid, dar destul de corect al atmosferei sociale dintr-o țară este pasul de defilare al armatei sale. O paradă militară este de fapt un soi de dans ritual, ca un fel de balet, exprimând o anumită filosofie de viață. Marșul nazist, de pildă, este una dintre cele mai oribile imagini din lume, cu mult mai terifiantă decât un bombardier în picaj. Pur și simplu este o demonstrație de forță primitivă; într-un mod cât se poate de conștient și de intenționat, te duce cu gândul la imaginea unui bocanc strivind o față. Urâțenia e parte a esenței sale, căci ceea ce spune este: „Da, sunt hidos, dar să nu cutezi să râzi de mine”, ca grimasa brutei care își sfidează victima. De ce nu se folosește în Anglia acest „pas de gâscă”? Sunt, slavă Domnului, destui ofițeri ai armatei care ar fi foarte încântați să introducă așa ceva. Nu se

folosește pentru că oamenii de pe stradă ar izbucni în râs. Dacă depășește o anumită limită, ostentația militară nu este posibilă decât în țări unde oamenii de rând nu îndrăznesc să râdă de armată. Italienii au adoptat acest pas de defilare în momentul când Italia a intrat definitiv sub control german și, cum era de așteptat, nu îl fac la fel de bine ca nemții. Guvernul de la Vichy, dacă supraviețuiește, cu siguranță va introduce o disciplină de paradă mai rigidă în ceea ce a mai rămas din armata franceză. În armata britanică mișcările sunt rigide și complicate, amintind de secolul al XVIII-lea, dar fără o aroganță ostentativă; marșul este doar un mers cadențat. Aparține unei societăți care este condusă cu sabia, fără îndoială, dar o sabie ce nu trebuie niciodată scoasă din teacă.

Și totuși, pașnica civilizație engleză este plină de barbarii și anacronisme. Dreptul nostru penal este la fel de depășit ca și muschetele din Turnul Londrei. În locul soldatului din batalioanele de asalt naziste noi avem personajul acesta tipic englezesc, judecătorul care condamnă la spânzurătoare, un tiran bătrân suferind de gută cu o mentalitate de secol XIX, ce pronunță sentințe sălbatice. În Anglia oamenii încă sunt spânzurați și biciuiți cu „pisica cu nouă cozi".

Aceste două pedepse nu sunt doar crude, ci şi obscene, însă niciodată nu au fost proteste cu adevărat populare care să le denunţe. Oamenii le acceptă (şi Dartmoorul, şi Borstalul) aproape aşa cum îndură clima. Sunt parte a „legii", care se presupune că este imuabilă.

Aici ajungem la una dintre cele mai remarcabile trăsături ale englezilor: respectul pentru constituţionalism şi legalitate, credinţa în „lege" ca în ceva mai presus de stat şi mai presus de individ, ceva care este crud şi stupid, evident, însă incoruptibil.

Nu că şi-ar închipui cineva că legea este echitabilă. Toată lumea ştie că există o lege pentru bogaţi şi alta pentru săraci. Însă nimeni nu acceptă implicaţiile acestui lucru, toţi consideră de la sine înţeles că legea, aşa cum este ea, trebuie respectată şi se simt revoltaţi atunci când nu se întâmplă aşa. Replici de genul „Nu pot să mă aresteze; n-am făcut nimic rău" sau „Nu pot face asta; e ilegal" sunt parte a stării de spirit din Anglia. Duşmanii declaraţi ai societăţii sunt la fel de convinşi de acest lucru ca oricine altcineva. Vedem asta în cărţi despre viaţa în închisoare precum *Walls Have Mouths* de Wilfred Macartney sau *Jail Journey* de Jim Phelan, în imbecilităţile solemne proferate la procesele celor ce refuză să satisfacă serviciul militar din motive de conştiinţă,

în scrisorile trimise unor ziare de eminenţi profesori marxişti, denunţând cutare sau cutare „denegare a justiţiei britanice”. Toată lumea crede în adâncul sufletului că legea poate şi trebuie să fie şi, în ansamblu, va fi administrată imparţial. Ideea totalitaristă că nu există lege, ci doar putere nu a prins niciodată rădăcini. Chiar şi intelighenţia a acceptat-o doar în teorie.

O iluzie poate deveni o jumătate de adevăr, o mască poate schimba expresia feţei. Argumentele familiare potrivit cărora democraţia este „cam la fel” sau „la fel de rea” ca totalitarismul nu ţin niciodată cont de asta. Toate argumentele de acest fel nu spun de fapt decât că jumătate de pâine e acelaşi lucru cu lipsa pâinii. În Anglia încă se crede în concepte precum dreptatea, libertatea şi adevărul obiectiv. Or fi ele iluzii, dar sunt nişte iluzii foarte puternice. Credinţa în ele influenţează comportamentul, viaţa naţiunii este diferită datorită lor. Ca dovadă, uită-te în jur. Unde sunt bastoanele de cauciuc, unde este uleiul de ricin? Sabia e tot în teacă, iar atât timp cât rămâne acolo, corupţia nu poate depăşi un anumit punct. Sistemul electoral englez, de pildă, este o fraudă aproape pe faţă. În vreo zece feluri evidente este manipulat în interesul clasei înstărite. Dar, dacă

În Anglia încă se crede în concepte precum dreptatea, libertatea şi adevărul obiectiv. Or fi ele

ILUZII,

dar sunt niște iluzii foarte

PUTERNICE.

nu se schimbă profund mentalitatea, nu poate deveni cu totul corupt. Nu ajungi la cabina de vot şi găseşti acolo nişte indivizi cu revolvere care să-ţi spună cum să votezi, nici nu se falsifică numărarea buletinelor, nici nu se dă mită pe faţă. Chiar şi ipocrizia este o pavăză puternică. Judecătorul ce condamnă la spânzurătoare, moşneagul ăla diabolic cu robă purpurie şi perucă din păr de cal, pe care nu îl vei face să priceapă în ce secol trăieşte decât cu dinamita, dar care tot va interpreta legea ca la carte şi nu va primi mită nici în ruptul capului, este una dintre figurile emblematice ale Angliei. Este simbolul unui amestec ciudat de realitate şi iluzie, democraţie şi privilegii, grosolănie şi decenţă, al subtilei reţele de compromisuri prin care naţiunea îşi păstrează forma familiară.

„Presa engleză este cinstită sau necinstită?”

Din *The Lion and the Unicorn*
(februarie 1941)

În acest moment, după un an de război, pe străzi se vând, aproape fără oprelişti, ziare şi broşuri care bălăcăresc guvernul, îl laudă pe duşman şi cer capitularea. Iar asta nu din respect pentru libertatea de expresie, cât dintr-o percepţie simplă că lucrurile astea nu au nici o importanţă. Nu e nici un pericol să permiţi vânzarea unei publicaţii ca *Peace News*, deoarece este sigur că 95% din populaţie nu va vrea niciodată s-o citească. Naţiunea este legată cu un lanţ nevăzut. În vremuri normale, în orice moment clasa aflată la putere ne fură, ne conduce prost, ne sabotează, ne bagă în situaţii de rahat; însă, dacă opinia publică s-ar face cu adevărat auzită, dacă guvernanţii ar primi de jos un semnal pe care să nu-l poată ignora, le-ar fi greu să nu reacţioneze. Comentatorii de stânga

care denunţă clasa conducătoare în ansamblul ei drept „profascistă" simplifică situaţia exagerat de mult. Chiar şi în interiorul clicii restrânse a politicienilor care ne-au adus unde suntem acum, e îndoielnic că au existat trădători în mod deliberat. Corupţia care există în Anglia rareori este de acest fel. Aproape întotdeauna este mai degrabă un fel de autoînşelare, de genul nu ştie dreapta ce face stânga. Şi, fiind neştiutoare, este limitată. Asta se vede cel mai clar în presa engleză. Presa engleză este cinstită sau necinstită? În vremuri normale este profund necinstită. Toate publicaţiile care contează trăiesc din reclame, iar cei ce plătesc reclamele exercită o cenzură indirectă asupra ştirilor. Şi totuşi, nu cred că există nici o publicaţie în Anglia care să poată fi mituită în mod direct cu bani gheaţă. După cum bine se ştie, în Franţa celei de-a Treia Republici mai toate ziarele, cu rare excepţii, puteau fi cumpărate de la magazin, ca brânza. În Anglia viaţa publică nu a fost niciodată scandaloasă pe faţă. Nu a atins gradul de decadenţă de la care se poate renunţa la ipocrizie.

Anglia nu este bijuteria de insulă din pasajul lui Shakespeare atât de des citat, nici infernul zugrăvit de dr. Goebbels. Seamănă mai degrabă cu o familie, una cam scorţoasă, din epoca victoriană, fără prea

multe oi negre, dar cu toate dulapurile doldora de schelete. Are rude bogate în faţa cărora trebuie să facă temenele şi rubedenii sărace ţinute la distanţă cu dispreţ şi există o profundă conspiraţie a tăcerii în ceea ce priveşte sursa venitului acestei familii. Este o familie în care tinerilor în general li se pun piedici şi cea mai mare parte a puterii se află în mâinile unor unchi iresponsabili şi mătuşi ţintuite la pat. Totuşi, e o familie. Are limbajul său aparte şi amintiri comune, iar când se apropie un duşman, strânge rândurile. O familie al cărei control este deţinut de cine nu trebuie – asta e, poate, într-o frază imaginea Angliei cea mai apropiată de realitate.

„Acesta este războiul cel mai corect reprodus din timpurile moderne”

Din „London Letter”, 15 aprilie 1941
Partisan Review, iulie-august 1941

Din punctul de vedere al acurateţei ştirilor, cred că acesta este războiul cel mai corect reprodus din timpurile moderne. Desigur, rareori vezi ziare ale duşmanului, dar în publicaţiile noastre în mod cert nu există nimic care să se compare cu minciunile îngrozitoare proferate de ambele tabere în 1914-1918 sau în timpul Războiului Civil din Spania. Cred că, datorită radioului, mai ales în ţări unde ascultarea posturilor străine nu este interzisă, e mai greu de minţit la scară largă. Germanii au scufundat deja de mai multe ori flota militară britanică în declaraţiile pe care le-au publicat, însă altfel nu par să fi minţit prea mult în legătură cu evenimente majore. Atunci când lucrurile merg prost, guvernul nostru minte

într-un mod destul de stupid, ascunzând informaţii şi arătându-se vag optimist, dar în general este nevoit să dea pe faţă adevărul în câteva zile. Ştiu din surse sigure că rapoartele despre bătălii aeriene etc. întocmite de Ministerul Aerului sunt în cea mai mare parte veridice, deşi, bineînţeles, prezentate în tonuri favorabile. Despre celelalte două arme nu pot să mă pronunţ. Mă îndoiesc că problemele legate de forţa de muncă sunt raportate chiar integral. Ştirile despre o grevă de amploare probabil că nu ar fi niciodată interzise, dar cred că se poate presupune că există o tendinţă puternică să nu se prea vorbească despre fricţiunile cu forţa de muncă şi nici despre nemulţumirile cauzate de încartiruiri, evacuări, indemnizaţiile de deplasare pentru soţiile soldaţilor etc. Probabil că dezbaterile din Parlament nu sunt distorsionate în presă, dar, cum Camera e plină de prostănaci, acestea devin tot mai puţin interesante şi nu au mai rămas decât vreo patru ziare ce scriu pe larg despre ele.

Propaganda pătrunde în viaţa noastră mai mult decât acum un an, dar nu chiar atât de grosolan. Falsul patriotism şi ura faţă de nemţălăi sunt nimic faţă de ce erau în 1914-1918, însă cresc. Opinia majoritară, cred eu, ar fi că luptăm cu germanii, nu

doar cu naziştii. *Black Record*, broşura lui Vansittart plină de ură faţă de Germania, s-a vândut ca pâinea caldă. Este inutil să ne prefacem că e ceva specific doar burgheziei. Au fost manifestări foarte urâte şi printre oamenii de rând. Totuşi, comparativ cu alte războaie, până acum s-a înregistrat remarcabil de puţină ură, măcar în ţara asta. Nici „antifascismul", de genul celui care era în vogă în perioada Frontului Popular, nu este încă o forţă considerabilă. Englezii nu au ajuns acolo. Moralul lor în timpul războiului depinde mai mult de patriotismul de modă veche, de reticenţa lor la ideea de a fi guvernaţi de străini şi de simpla neputinţă de a-şi da seama când sunt în pericol.

Cred că BBC, în ciuda stupidităţii propagandei sale străine şi a vocilor insuportabile ale crainicilor, este foarte veridic. Aici e considerat în general mai demn de încredere decât presa. Filmele par că nu sunt aproape deloc afectate de război, vreau să zic, din punctul de vedere al tehnicii şi al subiectului. O tot dau înainte cu aceleaşi prostii siropoase, iar când se întâmplă să atingă şi subiecte politice, sunt cu ani în urma presei populare şi cu zeci de ani în urma oricărei cărţi.

„Arta și propaganda merg mai mereu mână în mână”

„Literary Criticism II: Tolstoy and Shakespeare”
emisiune radio, 7 mai 1941
The Listener, 5 iunie 1941

Săptămâna trecută arătam că arta și propaganda merg mai mereu mână în mână și ceea ce ar trebui să fie niște judecăți pur estetice sunt întotdeauna corupte într-o anumită măsură de loialități morale, politice sau religioase. Și adăugam că în vremuri de restriște, ca ultimii zece ani, în care nici un om cu capul pe umeri nu poate să ignore ceea ce se întâmplă în jurul lui ori să evite să ia o poziție, aceste loialități fundamentale sunt împinse mai aproape de suprafața conștiinței. Critica devine tot mai deschis partizană și până și simularea detașării începe să fie foarte dificilă. Însă de aici nu se poate trage concluzia că nu există judecată estetică și că

fiecare operă de artă nu este decât un pamflet politic şi poate fi apreciată doar ca atare. Dacă gândim astfel, ne conducem mintea pe un drum fără ieşire unde anumite fapte importante şi evidente devin inexplicabile. Iar pentru a ilustra asta vreau să analizez unul dintre cele mai formidabile texte de critică morală, nonestetică – critică antiestetică, s-ar putea spune – care au fost scrise vreodată: eseul lui Tolstoi despre Shakespeare.

Spre sfârşitul vieţii, Tolstoi a scris un text în care îl ataca virulent pe Shakespeare, pentru a arăta nu numai că Shakespeare nu a fost un mare om, aşa cum pretindea, ci şi că a fost un scriitor complet lipsit de merit, unul dintre cei mai slabi şi mai demni de dispreţ scriitori care s-au pomenit vreodată. Eseul a stârnit mare indignare la vremea aceea, dar mă îndoiesc că i s-a răspuns vreodată pe măsură. Mai mult decât atât, voi arăta că, în general, nu i se putea da o replică. Parte din ceea ce spune Tolstoi este corect din punct de vedere formal, iar restul e în prea mare măsură o chestiune de opinie personală ca să merite a fi contrazis. Desigur, asta nu înseamnă că nu se poate răspunde nici unui detaliu din acest eseu. Tolstoi se contrazice de mai multe ori; pentru că are de-a face cu o limbă străină, înţelege greşit

multe lucruri şi cred că există puţine îndoieli că ura şi invidia lui faţă de Shakespeare îl fac să recurgă la un anumit grad de falsificare sau cel puţin nepăsare voită. Dar asta e altă poveste. În esenţă, ceea ce spune Tolstoi este mai mult sau mai puţin justificat şi probabil că a venit să corecteze în mod util adularea ridicolă a lui Shakespeare, în vogă în vremea aceea. Replica nu constă atât în ceva ce pot eu să spun, cât în anumite lucruri pe care însuşi Tolstoi este nevoit să le zică.

Tolstoi susţine în principal că Shakespeare e un scriitor de duzină, superficial, fără o filosofie coerentă, fără gânduri sau idei cu care să merite să-ţi baţi capul, fără nici un interes faţă de probleme sociale ori religioase, care nu se pricepe la oameni sau căruia îi lipseşte verosimilitatea şi, în măsura în care se poate spune că are cât de cât o atitudine clară, cu o concepţie cinică, imorală şi materialistă despre viaţă. El îl acuză că îşi înjgheabă piesele fără să dea doi bani pe credibilitate, că se ocupă cu fabule fantastice şi situaţii imposibile, că îşi pune toate personajele să vorbească într-un stil artificial şi pompos care nu are nici o legătură cu limbajul din viaţa reală. Îl mai acuză şi că amestecă la grămadă în piesele lui absolut orice – solilocvii, bucăţi de balade,

conversaţii, glumiţe porcoase şi aşa mai departe – fără să se gândească nici o clipă dacă au vreo legătură cu piesa şi că nu pune în discuţie imorala politică de intimidare şi distincţiile sociale nedrepte din vremurile sale. Pe scurt, îl acuză că este un scriitor grăbit, neglijent, un om cu moravuri îndoielnice şi, mai ales, că nu este un *gânditor*.

Ei bine, o mare parte din toate acestea ar putea fi contrazise. Nu e adevărat, în sensul la care s-a referit Tolstoi, că Shakespeare este un scriitor imoral. O fi codul lui moral diferit de al lui Tolstoi, dar în mod clar are un cod moral, aşa cum se vede în toată opera sa. Este un moralist în mai mare măsură decât, de pildă, Chaucer sau Boccaccio. Şi nici nu e aşa de idiot cum încearcă Tolstoi să susţină. În unele momente, întâmplător, s-ar putea spune, dă dovadă de o viziune care depăşeşte cu mult cadrul epocii sale. În acest sens aş vrea să atrag atenţia asupra eseului critic al lui Karl Marx – care, spre deosebire de Tolstoi, îl admira pe Shakespeare – despre *Timon din Atena*. Dar, din nou, ceea ce spune Tolstoi e adevărat în ansamblu. Shakespeare nu este un gânditor, iar criticii care pretindeau că ar fi unul dintre marii filosofi ai lumii vorbeau prostii. Gândurile sale sunt un talmeş-balmeş, un ghiveci. Era la fel ca

majoritatea englezilor în sensul că avea un cod de conduită, dar nu şi o viziune despre lume şi viaţă şi nici o înzestrare pentru filosofie. De asemenea, este adevărat că lui Shakespeare nu prea îi pasă de verosimilitate şi rareori îşi bate capul să creeze caractere coerente. După cum ştim, de obicei fura intrigile de la alţii şi le transforma la repezeală în piese de teatru, introducând adesea absurdităţi şi inconsecvenţe care nu erau prezente în original. Uneori, când se mai întâmplă să pună mâna pe vreo intrigă infailibilă – *Macbeth*, de pildă –, personajele sale sunt destul de consecvente, dar în multe cazuri acestea sunt puse să facă lucruri cu totul incredibile oricum ai lua-o. Multe dintre piesele lui nu au nici măcar acel gen de credibilitate specifică basmului. În orice caz, nu deţinem nici o dovadă că el însuşi le-ar fi luat în serios, decât ca mijloc de a-şi câştiga existenţa. În sonete nici măcar nu pomeneşte despre piesele de teatru ca parte a realizărilor sale literare şi o singură dată menţionează, oarecum ruşinat, că a fost actor. Până aici Tolstoi are dreptate. Afirmaţia că Shakespeare a fost un gânditor profund, enunţând o filosofie coerentă în piese care erau perfecte din punct de vedere tehnic şi pline de observaţii psihologice subtile, este ridicolă.

Dar ce a realizat Tolstoi? Prin acest atac furios ar fi trebuit să-l distrugă pe Shakespeare cu totul şi el crede, evident, că a şi făcut asta. Din momentul în care şi-a scris Tolstoi eseul sau, oricum, din momentul când a început acesta să fie citit de mulţi, reputaţia lui Shakespeare ar fi trebuit să se spulbere. Cei care îl iubeau pe Shakespeare ar fi trebuit să înţeleagă că idolul lor fusese demistificat, că în realitate nu avea nici un merit şi că se impunea să înceteze imediat să mai găsească plăcere în operele lui. Dar nu s-a întâmplat aşa. Shakespeare este dărâmat şi totuşi, cumva, rămâne în picioare. Până una-alta, în loc să fie el uitat ca urmare a atacului lui Tolstoi, acest atac aproape că a fost dat uitării. Deşi Tolstoi este un scriitor bine-cunoscut în Anglia, nici una din cele două traduceri ale eseului său nu se mai tipăreşte, iar eu am fost nevoit să răscolesc toată Londra până ce am dat de urma uneia într-un muzeu.

Se pare aşadar că, deşi Tolstoi poate explica satisfăcător aproape orice legat de Shakespeare, un lucru nu poate explica nicicum: popularitatea lui. Şi el îşi dă seama de asta şi este foarte nedumerit. Am spus mai sus că replica la Tolstoi se află în ceva ce el însuşi e nevoit să spună. Se întreabă cum se face că scriitorul ăsta slab, prost şi imoral care este

Shakespeare e admirat peste tot, iar până la urmă singura explicaţie pe care o poate concepe este un soi de conspiraţie la nivel mondial menită să denatureze adevărul. Sau o fi un fel de halucinaţie colectivă – el îi zice hipnoză – de care este afectată toată lumea în afară de Tolstoi. De unde a pornit această conspiraţie sau halucinaţie? Tolstoi este nevoit s-o pună pe seama urzelilor anumitor critici germani de la începutul secolului al XIX-lea. Aceştia au început să profereze minciuna sfruntată că Shakespeare ar fi un scriitor bun, iar de atunci nimeni nu a avut curajul să-i contrazică. Ei bine, nu-i nevoie să ne batem prea mult capul cu o asemenea teorie. E o absurditate. Majoritatea covârşitoare a oamenilor cărora le-a făcut plăcere să vadă piesele lui Shakespeare nu au fost niciodată influenţaţi de nici un critic german, direct sau indirect. Căci popularitatea lui Shakespeare este autentică şi există şi în rândul oamenilor obişnuiţi, care nu sunt nici pe departe savanţi. Încă din timpul vieţii sale el a fost un dramaturg preferat pe scenele din Anglia şi nu este popular doar în ţările anglofone, ci în cea mai mare parte a Europei şi în anumite regiuni din Asia. Chiar acum, când spun toate astea, guvernul sovietic marchează împlinirea a 325 de ani de la moartea

lui, iar în Ceylon am văzut cândva o piesă a sa jucată în nu ştiu ce limbă din care nu am înţeles nici un cuvânt. De aici rezultă că o fi şi ceva bun – ceva durabil – la Shakespeare, ceva ce pot aprecia milioane de oameni obişnuiţi, cu toate că, întâmplător, Tolstoi e incapabil de asta. Shakespeare poate supravieţui dezvăluirii că este un gânditor incoerent ale cărui piese sunt pline de improbabilităţi. Nu poate fi discreditat prin astfel de metode, aşa cum nu poţi distruge o floare ţinându-i o predică.

Iar asta, cred eu, spune multe despre ceva la care m-am referit săptămâna trecută: hotarele artei şi propagandei. Arată limitele oricărei critici ce vizează doar subiectul şi sensul. Tolstoi îl critică pe Shakespeare nu ca poet, ci ca gânditor şi pedagog, aşa încât nu îi vine greu să-l detracteze. Şi totuşi, tot ce spune el este irelevant; Shakespeare nu este deloc afectat. Nu numai reputaţia lui, ci şi plăcerea pe care ne-o provoacă rămân neştirbite. Evident, poet înseamnă mai mult decât gânditor şi pedagog, deşi trebuie să fie şi aşa ceva. Fiecare text are aspectul lui propagandistic şi totuşi în orice carte, piesă, poem sau ce-o mai fi care va să dăinuie trebuie să existe o rămăşiţă din ceva ce pur şi simplu nu este afectat de morala ori de înţelesul

său – o rămăşiţă din ceva ce nu putem numi decât artă. În anumite limite, gândirea greşită şi morala greşită pot fi literatură de calitate. Dacă o personalitate cum este Tolstoi nu a putut demonstra contrariul, mă îndoiesc că altcineva poate.

„Prima pretenţie pe care o avem de la un scriitor este să nu mintă"

„Literary Criticism IV:
Literature and Totalitarianism"
emisiune radio, 21 mai 1941,
transcriere dactilografiată

În aceste discuţii săptămânale am tot vorbit despre critică, iar aceasta, până la urmă, nu face parte din curentul principal al literaturii. O literatură viguroasă poate exista chiar şi fără critică şi spirit critic, aşa cum s-a întâmplat în Anglia în secolul al XIX-lea. Însă există un motiv pentru care, în acest moment, problemele pe care le presupune orice critică serioasă nu pot fi ignorate. La începutul primei mele emisiuni spuneam că aceasta nu este o epocă critică. E o epocă a partizanatului, nu a detaşării, o epocă în care este foarte greu să vezi calitatea literară a unei cărţi cu ale cărei concluzii nu eşti de acord. Politica – politica

în sensul cel mai general – a invadat literatura într-o măsură ieşită din comun, iar asta a scos la suprafaţa conştiinţei noastre lupta ce se dă permanent între individ şi comunitate. Abia atunci când te gândeşti cât e de greu să faci critică onestă, imparţială într-o perioadă precum cea în care trăim, începi să pricepi cam ce fel de ameninţare planează asupra întregii literaturi din epoca următoare.

Trăim într-o epocă în care nu mai există individ autonom – sau poate ar trebui să spun una în care individul nu mai are iluzia că este autonom. Acum, în tot ceea ce spunem despre literatură şi mai ales în tot ceea ce spunem despre critică, considerăm instinctiv că individul este de la sine înţeles autonom. Toată literatura europeană modernă – vorbesc de literatura ultimilor patru sute de ani – e clădită pe conceptul de onestitate intelectuală sau, dacă vă place mai mult această formulare, pe maxima lui Shakespeare „Fii sincer cu tine însuţi". Prima pretenţie pe care o avem de la un scriitor este să nu mintă, să spună ce crede cu adevărat, ce simte cu adevărat. Cel mai rău lucru pe care îl putem spune despre o operă de artă este că nu e sinceră. Iar acest lucru este chiar mai valabil în cazul criticii decât în cazul literaturii propriu-zise, în care o anumită doză de artificialitate şi manierism şi chiar de impostură nu contează atât timp cât

scriitorul are o anumită sinceritate fundamentală. Literatura modernă este în esenţă o chestie individuală. Ori este expresia fidelă a ceea ce crede şi ce simte un om, ori nu e nimic.

[...] Totalitarismul a abolit libertatea de gândire într-o măsură fără precedent. Şi este important să realizăm că acest control asupra gândirii nu e doar negativ, ci şi pozitiv. El nu numai că îţi interzice să exprimi – şi chiar să *gândeşti* – anumite idei, ci îţi şi dictează *ce să gândeşti*, îţi creează o ideologie, încearcă să-ţi guverneze şi viaţa emoţională, nu doar să-ţi impună un cod de conduită. Şi te izolează pe cât posibil de lumea exterioară, te închide într-un univers artificial în care nu ai nici un termen de comparaţie. Statul totalitar încearcă, în orice caz, să controleze ce gândesc şi ce simt cetăţenii săi cel puţin în aceeaşi măsură în care controlează ceea ce fac aceştia.

Întrebarea care este importantă pentru noi: poate literatura să supravieţuiască într-o astfel de atmosferă? Eu cred că răspunsul e pur şi simplu *nu*. Dacă totalitarismul devine globalizat şi permanent, ceea ce ştim noi că este literatură va dispărea. Şi nu va fi de ajuns – aşa cum poate părea plauzibil la început – să spunem că va dispărea doar literatura Europei postrenascentiste. Cred că literatura de orice fel, de

la poemul epic până la eseul critic, este ameninţată de încercarea statului modern de a controla viaţa emoţională a individului. Cei care neagă asta invocă de obicei două argumente. Ei afirmă, în primul rând, că aşa-numita libertate care a existat în ultimii câteva sute de ani nu a fost decât o reflexie a anarhiei economice şi, oricum, în mare parte o iluzie. Şi mai arată că literatură de calitate, mai bună decât orice putem crea noi acum, s-a scris în vremuri de demult, când gândirea nu era în nici un caz mai liberă decât este acum în Germania sau în Rusia. Ei bine, acest lucru e adevărat până la un punct. E adevărat, de pildă, că a putut exista literatură în Europa medievală, când gândirea era rigid controlată – în principal de Biserică – şi riscai să fii ars de viu chiar şi pentru o erezie minoră. Controlul dogmatic al Bisericii nu l-a împiedicat, de pildă, pe Chaucer să-şi scrie *Povestirile din Canterbury*. E la fel de adevărat şi că literatura medievală – şi arta medievală în general – nu era ceva individual, ci mai degrabă colectiv, nu ca acum. Baladele englezeşti, de exemplu, probabil că nu pot fi atribuite unui singur individ. Ele au fost pesemne compuse în comun, aşa cum am văzut destul de recent că se face în unele ţări orientale. Evident, libertatea anarhică definitorie pentru Europa în ultimii

câteva sute de ani, genul de atmosferă în care nu există nici un fel de standarde fixe, nu este necesară literaturii şi poate că nici măcar nu reprezintă un avantaj pentru ea. Se poate face literatură de calitate şi într-un cadru de gândire fix.

Dar există mai multe diferenţe vitale între totalitarism şi toate ortodoxiile trecutului, şi în Europa, şi în Orient. Cea mai importantă este că ortodoxiile trecutului nu s-au schimbat sau, cel puţin, nu s-au schimbat rapid. În Europa medievală Biserica îţi dicta ce să crezi, dar cel puţin te lăsa să-ţi păstrezi aceleaşi convingeri de când te năşteai până mureai. Nu îţi spunea să crezi una luni şi alta marţi. Acelaşi lucru este mai mult sau mai puţin valabil pentru orice creştin, hindus, budist sau musulman habotnic de astăzi. Într-un anumit sens, gândurile sale sunt limitate, însă el îşi petrece întreaga viaţă în acelaşi cadru de gândire. Emoţiile nu îi sunt corupte. Ei bine, în totalitarism se întâmplă exact pe dos. Particularitatea statului totalitar este că, deşi controlează gândirea, nu o fixează. Stabileşte nişte dogme care nu pot fi puse la îndoială şi le modifică de la o zi la alta. Are nevoie de dogme, pentru că are nevoie de obedienţă absolută din partea cetăţenilor săi, dar nu poate evita schimbările, care sunt dictate de nevoile politicii de

putere. Se declară infailibil şi în acelaşi timp atacă însuşi conceptul de adevăr obiectiv. Pentru a da un exemplu evident, până în septembrie 1939 fiecare german trebuia să fie oripilat şi dezgustat de bolşevismul rus, iar din septembrie 1939 trebuie să-l privească cu admiraţie şi afecţiune. Dacă Rusia şi Germania intră în război, aşa cum este foarte posibil să se întâmple în următorii câţiva ani*, va trebui să aibă loc altă schimbare violentă. Viaţa emoţională a germanului, iubirile şi urile sale, ar trebui să se dea peste cap instantaneu atunci când este necesar. Aproape că nu mai e nevoie să subliniez ce efect are asta asupra literaturii. Căci scrisul ţine în mare măsură de ceea ce simţi, iar asta nu întotdeauna poate fi controlat din exterior. E uşor să faci promisiuni deşarte în numele ortodoxiei momentului, dar scrierile care contează cât de cât nu pot fi create decât atunci când un om simte adevărul lucrurilor pe care le spune; fără asta, nu mai există impuls creator. Toate dovezile de care dispunem sugerează că schimbările emoţionale bruşte pe care le cere totalitarismul de la adepţii săi sunt imposibile din punct de vedere

---

* Puterile Axei au invadat URSS la doar o lună după această emisiune (n. ed. engl.).

psihologic. Şi acesta este motivul principal pentru care sugerez că, dacă totalitarismul triumfă peste tot în lume, acesta va fi sfârşitul literaturii aşa cum o ştim. De fapt, totalitarismul chiar pare să fi avut acest efect până acum. În Italia literatura a fost schilodită, iar în Germania pare să fi încetat aproape cu totul. Activitatea cea mai caracteristică a naziştilor este arderea cărţilor. Nici măcar în Rusia nu a mai avut loc renaşterea literară la care ne aşteptam cândva, iar cei mai promiţători scriitori ruşi tind vizibil să se sinucidă ori să dispară în închisori.

[...] Cine simte valoarea literaturii, cine înţelege rolul central pe care îl joacă ea în evoluţia istoriei umanităţii trebuie să priceapă şi faptul că e crucial să se opună rezistenţă totalitarismului, indiferent dacă acesta ne este impus din afară sau din interior.

„Tot ce poţi spune despre Stalin este că el, ca individ, e probabil sincer"

Din „Jurnal din timpul războiului"*, 3 iulie 1941

Discursul lui Stalin de la radio este o întoarcere directă la Frontul Popular, linia apărării democraţiei, şi de fapt e în totală contradicţie cu ceea ce el şi susţinătorii lui zic întruna de doi ani. Cu toate astea, a fost un discurs mobilizator de mare ţinută, corolar perfect al celui ţinut de Churchill, şi a spus limpede că nu se doreşte nici un compromis, cel puţin nu în acest moment. Anumite pasaje ale acestuia păreau să sugereze totuşi că nu este exclusă nici varianta retragerii. Marea Britanie şi SUA l-au comentat în termeni amicali, mai mult sau mai puţin ca aliaţi, deşi se pare că deocamdată nu există o alianţă formală. Ribbentrop şi ceilalţi au fost numiţi „canibali", apelativ

---

* În *Jurnale*, traducere şi note de Vali Florescu, Editura Polirom, Iaşi, 2010, pp. 388-389 (n. ed.).

pe care l-a folosit și Pravda. *Se pare că un motiv al ciudatei frazeologii pe care o auzim când sunt traduse discursurile rusești este faptul că rusa conține atât de mulți termeni abuzivi, încât e imposibil să le găsești echivalent în engleză.*

Nu există un exemplu mai bun despre superficialitatea morală și emoțională a timpurilor noastre decât faptul că acum suntem cu toții mai mult sau mai puțin pro-Stalin. Acest criminal dezgustător e temporar de partea noastră, așa că epurările etc. sunt brusc uitate. La fel se va întâmpla și cu Franco, Mussolini etc., dacă în cele din urmă ni se vor alătura. Tot ce poți spune despre Stalin este că el, ca individ, e probabil sincer, așa cum nu pot fi și adepții lui, pentru că nesfârșitele schimbări de macaz pe care le face acesta sunt, cel puțin, propria sa decizie. E o situație de genul „când tătuca se întoarce pe o parte, ne întoarcem toți", iar tătuca se întoarce după cum îi dă ghesul.

„Unul dintre cele mai rele lucruri
legate de societatea democratică din ultimii
20 de ani este dificultatea de a vorbi
sau a gândi deschis"

Din „Culture and Democracy"
22 noiembrie 1941

Unul dintre cele mai rele lucruri legate de societatea democratică din ultimii 20 de ani este dificultatea de a vorbi sau a gândi deschis. Amintesc un singur lucru important, aş putea spune lucrul fundamental referitor la structura noastră socială, şi anume că aceasta se întemeiază pe mâna de lucru ieftină reprezentată de persoane de culoare. Aşa cum este făcută lumea acum, trăim cu toţii pe spatele unor culi asiatici muritori de foame. Nivelul de trai al clasei muncitoare britanice a fost şi este în mod artificial ridicat pentru că se bazează pe o economie parazitară. Clasa muncitoare e la fel de implicată ca toţi ceilalţi în

exploatarea mâinii de lucru reprezentate de persoanele de culoare, însă, din câte ştiu, nicăieri în presa britanică din ultimii 20 de ani – cel puţin nicăieri în presa de la care ar fi de aşteptat să se bucure de o atenţie considerabilă – nu găseşti o recunoaştere clară a acestui fapt sau vreun material care să vorbească deschis despre el. Ar fi trebuit să se spună pe şleau: noi suntem rasa superioară – şi nu uitaţi, aşa vorbeşte Hitler poporului său, pentru că el este un lider totalitar şi poate vorbi pe şleau despre anumite subiecte –, noi suntem rasa superioară, trăim din exploatarea altor rase, haideţi cu toţii să le stoarcem cât mai mult posibil. Acesta era un mod de a proceda; asta era ceea ce, să zicem, ar fi trebuit să spună *The Times* dacă ar fi avut curaj. Nu a spus-o. Cealaltă variantă era să se spună ceva de genul: nu mai putem continua la nesfârşit să exploatăm lumea, trebuie să le facem dreptate indienilor, chinezilor și tuturor celorlalţi, şi de vreme ce nivelul nostru de trai este în mod artificial ridicat şi procesul de adaptare va fi cu siguranţă dureros şi dificil, trebuie să fim gata să scădem deocamdată acest nivel de trai. Iar pentru că unele influenţe puternice vor căuta să-l împiedice pe cel oprimat să-şi obţină drepturile, trebuie să ne înarmăm în vederea apropiatului război civil

internaţional, în loc să ne agităm pur şi simplu pentru salarii mai mari şi reducerea timpului de lucru. Asta ar fi spus, de pildă, *Daily Herald* dacă ar fi avut curajul. Nu veţi găsi nicăieri nici ceva de genul acesta afirmat fără echivoc. Pur şi simplu nu s-ar putea spune aşa ceva în nişte ziare nevoite să trăiască din vânzări şi din reclamele la bunuri de consum.

„Toată propaganda e minciună”

Din „Jurnal din timpul războiului”*, 3 iulie 1941

Toată propaganda e minciună, chiar şi atunci când spui adevărul. Nu cred că asta contează atâta timp cât ştii ce faci şi de ce.

---

* În *Jurnale*, traducere şi note de Vali Florescu, ed. cit., p. 396 (n. ed.).

„Toată lumea consideră că atrocităţile duşmanului sunt reale şi nimeni nu le crede pe cele comise de propria tabără”

Din „Looking Back on the Spanish War" (1943)

Nu prea am probe directe în legătură cu atrocităţile din timpul Războiului Civil din Spania. Ştiu că o parte au fost comise de republicani şi mult mai multe (acestea continuă încă) de fascişti. Însă ceea ce m-a impresionat în acel moment şi mereu începând de atunci este că oamenii cred sau nu cred că s-au comis atrocităţi exclusiv din motive de predilecţie politică. Toată lumea consideră că atrocităţile duşmanului sunt reale şi nimeni nu le crede pe cele comise de propria tabără, fără măcar să-şi bată capul să examineze dovezile. Nu demult am întocmit un tabel cu atrocităţi comise începând din 1918 până la momentul actual; nu a fost an în care să nu se comită atrocităţi într-un loc sau altul şi nici o situaţie

în care stânga și dreapta să fi dat simultan crezare acelorași relatări. Și mai ciudat este că în orice moment situația se poate inversa și povestea unei atrocități până mai ieri dovedite fără drept de apel poate deveni o minciună ridicolă, pentru simplul motiv că s-a schimbat peisajul politic.

În războiul actual ne aflăm într-o situație ciudată: „campania atrocităților" s-a purtat la noi în mare parte înainte de izbucnirea războiului, în principal de către cei de stânga, oamenii care de obicei se mândresc cu faptul că nu cred chiar orice. În aceeași perioadă, dreapta, care a tot vânturat atrocități în 1914-1918, se uita la Germania nazistă și refuza categoric să vadă ceva rău la ea. Apoi, imediat ce a izbucnit războiul, pronaziștii de ieri erau cei care repetau poveștile de groază, în timp ce antinaziștii s-au trezit deodată îndoindu-se de însăși existența Gestapoului. Iar acesta nu a fost doar rezultatul Pactului Ribbentrop-Molotov. S-a întâmplat parțial și pentru că înainte de război cei de stânga crezuseră fără nici un temei că Marea Britanie și Germania nu se vor lupta niciodată și că puteau așadar să fie antigermani și antibritanici în același timp; și parțial pentru că propaganda de război oficială, cu ipocrizia și aroganța ei dezgustătoare, tinde mereu să-i facă

pe oamenii cu scaun la cap să simtă compasiune pentru inamic. Parte din preţul pe care l-am plătit pentru minciunile sistematice din 1914-1918 a fost reacţia progermană exagerată ce a urmat. În anii 1918-1933, în cercurile de stânga erai huiduit dacă sugerai că Germania a fost şi ea măcar puţin responsabilă pentru război. În toate denunţările de la Versailles pe care le-am ascultat în acei ani, nu cred că am auzit nici o singură dată ca întrebarea „Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi câştigat Germania?" să fie măcar rostită, darămite discutată. La fel şi cu atrocităţile. Se consideră că adevărul devine neadevăr când îl spune inamicul tău. Am observat recent că acei oameni care înghiţeau orice poveste de groază despre japonezi la Nanjing în 1937 refuzau să creadă exact aceleaşi poveşti despre Hong Kong în 1942. Exista chiar o tendinţă de a considera că atrocităţile de la Nanjing deveniseră, ca să zic aşa, retrospectiv neadevărate pentru că guvernul britanic atrăgea acum atenţia asupra lor.

Dar, din nefericire, adevărul despre atrocităţi e cu mult mai îngrozitor decât minciunile care se spun, transformate în propagandă. Adevărul este că s-au întâmplat. Aspectul invocat adesea ca motiv de scepticism – că aceleaşi poveşti de groază ies la iveală

în toate războaiele – nu face decât să crească probabilitatea ca aceste poveşti să fie adevărate. Evident, pentru mulţi sunt nişte fantezii, iar războiul oferă ocazia de a le pune în practică. De asemenea, cu toate că nu mai este la modă să spui asta, este incontestabil că aceia pe care i-am putea numi în mare „albii" comit atrocităţi cu mult mai numeroase şi mai grave decât „roşiii". Nu există nici cea mai mică îndoială, de pildă, cu privire la felul cum s-au purtat japonezii în China. Şi nu există multe dubii nici în legătură cu lunga poveste a comportamentului revoltător al fasciştilor în ultimii zece ani în Europa. Numărul mărturiilor este uriaş, şi o bună parte din ele au ca surse presa şi radioul germane. Lucrurile acestea chiar s-au întâmplat, asta este ceea ce nu trebuie să pierdem din vedere. S-au întâmplat chiar dacă lordul Halifax a zis că nu s-au întâmplat. Violurile şi măcelurile din oraşele chineze, torturile din celulele Gestapoului, bătrânii profesori universitari evrei aruncaţi în haznale, mitralierea refugiaţilor pe drumurile din Spania – toate acestea s-au întâmplat; şi nu s-au întâmplat într-o măsură mai mică pentru că *Daily Telegraph* a aflat brusc despre ele cu cinci ani prea târziu.

„În Spania, pentru prima dată, am văzut articole în ziare ce nu aveau nici o legătură cu faptele”

Din „Looking Back on the Spanish War” (1943)

Lupta pentru putere dintre partidele republicane spaniole este un lucru trist și îndepărtat pe care nu doresc să-l reiau acum. Îl pomenesc doar ca să spun asta: să nu credeți nimic sau aproape nimic din ceea ce citiți că declară Guvernul despre afacerile interne. Indiferent de sursă, totul e doar propagandă de partid – adică minciuni. Adevărul în sens larg despre război este destul de simplu. Burghezia spaniolă și-a dat seama că este o ocazie să zdrobească mișcarea muncitorească și a profitat de ea, ajutată de naziști și de forțele reacționare din toată lumea. E îndoielnic că se va stabili vreodată clar mai mult decât atât.

Îmi amintesc că i-am spus cândva lui Arthur Koestler: „Istoria s-a oprit în 1936”, la care el a dat

aprobator din cap, înţelegând imediat la ce mă refer. Amândoi ne gândeam la totalitarism în general, dar mai ales la Războiul Civil din Spania. Încă de la o vârstă fragedă observasem că nici un eveniment nu este relatat corect în ziare, dar în Spania, pentru prima dată, am văzut articole în ziare ce nu aveau nici o legătură cu faptele, nici măcar legătura pe care o presupune de obicei minciuna. Am văzut că se vorbea despre mari bătălii în locuri unde nu luptase nimeni şi nu se pomenea nici un cuvinţel despre locuri în care fuseseră ucişi sute de oameni. Am văzut cum trupe care luptaseră cu mult curaj erau acuzate de laşitate şi de trădare, iar soldaţi ce nu văzuseră vreun glonţ erau declaraţi eroi ai unor victorii închipuite; iar la Londra am văzut ziare care vindeau gogoşile astea şi intelectuali entuziaşti care construiau suprastructuri emoţionale pe evenimente ce nu se petrecuseră niciodată. Am văzut, de fapt, cum istoria era scrisă nu precizând ceea ce s-a întâmplat, ci ceea ce ar fi trebuit să se întâmple conform diferitor „linii de partid". Şi totuşi, într-un anumit sens, oricât de oribil era lucrul acesta, nu conta. Erau doar aspecte secundare – şi anume lupta pentru putere dintre Comintern şi partidele de stânga spaniole şi eforturile Guvernului rus de a împiedica o revoluţie în

Spania. Însă imaginea de ansamblu a războiului pe care o prezenta lumii Guvernul spaniol nu era neveridică. Principalele probleme erau cele precizate de acesta. Dar cum puteau fasciştii şi susţinătorii lor să se apropie de adevăr măcar atât? Cum puteau ei să menţioneze adevăratele lor scopuri? Versiunea lor despre război era născocire curată, iar în acele împrejurări nu s-ar fi putut altfel.

Singura linie de propagandă pe care o puteau folosi naziştii şi fasciştii era să se înfăţişeze drept patrioţi creştini care salvează Spania de o dictatură rusă. Asta însemna să pretindă că viaţa în Spania Guvernului nu era decât un lung masacru (vezi *Catholic Herald* sau *Daily Mail* – dar acestea erau nimic pe lângă presa fascistă de pe continent) şi să exagereze extrem de mult dimensiunile intervenţiei ruşilor. Din uriaşa piramidă de minciuni pe care a construit-o presa catolică şi reacţionară din întreaga lume, voi extrage o singură idee: prezenţa în Spania a armatei ruse. Toţi susţinătorii sinceri ai lui Franco au crezut asta; forţele sale erau estimate la jumătate de milion de oameni. Ei bine, nu a fost nici o armată rusă în Spania. O fi fost o mână de aviatori şi tehnicieni, cel mult câteva sute, dar nu o armată. Martori au fost câteva mii de străini care au luptat în Spania,

ca să nu mai zic de milioanele de spanioli. Însă mărturia lor nu i-a impresionat deloc pe propagandiştii lui Franco, dintre care nici unul nu pusese piciorul în Spania Guvernului. Totodată, oamenii aceştia nu voiau nici în ruptul capului să recunoască realitatea unei intervenţii a germanilor sau italienilor, deşi chiar în acelaşi timp presa germană şi cea italiană se lăudau în gura mare cu faptele viteje̦şti ale „legionarilor" lor. Am ales să menţionez un singur aspect, dar de fapt întreaga propagandă fascistă privind războiul era la acest nivel.

Genul ăsta de lucruri mă sperie, pentru că îmi dau adesea senzaţia că însuşi conceptul de adevăr obiectiv dispare treptat din lume. La urma urmei, sunt şanse ca minciunile acestea sau unele similare să devină istorie. Cum se va scrie istoria Războiului din Spania? Dacă Franco rămâne la putere, cărţile de istorie vor fi scrise de cei desemnaţi de el, iar (ca să rămân la ideea pe care am ales-o) acea armată rusă care nici nu a existat va deveni fapt istoric şi elevii vor învăţa despre asta vreme de generaţii de-acum înainte. Dar să presupunem că fascismul va fi până la urmă înfrânt şi în Spania va fi restabilit cine ştie ce guvern democratic în viitorul cât de cât apropiat; chiar şi atunci, cum se va scrie istoria războiului? Ce fel de

documente va fi lăsat Franco în urmă? Să presupunem chiar că documentele păstrate de tabăra Guvernului vor putea fi recuperate – chiar şi aşa, cum se va scrie o istorie adevărată a războiului? Căci, după cum am arătat deja, şi Guvernul minţea de îngheţau apele. Din punctul de vedere antifascist, s-ar putea scrie o istorie a războiului în linii mari conformă cu realitatea, însă ar fi o istorie partizană, pe care nu te-ai putea bizui în ceea ce priveşte detaliile. Şi totuşi, până la urmă, se va scrie o istorie, iar după ce vor muri cei care chiar îşi amintesc războiul, ea va fi universal acceptată. Astfel, practic, minciuna va deveni adevăr.

„Specifică epocii noastre este renunţarea la ideea că istoria s-ar putea scrie conform cu realitatea”

Din „Looking Back on the Spanish War” (1943)

Ştiu că este la modă să spui că, oricum, în cea mai mare parte, analele istorice nu sunt decât minciuni. Eu sunt dispus să cred că istoria e în cea mai mare parte inexactă şi părtinitoare, dar specifică epocii noastre este renunţarea la ideea că istoria s-ar putea scrie conform cu realitatea. În trecut oamenii minţeau cu bună-știință sau, fără să-și dea seama, prezentau într-o lumină pozitivă ceea ce scriau ori se străduiau să caute adevărul, conştienţi că fac probabil multe greşeli; dar de fiecare dată credeau că „faptele” există şi că pot, într-o anumită măsură, să fie descoperite. Iar în practică exista întotdeauna un număr mare de fapte asupra cărora aproape

toată lumea ar fi fost de acord. Dacă veţi căuta istoria ultimului război în, de pildă, *Encyclopaedia Britannica*, veţi descoperi că mare parte din materiale sunt preluate din surse germane. Un istoric britanic şi unul german nu ar fi deloc de aceeaşi părere vizavi de multe lucruri, chiar şi dintre cele fundamentale, dar tot ar rămâne acele fapte, să zicem, neutre în legătură cu care nici unul nu l-ar contesta în mod serios pe celălalt. Tocmai această bază comună a unui acord, implicând că toate fiinţele umane aparţin aceleiaşi unice specii animale, o distruge totalitarismul. Teoria nazistă chiar neagă în mod explicit că „adevărul" există. De pildă, nu există „ştiinţă", ci doar „ştiinţă germană", „ştiinţă evreiască" etc. Obiectivul implicit al unei asemenea linii de gândire este o lume de coşmar în care Conducătorul sau vreo clică dominantă să controleze nu doar viitorul, ci şi trecutul. Dacă acest Conducător spune despre cutare sau cutare eveniment „Asta nu s-a întâmplat", ei bine, nu s-a întâmplat. Dacă spune că 2 + 2 = 5, ei bine, 2 + 2 = 5. Această perspectivă mă sperie mult mai mult decât nişte bombe – iar după experienţele noastre din ultimii câţiva ani astea nu sunt vorbe goale.

Dar o fi oare copilăresc sau morbid să ne îngrozim singuri imaginându-ne un viitor totalitar? Înainte de a desfiinţa ideea de lume totalitară pe motiv că este un coşmar care nu poate deveni realitate, amintiţi-vă că în 1925 lumea de astăzi ar fi părut un coşmar ce nu putea deveni realitate. De această lume fantasmagorică, în care negrul poate fi mâine alb şi starea vremii de ieri poate fi modificată prin decret, nu ne apără în realitate decât două lucruri. Unul este că, oricât ai nega adevărul, acesta continuă să existe, ca să zic aşa, fără ştirea ta, prin urmare nu îl poţi profana în moduri care să afecteze eficienţa militară. Celălalt este că, atât timp cât unele zone ale globului rămân necucerite, se poate păstra vie tradiţia liberală. Dacă lăsăm fascismul sau poate chiar o combinaţie a mai multor tipuri de fascism să cucerească întreaga lume, aceste două condiţii nu vor mai exista. Noi, în Anglia, subestimăm acest pericol, pentru că tradiţiile şi securitatea noastră din trecut ne fac să credem în mod sentimental că până la urmă totul se termină cu bine şi lucrul de care te temi cel mai mult nu se întâmplă niciodată cu adevărat. Hrănindu-ne sute de ani cu o literatură în care Binele învinge invariabil în ultimul capitol, credem aproape instinctiv că întotdeauna, pe termen

lung, Răul se înfrânge singur. Pacifismul, de pildă, se bazează în mare parte pe această convingere. Dacă nu opui rezistenţă răului, acesta se va autodistruge cumva. Dar de ce ar face-o? Ce dovezi sunt că se întâmplă aşa?

„Transformând ascultarea transmisiunilor radio ale Aliaţilor într-o infracţiune, germanii s-au asigurat că aceste transmisiuni vor fi acceptate drept adevărate”

Dintr-o recenzie la *Voices in the Darkness: The Story of the European Radio War*
de Tangye Lean*
Tribune, 30 aprilie 1943

Oricine are de făcut propagandă în ţări „prietene” invidiază probabil BBC European Service. Pentru acesta este floare la ureche! Oamenii care trăiesc sub ocupaţie străină sunt inevitabil avizi de ştiri, iar transformând ascultarea transmisiunilor radio ale

* Edward Tangye Lean (1911-1974), fratele mai mic al regizorului de film David Lean, fondatorul grupului The Inklings de la Oxford (printre ai cărui membri se numărau şi Tolkien şi C.S. Lewis) şi mai târziu director al departamentului de transmisiuni externe de la BBC (n. ed. engl.).

Aliaţilor într-o infracţiune, germanii s-au asigurat că aceste transmisiuni vor fi acceptate drept adevărate. Totuşi, aici se sfârşeşte avantajul de care se bucură BBC European Service. Dacă este ascultat, este şi crezut, poate nu şi în Germania; mai greu e să fie ascultat şi, în plus, să ştie ce să spună. În mare, interesanta carte a domnului Tangye Lean cam la asta se referă.

În primul rând, sunt obstacolele fizice şi mecanice. Nu e niciodată uşor să prinzi un post străin dacă nu ai un aparat de radio destul de bun, iar fiecare emisiune ostilă se luptă cu dezavantajul enorm că ora şi lungimea de undă pe care se transmite nu pot fi anunţate în presă. Chiar şi în Anglia, unde nu există nici un fel de interdicţie vizând posturile de radio, puţini oameni au auzit vreodată de posturile germane „ale libertăţii" precum New British şi Workers' Challenge. Mai e şi bruiajul, şi mai presus de toate este Gestapoul. În toată Europa nenumăraţi oameni au fost închişi sau trimişi în lagăre de concentrare, iar unii chiar executaţi, pentru simplul fapt că au ascultat BBC. În ţări în care supravegherea este strictă, nu poţi asculta în siguranţă decât la căşti, pe care poate nu ai de unde să ţi le procuri, şi, oricum, numărul aparatelor de radio funcţionale e probabil în scădere din cauză că

nu se găsesc piese de schimb. La rândul lor, aceste dificultăţi practice duc la marea întrebare „Ce poţi spune fără riscuri?", la care nu se poate da răspuns decât parţial. Dacă ascultătorii tăi probabili trebuie să-şi rişte viaţa ca să te urmărească şi sunt nevoiţi să asculte radioul, de pildă, la miezul nopţii prin cine ştie ce şopron unde trage curentul sau cu căştile pe urechi, pitiţi sub aşternuturi, mai are sens să încerci să faci propagandă sau trebuie să presupui că nu merită să transmiţi decât ştiri „serioase"? Sau merită să faci propagandă vădit provocatoare în rândul unor oameni pe care nu îi poţi ajuta la nivel militar? Sau e mai bine, din punct de vedere propagandistic, să spui adevărul ori să răspândeşti zvonuri derutante şi să promiţi orice oricui? Atunci când te adresezi inamicului, nu populaţiilor ocupate, întrebarea de bază este întotdeauna dacă să induci în eroare ori să ameninţi. Şi radiourile britanice, şi cele germane au oscilat între cele două tactici. În ceea ce priveşte acurateţea ştirilor, BBC s-ar putea compara cu orice radio care nu este neutru. În privinţa altor aspecte discutabile, politica sa este de obicei una de compromis, uneori cel mai nefericit compromis, dar nu există nici o îndoială asupra faptului că ceea ce se difuzează în Europa e la un nivel intelectual superior

față de ceea ce se transmite către orice altă parte a lumii. BBC transmite acum în peste 30 de limbi europene și în aproape 50 de limbi în total – o treabă complexă, dacă vă amintiți că, în ceea ce privește Marea Britanie, toată povestea asta cu propaganda posturilor de radio străine a trebuit să fie improvizată începând din 1938.

Probabil cea mai utilă secțiune a cărții scrise de domnul Tangye Lean este o analiză atentă a campaniei radiodifuzate de germani în timpul Bătăliei pentru Franța. Se pare că aceștia se pricepeau foarte bine să amestece adevăruri cu neadevăruri, difuzând știri exacte cu privire la evenimente militare, dar, în același timp, răspândind și zvonuri exagerate menite să stârnească panică. Radioul francez pare să nu fi spus adevărul în nici un moment al bătăliei, iar mare parte din timp nu a transmis deloc știri. În perioada războiului ciudat a luptat împotriva propagandei germane mai ales bruind-o, o metodă neadecvată, pentru că ori nu funcționează, ori, dacă merge, lasă impresia că se ascunde ceva. În aceeași perioadă germanii subminaseră moralul armatei franceze prin programe radio inteligente care le ofereau trupelor plictisite puțină distracție și, totodată, stârneau invidia englezilor și francezilor și profitau de atractivitatea

demagogică a Pactului Ribbentrop-Molotov. Când stațiile de emisie ale francezilor au căzut în mâinile germanilor, aceștia aveau deja pregătite de mult programe de propagandă și muzică – un detaliu de organizare de care ar trebui să țină seama orice armată invadatoare.

Bătălia pentru Franța a decurs atât de bine din punct de vedere militar pentru germani, încât, atunci când citim cartea domnului Tangye Lean, putem fi înclinați să supraestimăm rolul pe care l-a jucat radioul în victoria lor. O întrebare pe care domnul Tangye Lean o pune în treacăt, dar despre care nu discută în detaliu este dacă propaganda poate vreodată să realizeze ceva de una singură sau nu face decât să accelereze procesele ce sunt deja în curs de desfășurare. Probabil că se aplică a doua variantă, parțial pentru că radioul însuși are efectul neașteptat de a transforma războiul într-o afacere mai cinstită decât era înainte. Cu excepția unei țări ca Japonia, izolată pentru că se află foarte departe și oamenii nu au radiouri pe unde scurte, veștile proaste sunt foarte greu de ascuns, iar dacă cineva este cât de cât cinstit la el în țară, e greu să-i toarne inamicului minciuni foarte gogonate. Din când în când, o minciună spusă la țanc (trupele rusești care au trecut prin

Anglia în 1914 şi ordinul guvernului german de a ucide toţi câinii în iunie 1940 sunt două exemple) poate produce un efect semnificativ, dar în general propaganda nu poate lupta împotriva faptelor, deşi poate să le prezinte într-o anumită lumină şi să le distorsioneze. Evident, nu merită ca, pe termen lung, să zici una şi să faci alta, lucru demonstrat de eşecul Noii Ordini germane, ca să nu dau exemple mai apropiate de casă.

„Hitler poate spune că evreii au pornit războiul, iar dacă el scapă cu viață, aceasta va deveni istoria oficială”

Către Noel Willmett

18 mai 1944, scris la mașină

10a Mortimer Crescent
Londra NW 6

Dragă domnule Willmett,

Îți mulțumesc pentru scrisoarea dumitale. Întrebi dacă totalitarismul, cultul liderului etc. chiar sunt în creștere și citezi ca exemplu faptul că ele nu par să se dezvolte în această țară și în SUA.

Trebuie să spun că eu cred sau mă tem că la nivel mondial aceste lucruri sunt în creștere. Hitler, fără îndoială, va dispărea în curând, dar asta îi va întări pe (a) Stalin, (b) milionarii anglo-americani și (c) tot fel de führeri meschini de soiul lui de Gaulle. Toate

mişcările naţionale de pretutindeni, chiar şi cele care au apărut sub forma rezistenţei faţă de dominaţia germană, par să ia forme nedemocratice, să se grupeze în jurul vreunui führer cu puteri supraomeneşti (Hitler, Stalin, Salazar, Franco, Gandhi, De Valera sunt exemple variate) şi să adopte teoria că scopul scuză mijloacele. Pretutindeni lumea pare să se îndrepte în direcţia economiilor centralizate care pot fi făcute să „meargă" din punct de vedere economic, dar care nu sunt organizate democratic şi tind să instituie un sistem de castă. Asta merge mână în mână cu ororile naţionalismului pătimaş şi o tendinţă de a nu crede că există adevăr obiectiv pentru că toate faptele trebuie să fie în ton cu vorbele şi profeţiile vreunui führer infailibil. Istoria a încetat deja să existe dintr-un anumit punct de vedere, adică nu există o istorie a vremurilor noastre care să fie universal acceptată, iar ştiinţele exacte sunt în pericol imediat ce necesităţile de ordin militar nu îi mai obligă pe oameni să fie la înălţime. Hitler poate spune că evreii au pornit războiul, iar dacă el scapă cu viaţă, aceasta va deveni istoria oficială. El nu poate spune că 2 + 2 = 5, pentru că în domeniul balisticii, să zicem, rezultatul trebuie să fie 4. Dar, dacă se va naşte acea lume de care mă tem eu, o lume

cu două-trei mari superstate incapabile să se cucerească reciproc, 2 + 2 ar putea face 5 dacă aşa ar vrea führerul. Aceasta, din punctul meu de vedere, este direcţia în care ne îndreptăm de fapt, deşi, bineînţeles, procesul este reversibil.

[...]

Al dumitale,
[semnat] Geo. Orwell
George Orwell

„Ni se spune că nu contează decât acţiunile obiective ale oamenilor"

Din „As I Please"
Tribune, 8 decembrie 1944

De ani buni colecţionez cu sârguinţă broşuri şi citesc destul de constant literatură politică de toate felurile. Mă surprind tot mai mult – ca şi pe alţii – duritatea şi ticăloşia extraordinare ale controversei politice din vremea noastră. Nu vreau să spun doar că aceste controverse sunt acrimonioase. Aşa şi trebuie să fie când au teme serioase. Vreau să spun că aproape nimeni nu pare să considere că un adversar merită să se apere sau că adevărul obiectiv contează atât timp cât poţi să i-o zici cu vârf şi îndesat. Când îmi răsfoiesc colecţia de broşuri – conservatoare, comuniste, catolice, troţkiste, pacifiste, anarhiste etc. –, mi se pare că aproape toate au aceeaşi atmosferă mentală, deşi pun accent pe aspecte diferite. Nimeni

nu caută adevărul, toată lumea invocă un „caz" fără să ţină cont de imparţialitate sau de acurateţe, iar faptele cele mai evidente pot fi ignorate de cei care nu vor să le vadă. Aceleaşi trucuri propagandistice le găseşti cam peste tot. Mi-ar trebui multe pagini numai ca să le clasific aici, aşa că nu voi atrage atenţia decât asupra unui singur obicei foarte răspândit în controverse – desconsiderarea motivelor adversarului. Aici sintagma-cheie este „în mod obiectiv".

Ni se spune că nu contează decât acţiunile obiective ale oamenilor şi că sentimentele lor subiective nu au nici o importanţă. Astfel, pacifiştii, obstrucţionând efortul de război, îi ajută „în mod obiectiv" pe nazişti; aşadar, faptul că ei personal pot fi ostili fascismului este irelevant. Îmi asum vina că şi eu am spus asta de mai multe ori. Acelaşi argument se aplică şi în cazul troţkiştilor. Mulţi – mă rog, cel puţin comuniştii – consideră că troţkiştii sunt nişte agenţi activi şi conştienţi ai lui Hitler; însă, când arăţi numeroasele motive evidente pentru care acest lucru este puţin probabil, se invocă iar povestea cu „în mod obiectiv". Criticarea Uniunii Sovietice îl ajută pe Hitler; aşadar, „troţkismul este fascism". Iar odată ce s-a stabilit asta, se reiterează de obicei şi acuzaţia de trădare conştientă.

O astfel de abordare nu numai că nu e cinstită, ci implică şi consecinţe grave. Dacă nu ţii cont de motivele oamenilor, devine mult mai greu să le anticipezi acţiunile. Căci uneori până şi cel mai nechibzuit om poate pricepe ce rezultate au faptele sale. Iată un exemplu simplist, dar perfect posibil. Un pacifist are un serviciu care îi oferă acces la informaţii militare importante şi este abordat de un agent secret german. În aceste circumstanţe, sentimentele sale subiective chiar sunt relevante. Dacă este pronazist în mod subiectiv, îşi va vinde ţara; dacă nu, nu. Şi apar constant situaţii similare în fond, deşi mai puţin spectaculoase.

În opinia mea, un număr mic de pacifişti sunt în sinea lor pronazişti, iar în partidele de stânga extremiste există inevitabil şi spioni fascişti. Important este să descoperi care indivizi sunt cinstiţi şi care nu, iar obişnuitul reproş generalizat nu face decât să îngreuneze acest lucru. Atmosfera de ură în care se desfăşoară controversa îi face pe oameni orbi la consideraţii de acest fel. Recunoaşterea faptului că un adversar ar putea fi şi cinstit, şi inteligent este considerată intolerabilă. Pe moment te simţi mult mai satisfăcut să strigi în gura mare că e nebun sau

ticălos ori şi una, şi alta decât să afli cum este el de fapt. Din cauza acestui mod de gândire, printre altele, previziunile politice au ajuns să fie atât de inexacte în vremurile noastre.

„Naţionalismul nu trebuie confundat cu patriotismul”

Din „Notes on Nationalism”
Polemic, [octombrie] 1945

Prin „naţionalism” mă refer în primul rând la obiceiul de a presupune că fiinţele umane pot fi clasificate la fel ca insectele şi că grupuri de milioane sau zeci de milioane de oameni pot fi etichetaţi cu aplomb drept „buni” sau „răi”. Dar, în al doilea rând – şi mult mai important –, mă refer la obiceiul de a te identifica cu o singură naţiune sau cu altă unitate, plasând-o dincolo de bine şi de rău şi nerecunoscând altă datorie în afară de slujirea intereselor acesteia. Naţionalismul nu trebuie confundat cu patriotismul. Ambele cuvinte sunt folosite de obicei într-un mod atât de vag, încât orice definiţie poate fi contestată, dar trebuie să se facă distincţie între ele, deoarece implică două idei diferite şi chiar opuse.

Prin „patriotism” eu înţeleg devotamentul faţă de un loc anume şi faţă de un anumit mod de viaţă, despre care crezi că sunt cele mai bune din lume, dar fără a dori să le impui şi altora. Patriotismul este prin natura sa defensiv, atât din punct de vedere militar, cât şi cultural. Naţionalismul, în schimb, merge mână în mână cu dorinţa de putere. Ţelul nestrămutat al fiecărui naţionalist este să dobândească mai multă putere şi mai mult prestigiu, nu pentru sine, ci pentru naţiunea sau ştiu eu ce altă unitate în care a ales să-şi dilueze individualitatea.

[...] Naţionalismul, în sensul larg în care folosesc eu acest cuvânt, include mişcări şi tendinţe precum comunismul, catolicismul politic, sionismul, antisemitismul, troţkismul şi pacifismul. Nu înseamnă neapărat loialitate faţă de un guvern sau o ţară, cu atât mai puţin faţă de propria ţară, şi nici nu este neapărat necesar ca unităţile cu care are de-a face să existe cu adevărat. Pentru a oferi câteva exemple evidente, evreimea, islamul, creştinătatea, proletariatul şi rasa albă – toate stârnesc sentimente naţionaliste înfocate; dar existenţa lor poate fi pusă sub semnul întrebării şi nici o definiţie a vreuneia dintre ele nu este universal acceptată.

[...] Pentru cei care acordă multă importanţă politicii contemporane, anumite subiecte au devenit atât de contaminate de consideraţii privind prestigiul, încât este aproape imposibil să-i abordezi cu argumente raţionale. Din sutele de exemple care s-ar putea da, să ne gândim la această întrebare: care dintre cei trei principali aliaţi, URSS, Marea Britanie şi SUA, a contribuit cel mai mult la înfrângerea Germaniei? Teoretic, ar trebui să se poată da un răspuns motivat şi, eventual, chiar concludent. Totuşi, în practică, nu se pot face calculele necesare, pentru că oricine ar dori să-şi bată capul cu o asemenea întrebare ar privi-o inevitabil din punctul de vedere al prestigiului competitiv. Aşa că ar opta din capul locului în favoarea Rusiei, a Marii Britanii sau a Americii, după caz, şi abia apoi ar începe să caute argumente care ar părea să-i susţină concluziile. Şi sunt serii întregi de întrebări similare la care nu poţi primi un răspuns corect decât de la cineva căruia nu îi pasă de subiectul discuţiei şi a cărui părere despre acesta oricum probabil nu face doi bani. Acesta e unul dintre motivele remarcabilei lipse de precizie a previziunilor politice şi militare în zilele noastre. Este interesant de observat că dintre toţi „experţii" tuturor şcolilor nici măcar

unul nu a fost în stare să anticipeze un eveniment atât de probabil precum Pactul Ribbentrop-Molotov din 1939*. Iar când s-a aflat de Pact, au apărut tot soiul de explicaţii care se băteau cap în cap şi s-au făcut predicţii ce s-au dovedit aproape imediat a fi false, fiind bazate în marea lor majoritate nu pe un studiu al probabilităţilor, ci pe o dorinţă de a face URSS să pară bună sau rea, puternică ori slabă. Unii comentatori politici sau militari, asemenea astrologilor, pot supravieţui aproape oricărei greşeli pe care o fac, pentru că adepţii lor mai devotaţi nu aşteaptă de la ei o apreciere a faptelor, ci stimularea loialităţilor naţionaliste**. Iar judecăţile estetice, în

---

* Câţiva autori de tendinţă conservatoare, precum Peter Drucker, au prezis că se va încheia o înţelegere între Germania şi Rusia, dar se aşteptau la o alianţă sau o fuzionare propriu-zisă care să fie permanentă. Nici un marxist sau alt autor de stânga ori de altă culoare politică nu a anticipat nici pe departe Pactul.

** Comentatorii militari din presa populară pot fi în mare parte clasificaţi drept proruşi sau antiruşi, pro-Blimp sau anti-Blimp. Erori precum convingerea că „Linia Maginot" este inexpugnabilă sau predicţia că Rusia va cuceri Germania în trei luni nu le-au afectat reputaţia, pentru că ei spun mereu ceea ce vrea să audă publicul lor. Cei doi analişti militari preferaţi de intelighenţie sunt căpitanul Liddell

special cele literare, sunt adesea corupte în același fel ca și cele politice. Ar fi dificil ca unui naționalist indian să-i placă să citească Kipling sau ca un conservator să-l considere valoros pe Maiakovski și există întotdeauna tentația de a pretinde că orice carte cu a cărei linie nu ești de acord este cu siguranță o carte proastă din punct de vedere *literar*. Oamenii cu concepții puternic naționaliste au adesea această atitudine duplicitară fără să fie conștienți că nu sunt corecți.

Hart și general-maiorul Fuller, primul susținând că apărarea este mai puternică decât atacul, iar al doilea că atacul e mai puternic decât apărarea. Această contradicție nu i-a împiedicat să fie acceptați amândoi de același public ca voci cu autoritate. Motivul secret pentru care sunt în vogă în cercurile de stânga este că amândoi sunt în conflict cu Ministerul de Război.

„Indiferența față de realitate”

Din „Notes on Nationalism”
Polemic, [octombrie] 1945

Indiferența față de realitate. Toți naționaliștii au puterea de a nu vedea asemănări între serii de fapte similare. Un tory britanic va apăra independența în Europa și i se va opune în India fără să considere că este inconsecvent. Se presupune că acțiunile sunt bune sau rele nu în sine, ci în funcție de cine anume le face, și aproape că nu există faptă revoltătoare – tortura, folosirea ostaticilor, munca forțată, deportările în masă, încarcerarea fără judecată, falsurile, asasinatul, bombardarea civililor – care să nu își schimbe nuanța morală atunci când este comisă de „ai noștri”. Cotidianul liberal *News Chronicle* a tipărit, ca exemplu de barbarie șocantă, niște fotografii ale unor ruși spânzurați de germani, pentru ca apoi, peste un an sau doi, să publice cu o simpatie aprobatoare

imagini aproape identice ale unor germani spânzurați de ruși*. La fel și cu evenimentele istorice. Istoria este privită în mare parte dintr-un punct de vedere naționalist, iar lucruri precum Inchiziția, torturile din Camera Înstelată, faptele vitejești ale corsarilor englezi (precum sir Francis Drake, căruia îi plăcea să înece prizonieri spanioli), Teroarea iacobină, eroii Răscoalei Șipailor care au executat cu tunurile sute de indieni ori soldații lui Cromwell care au mutilat cu briciul fața femeilor irlandeze devin neutre din punct de vedere moral sau chiar meritorii când se consideră că au fost comise pentru o cauză „dreaptă". Dacă analizăm ultimul sfert de secol, descoperim că nu a fost an în care să nu se raporteze atrocități comise undeva în lume; și totuși, în nici unul dintre cazuri aceste atrocități – din Spania, Rusia, China, Ungaria, Mexic, Amritsar, Smirna – nu au fost crezute și dezaprobate de intelighenția engleză în ansamblul ei. Era dinainte stabilit în funcție de înclinațiile politice

---

* *News Chronicle* își sfătuia cititorii să meargă la filmul de actualități în care puteau vedea execuția cap-coadă, cu prim-planuri. *Star* a publicat, aparent aprobator, fotografii ale unor colaboraționiste pe jumătate dezbrăcate care erau hăituite de mulțime în Paris. Aceste fotografii semănau leit cu imaginile naziste înfățișând evrei încolțiți de mulțime la Berlin.

dacă asemenea fapte erau condamnabile sau chiar dacă au avut loc.

Naţionalistul nu numai că nu dezaprobă atrocităţi comise de ai lui, ci are şi o capacitate remarcabilă de a nu auzi măcar de ele. Şase ani admiratorii englezi ai lui Hitler au reuşit să nu afle de existenţa lagărelor de la Dachau şi Buchenwald. Iar cei care ţipă acum cel mai tare denunţând lagărele de concentrare germane adesea habar nu au ori sunt doar vag conştienţi de faptul că există lagăre de concentrare şi în Rusia. Majoritatea rusofililor englezi nu au acordat atenţie nici măcar unor evenimente semnificative precum foametea din Ucraina din 1933, când au murit milioane de oameni. Mulţi englezi nu au auzit aproape nimic despre exterminarea evreilor germani şi polonezi în timpul actualului război. Din cauza antisemitismului lor, conştiinţa le-a devenit impermeabilă la această crimă gigantică. În gândirea naţionalistă există fapte care sunt în acelaşi timp adevărate şi neadevărate, cunoscute şi necunoscute. Un fapt cunoscut poate fi atât de greu de suportat, încât să fie de obicei dat la o parte, blocându-i-se accesul în procesele logice, sau, invers, poate să intre în toate calculele şi totuşi să nu fie niciodată admis ca fapt, nici măcar în gând.

Fiecare naţionalist este bântuit de convingerea că trecutul poate fi schimbat. El trăieşte o parte din timp într-o lume închipuită în care lucrurile se întâmplă aşa cum ar trebui – în care, de exemplu, Armada spaniolă a fost un succes ori Revoluţia Rusă a fost înăbuşită în 1918 – şi transferă fragmente din această lume în cărţile de istorie de fiecare dată când este posibil. Mare parte din scrierile propagandiste din vremea noastră nu sunt decât nişte falsuri grosolane. Sunt ascunse informaţii concrete, sunt schimbate date, citate sunt scoase din context şi sucite astfel încât să-şi schimbe sensul. Întâmplări despre care se consideră că nu ar fi trebuit să se petreacă sunt trecute sub tăcere şi, în cele din urmă, negate*. În 1927 Jiang Jieshi a fiert de vii sute de comunişti şi totuşi în mai puţin de zece ani devenise unul dintre eroii stângii. Realinierea politicii mondiale îl adusese în tabăra antifascistă şi aşa s-a considerat că fierberea comuniştilor „nu mai conta" sau poate că nici nu se întâmplase vreodată. Scopul principal al propagandei este, desigur, să influenţeze opinia contemporană,

* Un exemplu e Pactul Ribbentrop-Molotov, care este şters cât mai rapid din memoria colectivă. Un corespondent rus mă informează că pactul deja nu mai este menţionat în cărţile ruseşti care prezintă evenimente politice recente.

însă cei ce rescriu istoria sunt probabil pe jumătate convinşi că ei chiar completează trecutul cu anumite fapte. Atunci când vorbim despre falsurile foarte bine elaborate care au fost comise pentru a arăta că Troţki nu a jucat un rol de seamă în Războiul Civil din Rusia, ne vine greu să credem că persoanele responsabile mint cu neruşinare. Mai probabil sunt convinse că, în ochii lui Dumnezeu, s-a întâmplat aşa cum spun ele, aşa că sunt îndreptăţite să rescrie datele ca atare. Indiferenţa faţă de adevărul obiectiv este încurajată de izolarea unei părţi a lumii de celelalte, ceea ce face să fie tot mai greu de descoperit ce se petrece de fapt. Pot exista adesea rezerve reale chiar şi în ceea ce priveşte evenimentele de proporţii uriaşe. De exemplu, este imposibil de calculat în milioane, poate chiar în zeci de milioane, numărul morţilor cauzate de actualul război. Calamităţile despre care se vorbeşte constant – bătălii, masacre, foamete, revoluţii – tind să-i creeze omului de rând impresia că toate astea nu sunt decât scorneli. Nu ai cum să verifici faptele, nici măcar nu eşti sută la sută sigur că s-au întâmplat şi mereu ţi se prezintă interpretări total diferite din diverse surse. Ce a fost just sau injust în Revolta de la Varşovia din august 1944? O fi adevărată povestea cu camerele de gazare

germane din Polonia? Cine a fost cu adevărat de vină pentru foametea din Bengal? Probabil că adevărul ar putea fi descoperit, dar faptele sunt prezentate într-un mod atât de fals în aproape orice ziar, încât cititorul de rând poate fi iertat că înghite minciuni sau că nu își formează o părere. Faptul că în general oamenii nu au certitudinea a ceea ce se întâmplă înlesnește aderarea la convingeri nebunești. Cum nimic nu este niciodată dovedit sau dezmințit, chiar și un fapt cât se poate de clar poate fi negat cu nerușinare. Mai mult decât atât, deși se gândește întruna la putere, victorie, înfrângere, răzbunare, naționalistul e adesea oarecum neinteresat de ceea ce se întâmplă în lumea reală. Ceea ce vrea el este să *simtă* că unitatea lui învinge știu eu ce altă unitate, și poate face mai ușor asta umilind un adversar decât examinând faptele pentru a vedea dacă acestea îi susțin vorbele. Orice controversă naționalistă este la nivelul unui club de dezbateri. Nu se ajunge niciodată la nici un rezultat, deoarece fiecare participant crede invariabil că el a ieșit triumfător. Unii naționaliști sunt cvasischizofrenici, trăind fericiți printre visuri de putere și cucerire ce nu au nici o legătură cu lumea reală.

„Tactică, tovarăşi, tactică!”

Din *Ferma animalelor*[*] (1945)

În a treia duminică de după expulzarea lui Bulgăre de Nea, animalele primiră din partea lui Napoleon, nu fără oarecare surprindere, vestea că moara de vânt avea să fie totuşi construită. Nu le oferi nici o explicaţie pentru faptul că se răzgândise, ci se mulţumi să le avertizeze că această activitate suplimentară presupunea o muncă foarte grea, ba chiar că s-ar putea să fie nevoie de reducerea raţiilor. [...]

În seara aceea Ţignal le explică în particular celorlalte animale că în realitate Napoleon nu se opusese niciodată morii de vânt. Dimpotrivă, el era cel care pledase pentru ea de la bun început, iar planul pe care îl desenase Bulgăre de Nea pe podea în şopronul clocitoarelor fusese de fapt furat dintre hârtiile lui

* Traducere de Ona Frantz, Editura Polirom, colecţia TOP 10+, Iaşi, 2018, pp. 84-86 (n. ed.).

Napoleon. În realitate, moara de vânt era creaţia lui Napoleon însuşi. În cazul ăsta, întrebă cineva, de ce s-a pronunţat cu atâta tărie împotriva ei? Atunci Ţignal îşi luă un aer de pişicher. Aici, răspunse el, se vădea abilitatea tovarăşului Napoleon. Lăsând *impresia* că se opune morii, făcuse doar o manevră prin care să scape de Bulgăre de Nea, care era un personaj periculos şi exercita o influenţă negativă. Acum, că Bulgăre de Nea fusese îndepărtat, planul putea să meargă mai departe fără amestecul lui. Asta se numeşte tactică, adăugă Ţignal. Şi repetă de câteva ori „Tactică, tovarăşi, tactică!", ţopăind în cerc şi fluturându-şi coada, cu hohote de râs vesel. Animalele nu prea înţelegeau sensul acestui cuvânt, dar Ţignal vorbise atât de convingător, iar cei trei câini care se aflau din întâmplare prin preajma lui mârâiau atât de ameninţător, încât îi acceptară cu toţii explicaţia fără să mai pună alte întrebări.

„Dar fără îndoială că pe vremuri era și mai rău”

Din *Ferma animalelor*[*] (1945)

Iarna se dovedi la fel de rece cum fusese cea de dinainte, iar hrana era și mai pe sponci. Se reduseră din nou toate rațiile, cu excepția celor pentru porci și pentru câini. O egalitate prea rigidă în privința rațiilor, explică Țignal, ar fi fost contrară principiilor animalismului. Oricum, nu avu nici o problemă să le demonstreze celorlalte animale că, indiferent cum păreau lucrurile, în realitate *nu* exista nici un fel de penurie de alimente. Pentru moment, desigur, se considerase necesară o reajustare a rațiilor (Țignal o numea întotdeauna „reajustare”, niciodată „reducere”), dar, în comparație cu epoca lui Jones, se simțea o îmbunătățire enormă. Citind cifrele cu

* Traducere de Ona Frantz, ed. rom. cit., pp. 157-158 (n. ed.).

voce stridentă, pe un ton repezit, le dovedi cu amănunte că aveau mai mult ovăz, mai mult fân, mai mulţi napi decât avuseseră pe vremea lui Jones, că lucrau mai puţine ore pe zi, că apa de băut era acum de o calitate mai bună, că trăiau mai mult, că puii lor supravieţuiau în număr mai mare, că aveau mai multe paie în grajduri şi sufereau mai puţin de pe urma puricilor. Animalele credeau toate acestea până la ultimul cuvinţel. La drept vorbind, Jones şi tot ce reprezenta el aproape că li se şterseseră din amintire. Ştiau că viaţa în ziua de azi era aspră şi plină de privaţiuni, că adesea le era foame, adesea le era frig şi de obicei, dacă nu dormeau, munceau. Dar fără îndoială că pe vremuri era şi mai rău. Le făcea plăcere să creadă asta. Şi-apoi în zilele acelea de demult erau în sclavie, pe când acum erau libere, iar asta schimba complet situaţia, după cum nu pregeta să le amintească Ţignal.

„Muntele de Zahăr Candel”

Din *Ferma animalelor** (1945)

La mijlocul verii, pe nepusă masă, corbul Moise își făcu iarăși apariția la fermă, după o absență de câțiva ani. Nu se schimbase deloc, tot nu voia să muncească și cânta aceleași osanale ca întotdeauna Muntelui de Zahăr Candel. [...] „Acolo sus, tovarăși”, spunea el solemn, arătând către cer cu ciocul lui mare. „Acolo sus, imediat după norul acela întunecat pe care-l vedeți, e Muntele de Zahăr Candel, țara aceea fericită în care noi, bietele animale, ne vom afla odihna veșnică după atâta trudă!” Ba chiar pretindea că fusese o dată acolo, cu ocazia unuia dintre zborurile lui la mare înălțime, și văzuse cu ochii lui veșnicele pajiști ale trifoiului, văzuse turtele de in și zahărul cubic crescând în gardurile vii. Multe animale îl

---

* Traducere de Ona Frantz, ed. rom. cit., pp. 164-165 (n. ed.).

crezură. Viaţa lor din prezent, chibzuiau ele, era numai foame şi muncă. Nu era drept şi cinstit să existe undeva o lume mai bună? Atitudinea porcilor faţă de Moise era greu de stabilit. Toţi declarau dispreţuitor că poveştile lui despre Muntele de Zahăr Candel erau minciuni şi totuşi îi îngăduiau să rămână la fermă fără să muncească, alocându-i și un tain de un pahar de bere pe zi.

„Am menţionat reacţia pe care am avut-o din partea unui funcţionar important din Ministerul Informaţiilor în ceea ce priveşte *Ferma animalelor*"

Din „Publication of *Animal Farm*;
«The Freedom of the Press»"
Londra, 17 august 1945
New York, 26 august 1946

Această carte a fost concepută, ca idee centrală, în 1937, dar a fost pusă pe hârtie abia pe la sfârşitul anului 1943. Când a ajuns să fie scrisă, era evident că avea să fie foarte greu de publicat (în ciuda actualului deficit de cărţi datorită căruia tot ce poate fi descris drept carte se va „vinde" cu siguranţă), iar până la urmă a fost refuzată de patru edituri. Numai una dintre acestea a avut o motivaţie ideologică. Două publicau de mulţi ani cărţi antiruseşti, iar cealaltă nu avea nici o culoare politică vizibilă. Un editor

chiar a acceptat iniţial cartea, dar, după pregătirile preliminare, a hotărât să consulte Ministerul Informaţiilor, care se pare că l-a avertizat sau, oricum, i-a recomandat cu insistenţă să nu o publice. Iată un extras din scrisoarea lui:

> Am menţionat reacţia pe care am avut-o din partea unui funcţionar important din Ministerul Informaţiilor în ceea ce priveşte *Ferma animalelor*. Trebuie să mărturisesc că exprimarea acestei opinii m-a pus serios pe gânduri... Acum înţeleg că s-ar putea considera o mare nechibzuinţă să public cartea în acest moment. Dacă fabula ar viza dictatorii şi dictaturile în general, nu ar fi nici o problemă s-o public, însă fabula urmăreşte, după cum înţeleg acum, atât de fidel evoluţia sovietelor ruseşti şi a celor doi dictatori ai acestora, încât nu se poate aplica decât Rusiei, excluzând celelalte dictaturi. Încă ceva: ar fi mai puţin ofensator dacă casta dominantă din fabulă nu ar fi porcii*. Cred că alegerea porcilor drept castă conducătoare îi va ofensa fără îndoială pe mulţi, în special

---

* Nu e foarte clar dacă această sugestie este ideea domnului ... sau provenea de la Ministerul Informaţiilor; dar parcă sună cam oficial.

pe cei care sunt mai sensibili. Aşa cum sunt ruşii, fără doar şi poate.

Genul ăsta de lucruri nu miros a bine. Evident, nu este dezirabil ca nişte autorităţi publice să aibă puterea de a cenzura (exceptând cenzura pe motive de securitate, la care nu obiectează nimeni pe timp de război) cărţi care nu sunt sub patronajul statului. Dar cel mai mare pericol care ameninţă libertatea de gândire şi de expresie în acest moment nu e amestecul direct al Ministerului Informaţiilor sau al vreunui organism oficial. Dacă editurile şi editorii se străduiesc să nu scoată cărţi pe anumite subiecte, motivul nu este că se tem să nu fie daţi în judecată, ci că se tem de opinia publică. În această ţară, laşitatea intelectuală este cel mai mare duşman pe care trebuie să-l înfrunte un scriitor sau un jurnalist, iar acest fapt nu mi se pare că a fost dezbătut cum se cuvine.

Orice om imparţial cu experienţă în jurnalism va recunoaşte că în timpul acestui război cenzura oficială nu i-a dat cine ştie ce bătăi de cap. Noi nu am fost supuşi genului de „coordonare" totalitară la care poate am fi fost îndreptăţiţi să ne aşteptăm.

Presa are unele nemulţumiri justificate, dar, per ansamblu, guvernul s-a comportat bine şi a fost surprinzător de tolerant faţă de opiniile minoritare. În ceea ce priveşte cenzura literară în Anglia, sinistru este că e în mare parte voluntară. Anumite idei nepopulare pot fi reduse la tăcere, iar faptele deranjante pot fi ascunse, fără a fi nevoie de vreo interdicţie oficială. Oricine a trăit mult timp într-o ţară străină cunoaşte exemple de ştiri senzaţionale – lucruri care în mod intrinsec ar ajunge pe prima pagină a ziarelor – ce nu au apărut în presa britanică, nu pentru că a intervenit guvernul, ci din cauza unui acord tacit general că „n-ar fi bine" să se menţioneze faptul respectiv. În cazul cotidienelor, asta e uşor de înţeles. Presa britanică este extrem de centralizată, iar cea mai mare parte a sa e deţinută de nişte bogătaşi care au toate motivele să nu fie cinstiţi vizavi de anumite subiecte importante. Dar acelaşi tip de cenzură disimulată funcţionează şi în cazul cărţilor şi al periodicelor, precum şi în piesele de teatru, filme şi la radio. În orice moment există o ortodoxie, un set de idei despre care se presupune că vor fi acceptate fără crâcnire de orice om normal. Nu este propriu-zis interzis să spui cutare sau cutare lucru, dar „nu se face" să-l spui, la fel cum în plină

epocă victoriană „nu se făcea” să pomenești de pantaloni în prezența unei doamne. Oricine contestă ortodoxia predominantă se trezește redus la tăcere cu o eficiență surprinzătoare. O opinie cu adevărat netolerată social nu este aproape niciodată ascultată cu obiectivitate, nici în presa populară, nici în periodicele cu pretenții. În acest moment, ceea ce cere ortodoxia predominantă este o admirație necritică față de Rusia sovietică. Toată lumea știe asta, aproape toți se comportă ca atare. Orice critică serioasă a regimului sovietic, orice dezvăluire a unor fapte pe care guvernul sovietic le-ar prefera ascunse înseamnă practic nepublicarea. Iar această conspirație națională pentru a-i intra în voie aliatului nostru are loc, în mod curios, pe fundalul unei toleranțe intelectuale reale. Căci, deși nu ai voie să critici guvernul sovietic, măcar ești destul de liber să-l critici pe al nostru. Nu tipărește nimeni vreun atac la adresa lui Stalin, dar poți să-l ataci fără probleme pe Churchill, cel puțin în cărți și periodice. Iar în cinci ani de război, dintre care doi sau trei am luptat pentru supraviețuirea națiunii, nenumărate cărți, broșuri și articole pledând pentru o pace de compromis au fost publicate fără să se amestece nimeni. Mai mult decât atât, au fost publicate fără a stârni cine știe ce

dezaprobare. Atât timp cât nu este vorba despre prestigiul Uniunii Sovietice, principiul liberei exprimări este respectat destul de bine. Există şi alte subiecte tabu şi voi menţiona câteva aici, însă atitudinea cea mai răspândită faţă de URSS este cam cel mai grav simptom. Este, ca să zic aşa, spontană, nu pricinuită de acţiunea vreunui grup de presiune.

„Presupun că fiecare are dreptul la o părere”

Din „Publication of *Animal Farm*;
«The Freedom of the Press»”
Londra, 17 august 1945
New York, 26 august 1946

Problema aici este foarte simplă: orice opinie, oricât de nepopulară – oricât de absurdă, chiar –, este îndreptăţită să fie ascultată? Dacă pui problema aşa, aproape orice intelectual englez va simţi că ar trebui să răspundă „da”. Însă, dacă îi dai o formă concretă şi întrebi: „Dar un atac la adresa lui Stalin? Şi acesta este îndreptăţit să fie ascultat?”, răspunsul va fi cel mai adesea „nu”. În acest caz, ortodoxia curentă se întâmplă să fie contestată, iar astfel principiul libertăţii de expresie este abandonat. Ei bine, atunci când ceri libertate de expresie şi libertatea presei, nu ceri libertate absolută. Întotdeauna trebuie să existe sau, cel puţin, întotdeauna va exista un anumit

ADEVĂRUL

Dacă libertatea intelectuală, care fără îndoială este unul dintre semnele distinctive ale civilizaţiei occidentale, înseamnă ceva, atunci rezultă că fiecare are dreptul de a spune şi a tipări ceea ce crede el că este adevărul, cu condiţia să nu facă rău restului comunităţii în vreun mod foarte evident.

ADEVĂRUL

Dacă libertatea intelectuală, care fără îndoială este unul dintre semnele distinctive ale civilizaţiei occidentale, înseamnă ceva, atunci rezultă că fiecare are dreptul de a spune şi a tipări ceea ce crede el că este adevărul, cu condiţia să nu facă rău restului comunităţii în vreun mod foarte evident.

ADEVĂRUL

grad de cenzură, atât timp cât există societăţi organizate. Însă libertatea, cum spunea Rosa Luxemburg, este „libertatea celui care gândeşte altfel". Acelaşi principiu se regăseşte şi în celebrele vorbe ale lui Voltaire: „Detest ceea ce spui, dar mi-aş da viaţa ca să le poţi spune în continuare". Dacă libertatea intelectuală, care fără îndoială este unul dintre semnele distinctive ale civilizaţiei occidentale, înseamnă ceva, atunci rezultă că fiecare are dreptul de a spune şi a tipări ceea ce crede el că este adevărul, cu condiţia să nu facă rău restului comunităţii în vreun mod foarte evident. Până nu demult, atât democraţia capitalistă, cât şi versiunile occidentale ale socialismului au considerat acest principiu de la sine înţeles. Guvernul nostru, după cum am arătat deja, încă ţine să arate că îşi dă toată silinţa să-l respecte. Omul de rând de pe stradă – parţial poate şi pentru că nu este suficient de interesat de idei ca să fie intolerant faţă de ele – încă spune cumva indecis: „Presupun că fiecare are dreptul la o părere". Numai sau în principal intelighenţia literară şi ştiinţifică – tocmai acei oameni care ar trebui să fie apărătorii libertăţii – începe s-o dispreţuiască, nu doar în teorie, ci şi în practică.

DACĂ

LIBERTATEA

ÎNSEAMNĂ

CU ADEVĂRAT CEVA,

ATUNCI ÎNSEAMNĂ DREPTUL

DE A LE SPUNE OAMENILOR

CE NU VOR SĂ AUDĂ.

„Duşmanii libertăţii intelectuale încearcă mereu să-şi prezinte cauza ca o pledoarie pentru disciplină *versus* individualism"

Din „The Prevention of Literature"
Polemic, ianuarie 1946
The Atlantic Monthly, martie 1947

În epoca noastră, ideea de libertate intelectuală este atacată din două direcţii. Pe de o parte, sunt duşmanii săi teoretici, apologeţii totalitarismului, iar pe de altă parte, duşmanii ei direcţi, practici, monopolul şi birocraţia. Orice scriitor sau jurnalist care vrea să rămână integru descoperă că se loveşte mai degrabă de tendinţa generală a societăţii decât de o persecuţie activă. Genul de lucruri care îi pun piedici sunt concentrarea presei în mâinile câtorva bogătaşi, monopolul impus asupra radioului şi filmelor, faptul că populaţia nu este dispusă să dea bani pe cărţi, aproape toţi autorii fiind nevoiţi să-şi câştige pâinea şi din

articole scrise la comandă, încălcările birocratice ale unor organisme oficiale precum Ministerul Informaţiilor şi British Council, ce îl ajută pe scriitor să supravieţuiască, dar îl fac şi să-şi piardă timpul şi îi dictează opiniile, şi perpetua atmosferă de război din ultimii zece ani, de ale cărei efecte de denaturare nu a reuşit să scape nimeni. În epoca noastră, totul tinde să-l transforme pe scriitor, ca şi pe orice alt artist, într-un funcţionar mărunt, care lucrează pe teme ce i se dau de sus şi care nu spune niciodată ce i se pare lui a fi tot adevărul. Însă, în eforturile sale de a nu avea această soartă, nu primeşte nici un ajutor de la ai săi; cu alte cuvinte, nu există nici o opinie predominantă care să-l asigure că el are dreptate. În trecut, cel puţin în secolele protestante, ideea de răzvrătire şi cea de integritate intelectuală mergeau mână în mână. Eretic – politic, moral, religios sau estetic – era acela ce refuza să-şi bată joc de propria conştiinţă. Concepţia sa era rezumată de versurile imnului revivalist:

> Îndrăzneşte să fii un Daniel,
> Îndrăzneşte să acţionezi singur;
> Îndrăzneşte să ai un ţel neclintit,
> Îndrăzneşte să-l faci cunoscut.

Ca să actualizăm acest imn, ar trebui să începem fiecare vers cu „Nu îndrăzni". Căci particularitatea epocii noastre este că aceia care se răzvrătesc împotriva ordinii existente, măcar cei mai numeroşi şi mai caracteristici dintre ei, se răzvrătesc şi împotriva ideii de integritate personală. „Îndrăzneala de a acţiona singur" este o crimă din punct de vedere ideologic şi totodată periculoasă din punct de vedere practic. Independenţa scriitorului şi a artistului este erodată de forţe economice nedefinite şi în acelaşi timp subminată de cei care ar trebui s-o apere. Pe mine mă interesează aici al doilea proces.

Libertatea de expresie şi libertatea presei sunt atacate de obicei cu argumente cu care nu merită să ne batem capul. Oricine a mai ţinut prelegeri şi a participat la dezbateri le cunoaşte foarte bine. Nu încerc să discut aici bine-cunoscuta părere că libertatea este o iluzie sau că în ţările totalitare e mai multă libertate decât în cele democratice, ci afirmaţia mult mai admisibilă şi mai periculoasă că libertatea nu e de dorit şi că onestitatea intelectuală este o formă de egoism antisocial. Deşi de obicei în prim-plan sunt alte aspecte ale problemei, controversa cu privire la libertatea de expresie şi libertatea presei se rezumă în fond la întrebarea dacă

este sau nu de dorit să se spună minciuni. Problema e de fapt dreptul de a relata evenimente contemporane în mod corect sau cât de corect permit ignoranța, prejudecățile și autoamăgirea de care este afectat în mod necesar orice observator. Poate părea că eu spun că „reportajul" direct este singura ramură a literaturii care contează; dar voi încerca să arăt mai jos că la fiecare nivel literar și probabil și în fiecare dintre celelalte arte apare aceeași problemă sub forme mai mult sau mai puțin subtile. În același timp, trebuie să eliminăm irelevanțele în care este învăluită de obicei această controversă.

Dușmanii libertății intelectuale încearcă mereu să-și prezinte cauza ca o pledoarie pentru disciplină *versus* individualism. Problema adevăr *versus* neadevăr este menținută pe cât posibil în fundal. Deși aspectul accentuat poate varia, scriitorul ce refuză să-și vândă opiniile este mereu etichetat drept egoist. El este acuzat, cu alte cuvinte, fie că vrea să se închidă într-un turn de fildeș, fie că face paradă cu personalitatea lui, fie că se pune contra curentului inevitabil al istoriei în încercarea de a ține cu dinții de niște privilegii care nu i se cuvin. Catolicii și comuniștii sunt la fel prin faptul că presupun că un opozant nu poate fi și onest, și inteligent. Fiecare dintre ei

sugerează tacit că „adevărul" a fost deja revelat și că ereticul, dacă nu este pur și simplu nebun, e de fapt conștient de „adevăr" și nu face decât să-i opună rezistență din motive egoiste. În literatura comunistă, atacul la adresa libertății intelectuale este mascat de obicei printr-o retorică despre „individualismul mic-burghez", „iluzia liberalismului de secol XIX" etc. și susținut prin injurii precum „romantic" și „sentimental", cărora, cum nu au un înțeles convenit, este greu să li se răspundă. În acest fel controversa este deviată de la subiectul real al discuției. Se poate admite – și majoritatea oamenilor cu scaun la cap ar admite – teza comunistă potrivit căreia libertate pură nu există decât într-o societate fără clase și că ești cel mai liber atunci când depui eforturi pentru a înfăptui o astfel de societate. Însă aceasta este însoțită de afirmația destul de nefondată că însuși Partidul Comunist urmărește înfăptuirea societății fără clase și că în URSS acest țel e de fapt în curs de realizare. Dacă prima afirmație este lăsată s-o implice pe a doua, aproape că nu mai există nici un atac la adresa bunului-simț și a moralei comune care să nu poată fi justificat. Dar între timp s-a ocolit esențialul. Libertatea de gândire înseamnă libertatea de a spune ceea ce ai văzut, ai auzit și ai simțit, nu

obligaţia de a născoci fapte şi sentimente închipuite. Bine-cunoscutele tirade împotriva „escapismului", „individualismului", „romantismului" şi aşa mai departe nu sunt decât instrumente oratorice, al căror scop este să facă interpretarea eronată a istoriei să pară respectabilă.

Acum 15 ani, când apărai libertatea de gândire, trebuia s-o aperi de conservatori, de catolici şi într-o anumită măsură – căci în Anglia nu aveau cine ştie ce importanţă – de fascişti. Astăzi trebuie s-o aperi de comunişti şi de „tovarăşii de drum". Influenţa directă a micului Partid Comunist englez nu ar trebui exagerată, însă efectul toxic al *mythos*-ului rus despre viaţa intelectuală din Anglia nu poate fi contestat. Din cauza lui, fapte notorii sunt ascunse şi distorsionate în aşa măsură, încât devine îndoielnic că se poate scrie vreodată o istorie adevărată a vremurilor noastre. [...] Argumentul că rostirea adevărului ar fi „inoportună" sau ar „face jocul" unuia sau altuia trebuie considerat incontestabil şi puţini oameni sunt deranjaţi de perspectiva că minciunile pe care le iartă vor ieşi din ziare şi vor ajunge în cărţile de istorie.

Minciuna organizată practicată de statele totalitare nu este, aşa cum se pretinde uneori, un expedient

temporar de aceeaşi natură ca diversiunea militară. Este parte integrantă a totalitarismului, ceva ce ar continua chiar dacă lagărele de concentrare şi poliţia secretă nu ar mai fi necesare. Printre comuniştii inteligenţi circulă o legendă subterană potrivit căreia, deşi guvernul rus este acum obligat să facă propagandă mincinoasă, procese înscenate şi aşa mai departe, în secret consemnează faptele şi le va publica la un moment dat în viitor. Cred că putem fi destul de siguri că asta nu se va întâmpla, pentru că mentalitatea pe care o presupune o asemenea acţiune este cea a unui istoric liberal care crede că trecutul nu poate fi schimbat şi că o cunoaştere corectă a istoriei e în mod automat preţioasă. Din punctul de vedere totalitarist, istoria este ceva care trebuie creat mai degrabă decât învăţat. Un stat totalitar este de fapt o teocraţie, iar casta sa conducătoare, pentru a-şi păstra poziţia, trebuie considerată infailibilă. Însă deoarece, în practică, nimeni nu este infailibil, anumite evenimente din trecut trebuie adesea să fie modificate pentru a arăta că nu s-a făcut cutare greşeală sau că de fapt cutare triumf imaginar chiar a avut loc. Atunci, din nou, fiecare modificare majoră de politică necesită o schimbare corespunzătoare a doctrinei şi o reevaluare a unor personaje istorice de

marcă. Genul acesta de lucruri se întâmplă pretutindeni, dar în mod clar este mai probabil să conducă la falsificare crasă în societăţi în care este permisă o unică opinie la un moment dat. Totalitarismul cere, de fapt, o continuă modificare a trecutului, şi probabil că pe termen lung cere să nu se creadă nici măcar că există adevăr obiectiv. Prietenii totalitarismului din această ţară tind de obicei să afirme că, deoarece adevărul absolut nu poate fi atins, o mare minciună nu este mai rea decât o mică minciună. Se arată că toate documentele istorice sunt părtinitoare sau inexacte ori că fizica modernă a dovedit că ceea ce nouă ni se pare a fi lumea reală este de fapt o iluzie, aşa încât a crede în dovezile percepute de simţurile cuiva nu e decât filistinism vulgar. O societate totalitară ce a reuşit să se perpetueze ar institui probabil un sistem de gândire schizofrenic, în care legile bunului-simţ ar fi valabile în viaţa de zi cu zi şi în anumite ştiinţe exacte, însă ar putea fi ignorate de politician, de istoric şi de sociolog. Deja sunt nenumăraţi oameni care ar considera scandalos să se falsifice un manual ştiinţific, dar care nu ar vedea nimic rău în falsificarea unui fapt istoric. În punctul în care se intersectează literatura şi politica totalitarismul exercită presiunea cea mai mare asupra

intelectualului. Ştiinţele exacte nu sunt, astăzi, ameninţate nici pe departe în aceeaşi măsură. Această diferenţă explică parţial faptul că în toate ţările oamenilor de ştiinţă le este mai uşor decât scriitorilor să-şi susţină guvernul.

„În vremurile noastre, scrierile politice constau aproape exclusiv în expresii prefabricate, înşurubate laolaltă ca piesele setului de construit al unui copil”

Din „The Prevention of Literature”
Polemic, ianuarie 1946
The Atlantic Monthly, martie 1947

În vremurile noastre, scrierile politice constau aproape exclusiv în expresii prefabricate, înșurubate laolaltă ca piesele setului de construit al unui copil. Acesta este rezultatul inevitabil al autocenzurii. Ca să scrii într-un limbaj simplu, viguros, trebuie să gândești fără teamă, iar dacă gândești fără teamă, nu poţi fi convenţional din punct de vedere politic. Ar putea fi altfel într-o „epocă a credinţei”, când doctrina prevalentă ar fi de mult instituită și nu ar fi luată prea în serios. În acest caz ar fi sau ar putea fi posibil ca părţi consistente ale minţii tale să rămână neafectate

de ceea ce se crede în mod oficial. Chiar și așa, trebuie subliniat că literatura în proză aproape că a dispărut în singura epocă a credinței pe care a cunoscut-o vreodată Europa. În tot Evul Mediu aproape că nu a existat deloc proză de ficțiune și scrierile istorice au fost foarte puține, iar liderii intelectuali ai societății și-au exprimat gândurile cele mai serioase într-o limbă moartă, care nu s-a schimbat mai deloc în o mie de ani.

Totuși, totalitarismul promite nu atât o epocă a credinței, cât una a schizofreniei. O societate devine totalitară atunci când structurile sale ajung să fie în mod flagrant artificiale, adică atunci când clasa ei conducătoare și-a pierdut funcția, dar reușește să se țină cu dinții de putere cu forța sau prin înșelătorie. O astfel de societate, indiferent cât de mult dăinuie, nu își permite să devină nici tolerantă, nici stabilă intelectual. Nu poate permite nici consemnarea cu acuratețe a faptelor, nici sinceritatea emoțiilor pe care o impune creația literară. Însă pentru a fi corupt de totalitarism nu trebuie să trăiești într-o țară totalitară. Simpla prevalență a anumitor idei poate răspândi o otravă care face ca tot felul de subiecte să devină imposibil de abordat din perspectivă literară. Oriunde există o ortodoxie impusă cu forța – sau

chiar două, cum se întâmplă adesea – nu se mai scrie literatură de calitate. Acest lucru a fost demonstrat clar de Războiul Civil din Spania. Pentru mulţi intelectuali englezi războiul a fost o experienţă profund tulburătoare, dar nu una despre care să poată scrie sincer. Nu aveai voie să spui decât două lucruri şi amândouă erau nişte minciuni evidente; ca urmare, războiul a generat hectare de texte tipărite, dar aproape nimic care să merite să fie citit.

„Imaginaţia, la fel ca unele sălbăticiuni, nu naşte nimic în captivitate”

Din „The Prevention of Literature”
Polemic, ianuarie 1946
The Atlantic Monthly, martie 1947

Este cert că anumitor teme nu li se poate aduce omagiu în cuvinte, iar tirania este una dintre ele. Nimeni nu a scris niciodată o carte bună care să elogieze Inchiziţia. Poezia poate supravieţui într-o epocă totalitară, iar pentru anumite arte sau pseudoarte, precum arhitectura, tirania ar putea fi chiar benefică, însă prozatorul nu ar avea ce să aleagă între tăcere şi moarte. Proza aşa cum o ştim este produsul raţionalismului, al secolelor protestante, al individului autonom. Iar distrugerea libertăţii intelectuale îi paralizează pe jurnalist, pe sociolog, pe istoric, pe romancier, pe critic şi pe poet, în această ordine. În viitor poate că va apărea un nou gen de literatură, care nu va presupune emoţie personală sau observaţie exactă, dar în prezent

IMAGINAŢIA,
la fe ca u ele
sălb ticiu i,
nu n ște imic
în ca tivi ate.

aşa ceva este de neînchipuit. Pare mult mai probabil ca, dacă într-adevăr cultura liberală în care trăim din Renaştere se apropie de sfârşit, literatura să piară odată cu ea. [...] Nu numai că este condamnată în orice ţară ce menţine o structură totalitară, ci orice scriitor care adoptă concepţia totalitară, care găseşte pretexte pentru persecuţie şi falsificarea realităţii se autodistruge ca scriitor. Nu are cum să scape de asta. Nici o tiradă împotriva „individualismului" şi a „turnului de fildeş", nici o platitudine cucernică de genul „Adevărata individualitate nu se atinge decât prin identificarea cu comunitatea" nu pot trece peste faptul că o minte cumpărată este o minte coruptă. Dacă nu intervine la un moment dat spontaneitatea, creaţia literară este imposibilă. Şi limba însăşi se rigidizează. La un moment dat în viitor, dacă mintea umană va deveni ceva cu totul diferit de ceea ce este astăzi, poate vom învăţa să separăm creaţia literară de onestitatea intelectuală. În prezent nu ştim decât că imaginaţia, la fel ca unele sălbăticiuni, nu naşte nimic în captivitate. Orice scriitor sau jurnalist care neagă acest fapt – şi aproape toate laudele actuale la adresa Uniunii Sovietice conţin sau implică o astfel de negare – cere, de fapt, propria distrugere.

„Limbajul politic trebuie să constea în mare parte în eufemisme, argumente circulare și lipsă de claritate”

Din „Politics and the English Language”
Payments Book, 11 decembrie 1945
Horizon, aprilie 1946

În vremurile noastre, discursul și scrierile politice susțin în mare parte lucruri nefondate. Lucruri precum continuarea stăpânirii britanice în India, epurările și deportările din Rusia, lansarea bombelor atomice asupra Japoniei chiar pot fi apărate, însă numai cu argumente care sunt prea brutale pentru majoritatea oamenilor și care se bat cap în cap cu obiectivele declarate ale partidelor politice. Astfel, limbajul politic trebuie să constea în mare parte în eufemisme, argumente circulare și lipsă de claritate. Sate fără apărare sunt bombardate, locuitorii alungați din locuințe, vitele mitraliate, iar caselor li se dă foc

cu gloanţe incendiare: asta se numeşte pacificare. Milioane de ţărani sunt jefuiţi de pământurile lor şi ajung pe drumuri cu ce au putut să ia cu ei: asta se cheamă transfer al populaţiei sau rectificare a frontierelor. Sunt oameni care fac ani de închisoare fără proces ori sunt împuşcaţi în ceafă sau trimişi să moară de scorbut în exploatările forestiere din zona arctică: asta se cheamă eliminarea elementelor care nu prezintă încredere. O astfel de frazeologie este necesară dacă vrei să denumeşti lucruri fără a invoca imagini mentale ale acestora. Să ne gândim, de pildă, la un profesor universitar englez înstărit care apără totalitarismul rus. El nu poate spune pe şleau „Eu cred în eliminarea oponenţilor atunci când poţi obţine rezultate bune procedând astfel". Aşa că, probabil, va spune ceva de genul:

> Deşi recunosc fără probleme că regimul sovietic prezintă anumite caracteristici pe care un adept al umanitarismului poate fi înclinat să le condamne, cred că trebuie să fim de acord că anumite restricţii în ceea ce priveşte dreptul de a practica opoziţia politică reprezintă o consecinţă inevitabilă a perioadelor de tranziţie şi că rigorile cărora li s-a cerut ruşilor să li se supună sunt amplu justificate în sfera realizărilor concrete.

Limbajul politic trebuie
să constea
în mare parte în
eufemisme,

argu-
mente circulare

și lip-
să de claritate.

Stilul bombastic este şi el un soi de eufemism. O mulţime de cuvinte latineşti se aştern peste fapte ca o ninsoare, estompând contururile şi acoperind toate detaliile. Marele duşman al limbajului clar este nesinceritatea. Atunci când există o diferenţă între scopurile reale şi cele declarate ale cuiva, persoana respectivă apelează aproape instinctiv la cuvinte lungi şi expresii golite de sens, ca o sepie care scuipă cerneală. În epoca noastră nu există „să nu ai treabă cu politica". Toate chestiunile sunt chestiuni politice şi politica însăşi este un amalgam de minciuni, eschivări, nesăbuinţă, ură şi schizofrenie. [...] Ar trebui să recunoaştem că actualul haos politic are legătură cu degradarea limbajului şi că putem îmbunătăţi oarecum lucrurile începând cu modul de a vorbi. Dacă simplifici limba în care te exprimi, scapi de cele mai rele nesăbuinţe ale conformismului. Nu cunoşti nici unul dintre dialectele necesare, iar când faci o remarcă stupidă, stupiditatea va fi evidentă, chiar şi pentru tine. Limbajul politic – şi, cu anumite variaţii, acest lucru este valabil pentru toate partidele politice, de la conservatori până la anarhişti – este menit să facă minciunile să pară adevărate şi crima să pară respectabilă şi să dea impresia că vorbele goale sunt de fapt argumente serioase.

MINCIUNI ADEVĂR

Limbajul politic – şi, cu anumite variaţii, acest lucru este valabil pentru toate partidele politice, de la conservatori până la anarhişti – este menit să facă minciunile să pară adevărate şi crima să pară respectabilă şi să dea impresia că vorbele goale sunt de fapt argumente serioase.

RESPECT CRIMĂ

„Nici o carte nu este cu adevărat neinfluențată politic”

Din „Why I Write” (1946)

Lăsând la o parte nevoia de a-ţi câştiga existenţa, cred că sunt patru mari motive pentru a scrie, cel puțin pentru a scrie proză. Ele se regăsesc în diferite grade la fiecare scriitor, iar la orice scriitor proporțiile variază în timp, în funcție de atmosfera în care trăieşte. Acestea sunt:

(i) Purul egoism. Dorinţa de a părea deştept, de a se vorbi despre tine, de a-şi aminti oamenii de tine după ce mori, de a te răzbuna pe nişte adulţi care te-au tratat cu răceală şi dispreţ în copilărie etc. Este o inepţie să ne prefacem că acesta nu e un motiv – şi încă unul puternic. Această caracteristică a scriitorilor o au şi oamenii de ştiinţă, artiştii, politicienii, avocații, soldații, afaceriştii de succes – pe

scurt, toată spuma umanităţii. Marea masă a oamenilor nu sunt extrem de egoişti. Cam după 30 de ani renunţă la ambiţia individuală – ba chiar, în multe cazuri, aproape că renunţă şi la ideea că sunt indivizi – şi trăiesc în principal pentru alţii ori pur şi simplu muncesc până la epuizare. Dar mai este şi minoritatea oamenilor talentaţi şi îndărătnici care sunt hotărâţi să trăiască până la capăt aşa cum vor, iar scriitorii fac parte din această categorie. Ar trebui să spun că scriitorii serioşi sunt în general mai vanitoşi şi mai egocentrici decât jurnaliştii, deşi mai puţin interesaţi de bani.

(ii) Entuziasmul estetic. Perceperea frumuseţii din lumea exterioară sau din cuvinte şi potrivirea lor. Plăcerea provocată de impactul unui sunet asupra altuia, de soliditatea prozei de calitate sau de ritmul unei poveşti reuşite. Dorinţa de a împărtăşi o experienţă pe care o consideri valoroasă şi despre care crezi că nu ar trebui să se piardă. Motivul estetic este foarte slab la mulţi scriitori, însă chiar şi un autor de broşuri sau de manuale are cuvinte şi expresii preferate care îl atrag fără nici o justificare utilitară; sau poate avea preferinţe clare în ceea ce priveşte fonturile, lăţimea marginilor etc. Mai sus de nivelul la care se află

Mersul trenurilor, nici o carte nu scapă cu totul de considerații estetice.

(iii) Impulsul istoric. Dorința de a vedea lucrurile așa cum sunt, de a afla fapte adevărate și de a le consemna pentru posteritate.

(iv) Scopul politic – folosind cuvântul „politic" în cel mai larg sens posibil. Dorința de a împinge lumea într-o anumită direcție, de a schimba ideea altora despre genul de societate la care ar trebui să tindă. Încă o dată, nici o carte nu este cu adevărat neinfluențată politic. Opinia că arta ar trebui să nu aibă nimic de-a face cu politica este ea însăși o atitudine politică.

[...] Ceea ce am vrut cel mai mult să fac în ultimii zece ani este să transform scrierea politică într-o artă. Punctul meu de plecare este întotdeauna o atmosferă de partizanat, un sentiment de nedreptate. Atunci când încep să scriu o carte, nu îmi spun: „O să creez o lucrare de artă". O scriu pentru că există o minciună pe care vreau s-o dau în vileag, un fapt asupra căruia vreau să atrag atenția, iar la început nu mă preocupă decât să am șansa de a face o mărturie publică. Însă nu aș putea scrie o carte și nici măcar un articol mai lung pentru o revistă dacă

NICI O CARTE NU
ESTE CU ADEVĂRAT
NEINFLUENȚATĂ POLITIC.

nu ar fi şi o experienţă estetică. Oricine doreşte să-mi analizeze scrierile va vedea că, până şi atunci când sunt propagandă pe faţă, conţin multe lucruri pe care un politician de carieră le-ar considera irelevante. Nu sunt în stare şi nici nu vreau să renunţ complet la viziunea despre lume şi viaţă pe care mi-am format-o în copilărie. Cât o să trăiesc şi o să fiu sănătos, voi continua să ţin la părerea mea despre stilul literar, să iubesc faţa pământului şi să mă bucur de obiecte solide şi frânturi de informaţii inutile. Nu are rost să încerc să înăbuş această latură a mea. Treaba mea este să împac simpatiile şi antipatiile mele adânc înrădăcinate cu activităţile în esenţă publice, nonindividuale pe care ni le impune tuturor această epocă.

Nu este uşor. Apar probleme de construcţie şi de limbaj şi mai apare într-un fel nou problema veridicităţii. Vă dau un singur exemplu al genului mai rudimentar de dificultăţi care apar. Volumul meu despre Războiul Civil din Spania, *Omagiu Cataloniei*, este, desigur, o carte făţiş politică, dar în general e scris cu o anumită detaşare şi grijă pentru formă. Chiar am depus toate eforturile să spun tot adevărul fără a-mi contrazice instinctele literare. Însă, printre altele, conţine şi un lung capitol, plin de citate din

ziare şi altele asemenea, care îi apără pe troţkiştii ce au fost acuzaţi că ar complota cu Franco. În mod clar un asemenea capitol, care după un an sau doi ar deveni neinteresant pentru orice cititor obişnuit, distruge cartea. Un critic pe care îl respect mi-a ţinut o prelegere despre ea. „De ce ai băgat în carte toate chestiile astea?", m-a întrebat. „Ai transformat în jurnalism o carte potenţial bună." Era adevărat ce spunea, dar nu aş fi putut proceda altfel. Întâmplător știam – lucru pe care doar unui număr foarte mic de persoane le fusese îngăduit să-l știe – că nişte oameni nevinovaţi erau acuzaţi pe nedrept. Dacă nu m-ar fi înfuriat asta, nu aș mai fi scris cartea.

Într-o formă sau alta, această problemă apare din nou. Problema limbajului este mai subtilă și discuţia aceasta ar dura prea mult. Voi spune doar că în ultimii ani am încercat să scriu mai puţin pitoresc și cu mai multă acuratețe. În orice caz, consider că, până ajungi să-ţi pui la punct un stil de a scrie, deja renunţi la el. *Ferma animalelor* a fost prima carte în care am încercat, perfect conștient de ceea ce făceam, să combin scopul politic cu scopul artistic într-un întreg. Nu am mai scris nici un roman de șapte ani, dar sper să mai scriu unul cât de curând. Sigur va fi un eșec, fiecare carte este un eșec, dar știu cât de cât sigur ce fel de carte vreau să scriu.

Recitind ultimele două pagini, văd că am lăsat să se înţeleagă că motivele mele de a scrie au implicat exclusiv spiritul civic. Nu vreau ca aceasta să rămână impresia finală. Toţi scriitorii sunt vanitoşi, egoişti şi leneşi, iar la baza motivelor lor se află un mister. Scrierea unei cărţi este un efort îngrozitor, istovitor, ca o lungă criză atunci când suferi de o boală chinuitoare. Nimeni nu ar face aşa ceva dacă nu ar fi împins de vreun demon căruia nu îi poate rezista şi pe care nu îl poate înţelege. Tot ce ştie este că acest demon e pur și simplu același instinct care îl face pe un copilaş să urle pentru a primi atenţie. Şi totuşi, este de asemenea adevărat că nu poţi scrie nimic care să fie citit cu plăcere decât dacă te străduieşti permanent să-ţi ştergi personalitatea. Proza de calitate e ca o fereastră. Eu nu pot spune cu certitudine care dintre motivele mele sunt cele mai puternice, dar ştiu care dintre ele merită să fie urmate. Iar analizându-mi scrierile văd că, invariabil, atunci când nu am avut un scop politic, am scris cărţi plictisitoare şi am fost trădat de texte redactate într-un stil stufos, propoziţii fără sens, înflorituri şi alte tâmpenii.

„O naţiune are parte de ziarele pe care le merită"

Din „As I Please"

Tribune, 22 noiembrie 1946

În dezbaterile actuale ale Comisiei Regale care trebuie să analizeze presa, se vorbeşte mereu despre influenţa degradantă exercitată de proprietari şi de sponsori. Se spune prea rar că o naţiune are parte de ziarele pe care le merită. După cum se ştie, acesta nu este tot adevărul. Atunci când cea mai mare parte a presei este deţinută de o mână de oameni, nu prea ai de ales, iar faptul că în timpul războiului ziarele au devenit pentru o vreme mai inteligente, fără să-şi scadă tirajul, sugerează că publicul nu are gusturi chiar atât de proaste cum pare. Totuşi, ziarele noastre nu sunt toate la fel; unele sunt mai inteligente şi altele sunt mai populare. Iar atunci

când analizezi relaţia dintre inteligenţă şi popularitate, ce descoperi?

Mai jos enumăr pe două coloane principalele noastre nouă cotidiene naţionale. În prima coloană acestea sunt aranjate în ordinea inteligenţei, atât cât mă pricep eu s-o evaluez; în cealaltă sunt aranjate în ordinea popularităţii, măsurată în funcţie de tiraj. Prin inteligenţă nu mă refer la acordul cu părerile mele, ci la disponibilitatea de a prezenta ştirile în mod obiectiv, de a pune în evidenţă lucrurile care contează cu adevărat, de a discuta despre probleme grave chiar şi atunci când acestea sunt plictisitoare şi de a apăra politicile care sunt măcar coerente şi inteligibile. Cât despre tiraj, poate că am plasat greşit un ziar sau două, deoarece nu dispun de cifre recente, însă lista mea nu va fi foarte departe de realitate. Iată cele două liste:

INTELIGENŢĂ	POPULARITATE
1. *Manchester Guardian*	1. *Express*
2. *Times*	2. *Herald*
3. *News Chronicle*	3. *Mirror*
4. *Telegraph*	4. *News Chronicle*
5. *Herald*	5. *Mail*
6. *Mail*	6. *Graphic*

7. *Mirror*
8. *Express*
9. *Graphic*

7. *Telegraph*
8. *Times*
9. *Manchester Guardian*

Se va vedea că a doua listă aproape că este – nu chiar la perfecţie, căci viaţa nu e niciodată atât de ordonată – prima întoarsă pe dos. Şi, chiar dacă eu nu am aranjat aceste ziare tocmai în ordinea exactă, relaţia generală rămâne valabilă. Ziarul cu cea mai bună reputaţie pentru verdicitate, *The Manchester Guardian*, este cel care nu e citit nici măcar de cei ce îl admiră. Oamenii se plâng că e „aşa de plictisitor". Totodată, nenumăraţi oameni citesc *Daily*, spunând în acelaşi timp pe şleau că „nu cred nici un cuvinţel publicat aici".

În aceste circumstanţe, este greu de anticipat o schimbare radicală, chiar dacă genul aparte de presiune exercitată de proprietari şi de sponsori este eliminat. Ceea ce contează este că în Anglia chiar avem libertate juridică a presei, ceea ce face posibilă exprimarea fără teamă a părerilor în ziare cu tiraj mai mic. Este esenţial să nu pierdem asta. Dar nici o comisie regală nu poate face presa de mare tiraj cu mult mai bună decât este, oricât de mult manipulează metodele de control. Vom avea o presă populară

serioasă şi onestă atunci când opinia publică va cere asta în mod activ. Până atunci, dacă ştirile nu sunt distorsionate de oameni de afaceri, sunt distorsionate de birocraţi, care nu sunt nici ei cu mult mai breji.

„RĂZBOIUL ESTE PACE"

Din *O mie nouă sute optzeci și patru*[*] (1949)

În spatele lui Winston, vocea din tele-ecran debita în continuare ceva despre fontă şi depăşirea celui de-al Nouălea Plan Trienal. Tele-ecranul recepţiona şi, în acelaşi timp, transmitea. Intercepta orice sunet mai puternic decât o şoaptă foarte înceată pe care l-ar fi produs Winston. În plus, atâta timp cât rămânea în câmpul vizual al plăcii de metal, Winston putea fi şi văzut, nu doar auzit. Evident, nu exista nici o modalitate de a şti când erai de fapt urmărit. Nu se putea decât specula despre cât de des şi prin ce sisteme Poliţia Gândirii intra pe câte un fir individual. Era chiar posibil să urmărească pe toată lumea, tot timpul. Oricum, puteau să-ţi intre pe

---

* Traducere de Dana Crăciun, Editura Polirom, colecţia TOP 10+, Iaşi, 2019, pp. 6-8, 10-11 (n. ed.).

fir oricând doreau. Trebuia să trăieşti – şi trăiai, dintr-o obişnuinţă ce devenise instinct – pornind de la premisa că fiecare sunet pe care-l făceai era auzit şi fiecare mişcare era scrutată dacă nu o făceai în întuneric.

Winston rămase cu spatele la tele-ecran. Era mai sigur aşa, deşi, după cum ştia foarte bine, chiar şi un spate poate fi revelator. La un kilometru distanţă, Ministerul Adevărului, locul său de muncă, se înălţa imens şi alb peste peisajul jegos. Aceasta, se gândi el cu un soi de dezgust vag, aceasta este Londra, principalul oraş din Aerodromul Unu, a treia provincie ca număr de locuitori a Oceaniei. Încercă să-şi stârnească vreo amintire din copilărie care să-i spună dacă Londra fusese întotdeauna aşa. Au existat dintotdeauna aceste privelişti cu clădiri de secol nouăsprezece părăginite, cu laturile proptite cu grinzi de lemn, cu ferestre cârpite cu carton şi acoperişuri de tablă ondulată, cu grădini ale căror ziduri sălbatice se apleacă în toate direcţiile? Şi locurile bombardate, unde pulberea de la tencuială se ridică în vârtejuri şi pufuliţa se întinde peste grămezile de moloz, şi porţiunile mai mari curăţate de bombe, unde s-au înălţat colonii sordide de cocioabe de lemn, ca nişte coteţe de găini? Degeaba însă, nu-şi

putea aminti: din copilăria lui nu mai rămăsese nimic, în afară de o serie de tablouri luminoase, izolate şi, în mare parte, lipsite de noimă.

Ministerul Adevărului – Miniadev în neolimbă – ieşea izbitor în evidenţă faţă de tot ce se mai vedea în jur. Era o structură piramidală enormă din beton alb, strălucitor, înălţându-se semeţ, terasă după terasă, la trei sute de metri în văzduh. De unde stătea acum, Winston putea distinge cele trei slogane ale partidului, scrise cu litere elegante, reliefate pe faţada albă:

RĂZBOIUL ESTE PACE
LIBERTATEA ESTE SCLAVIE
IGNORANŢA ESTE PUTERE

[...] Lucrul pe care tocmai urma să-l facă era să înceapă un jurnal. Nu era o activitate ilegală (nimic nu era ilegal, din moment ce nu mai existau legi), dar, dacă ar fi fost descoperită, aproape sigur ar fi fost pedepsită cu moartea sau cel puţin cu douăzeci şi cinci de ani într-un lagăr de muncă silnică. Winston potrivi o peniţă într-un toc şi o vârî în gură ca s-o cureţe de grăsime. Tocul era un instrument arhaic, rareori folosit chiar şi pentru semnături,

iar el îşi procurase unul, pe ascuns şi cu oarecare dificultate, pur şi simplu deoarece simţise că hârtia aceea fină şi frumoasă merita să fie scrisă cu o peniţă adevărată în loc să fie scrijelită cu creionul chimic. De fapt nu era obişnuit să scrie de mână. În afară de însemnări foarte scurte, totul se dicta în dictatranscriptor, ceea ce, evident, era imposibil în cazul de faţă. Înmuie peniţa în cerneală şi apoi şovăi preţ de o singură clipă. Îi trecuse un tremur prin pântece. A însemna hârtia era un gest decisiv. Cu litere mici şi chinuite, scrise:

4 aprilie 1984

Se lăsă pe spate. Îl cuprinsese o senzaţie copleşitoare de neputinţă. În primul rând, nu avea cum să ştie sigur că *era* într-adevăr 1984. Trebuie să fi fost cam în jurul acestei date, din moment ce era destul de sigur că avea treizeci şi nouă de ani şi credea că se născuse în 1944 sau 1945, dar de-acum devenise imposibil să mai ştii vreo dată cu o precizie mai mare de un an sau doi.

Îi trecu brusc prin minte să se întrebe: pentru cine scria oare acest jurnal? Pentru viitor, pentru cei încă nenăscuţi. Mintea îi zăbovi o clipă asupra datei

incerte de pe foaie, iar apoi se poticni de un cuvânt din neolimbă, *dublugândire*. Conştientiză pentru prima dată pe deplin enormitatea a ceea ce începuse. Cum să poţi comunica cu viitorul? Aşa ceva e imposibil prin natura sa. Viitorul fie se va asemăna cu prezentul, caz în care nu avea să-l asculte, fie va fi diferit, iar impasul lui va părea fără noimă.

„Când nu aveai nici un fel de surse de informaţii externe pe care să le consulţi, până şi conturul propriei vieţi îşi pierdea claritatea”

Din *O mie nouă sute optzeci şi patru*[*] (1949)

Tele-ecranul emitea un şuierat asurzitor, care continuă cu aceeaşi intensitate timp de treizeci de secunde. Era zero şapte şi cincisprezece, ora deşteptării pentru funcţionari. Winston îşi smulse din pat trupul – gol, căci membrii Partidului Exterior nu primeau decât trei mii de cupoane pentru îmbrăcăminte pe an, iar o pijama costa şase sute – şi apucă de pe scaun un maiou ponosit şi un şort. Peste trei minute aveau să înceapă Exerciţiile Fizice. În clipa următoare îl cuprinse un acces de tuse atât de violent, încât nu mai putu să stea drept, lucru ce i se întâmpla

* Traducere de Dana Crăciun, ed. rom. cit., pp. 35-39 (n. ed.).

aproape întotdeauna imediat după trezire. Îi golea în asemenea hal plămânii, încât nu reuşea să respire din nou decât lungit pe spate şi inspirând profund de câteva ori la rând. Venele i se umflară de la efortul impus de tuse, iar ulcerul varicos începu să-l mănânce.

— Grupul de la treizeci la patruzeci! lătră o voce pătrunzătoare de femeie. Grupul treizeci-patruzeci! La locurile voastre, vă rog. De la treizeci la patruzeci!

Winston luă poziţia de drepţi în faţa tele-ecranului, pe care apăruse deja imaginea unei femei destul de tinere, slabă, dar musculoasă, îmbrăcată în uniformă şi cu pantofi de sport.

— Îndoiţi şi întindeţi braţele! se răsti ea. Ţineţi ritmul cu mine. *Unu*, doi, trei, patru! *Unu*, doi, trei, patru! Haideţi, tovarăşi, mai cu viaţă! *Unu*, doi, trei, patru! *Unu*, doi, trei, patru!

Durerea provocată de accesul de tuse nu îi ştersese cu totul din minte lui Winston impresia lăsată de vis, iar mişcările ritmice ale exerciţiului fizic o restabiliră întru câtva. În timp ce îşi azvârlea mecanic braţele înainte şi înapoi, având pe chip expresia de plăcere dârză care era considerată adecvată în timpul Exerciţiilor Fizice, se strădui să refacă în minte drumul

până la perioada încețoșată a copilăriei timpurii. Era teribil de dificil. Dincolo de sfârșitul anilor '50 totul se estompa. Când nu aveai nici un fel de surse de informații externe pe care să le consulți, până și conturul propriei vieți își pierdea claritatea. Îți aminteai evenimente mărețe, care foarte probabil nu avuseseră loc, îți aminteai amănuntele unor incidente fără să le poți reconstitui atmosfera, și mai erau și perioadele lungi și pustii, cărora nu le puteai asocia nimic. În vremea aceea totul fusese altfel. Chiar și țările avuseseră alte nume și alte forme pe hartă. Aerodromul Unu, de exemplu, nu se chemase așa: se chemase Anglia sau Marea Britanie, deși Winston era destul de sigur că Londra se chemase întotdeauna Londra.

[...] În copilăria sa, timp de câteva luni, în Londra avuseseră loc lupte de stradă confuze, iar pe unele și le amintea foarte clar. Dar i-ar fi fost complet imposibil să reconstituie istoria întregii perioade, să spună cine cu cine se lupta la un moment dat, deoarece nici un document scris și nici un cuvânt rostit nu menționau vreo altă alianță decât cea actuală. De exemplu, în acest moment, în 1984 (dacă era 1984), Oceania se afla în război cu Eurasia și era aliată cu Estasia. În nici un enunț public sau

privat nu se recunoştea vreodată că aceste trei puteri fuseseră cândva grupate altfel. În realitate, după cum Winston ştia foarte bine, nu trecuseră decât patru ani de când Oceania, aliată cu Eurasia, se războise cu Estasia. Aceasta era însă doar o informaţie clandestină, pe care se întâmpla s-o deţină deoarece nu-şi controla suficient de bine memoria. Oficial, schimbarea partenerilor nu avusese loc niciodată. Oceania era în război cu Eurasia, prin urmare Oceania fusese întotdeauna în război cu Eurasia. Duşmanul momentului reprezenta întotdeauna răul absolut, de unde rezulta că orice acord trecut sau viitor cu el era imposibil.

Lucrul cel mai înfricoşător, se gândi el pentru a zece mia oară în timp ce-şi împingea dureros umerii în spate (îşi roteau trunchiurile de la mijloc, cu mâinile pe şolduri, un exerciţiu care, chipurile, era bun pentru muşchii spatelui) – lucrul cel mai înfricoşător era că s-ar putea ca totul să fie adevărat. Dacă Partidul putea să îşi vâre mâna în trecut şi să spună despre un eveniment sau altul că *nu s-a întâmplat niciodată*, aşa ceva era cu siguranţă mai înspăimântător decât simpla tortură şi moartea.

Partidul spunea că Oceania nu fusese aliată niciodată cu Eurasia. El, Winston Smith, ştia că Oceania

fusese aliata Eurasiei cu doar patru ani în urmă. Dar unde exista această informaţie? Doar în mintea lui, care oricum avea să fie anihilată în curând. Şi dacă toţi ceilalţi acceptau minciuna impusă de Partid – dacă toate consemnările spuneau aceeaşi poveste –, atunci minciuna intra în istorie şi devenea adevăr. „Cine controlează trecutul", spunea sloganul Partidului, „controlează viitorul; cine controlează prezentul controlează trecutul". Şi totuşi trecutul, deşi modificabil prin natura sa, nu fusese niciodată modificat. Adevărul de acum era adevărat din vecie şi pentru vecie. Era foarte simplu. Nu era nevoie decât de o serie interminabilă de victorii asupra propriei memorii. I se spunea „controlul realităţii" – sau, în neolimbă, „dublugândire".

[...] Winston îşi lăsă braţele moi pe lângă corp şi îşi umplu iar încet plămânii cu aer. Mintea îi alunecă în lumea labirintică a dublugândirii. Să ştii şi să nu ştii, să te crezi absolut sincer în timp ce spui minciuni atent construite, să ai simultan două opinii care se anulează reciproc, ştiind că ele se contrazic şi crezând în amândouă, să te foloseşti de logică împotriva logicii, să respingi moralitatea în timp ce ţi-o revendici, să crezi că democraţia este imposibilă şi că Partidul este apărătorul democraţiei, să uiţi ce trebuie să uiţi, apoi

„Cine controlează

TRECUTUL”,

spunea sloganul Partidului,

„controlează

VIITORUL;

cine controlează

PREZENTUL

controlează

TRECUTUL”.

să-ţi aminteşti de îndată ce e nevoie să-ţi aminteşti, iar apoi, imediat, să uiţi din nou şi, mai presus de toate, să aplici acelaşi proces procesului însuşi – aceasta era subtilitatea supremă: să induci conştient inconştienţa şi apoi să devii din nou inconştient că tocmai ai înfăptuit acest act hipnotic. Până şi înţelegerea cuvântului „dublugândire" presupunea utilizarea dublugândirii. [...] Trecutul, reflectă el, fusese nu doar modificat, fusese practic distrus. Căci cum să poţi confirma până şi faptul cel mai evident, când nu exista nici o altă dovadă în afară de propria ta memorie? Încercă să-şi amintească în ce an auzise prima dată de Fratele cel Mare. Se gândi că trebuie să fi fost cândva prin anii '60, dar n-avea cum să ştie cu certitudine. Evident că în istoriile Partidului Fratele cel Mare apărea drept liderul şi apărătorul Revoluţiei din primele ei zile. Isprăvile sale fuseseră treptat împinse şi mai departe în timp, până ce ajunseseră chiar şi în fabuloasa lume a anilor '40 şi '30, când capitaliştii, cu ciudatele lor pălării cilindrice, mai treceau încă pe străzile Londrei în automobile mari şi lucioase sau în trăsuri cu pereţi de sticlă. Nu se putea şti cât din această legendă era adevărat şi cât era inventat. Winston nu mai ţinea minte nici la ce dată se înfiinţase Partidul. Nu credea

să fi auzit cuvântul Soceng până prin 1960, dar era posibil să fi circulat mai înainte în forma sa din fostalimbă, „Socialism Englezesc". Totul se topea în ceață. Uneori puteai depista totuși o minciună evidentă. De exemplu, nu era adevărat că Partidul inventase avioanele, așa cum se susținea în cărțile de istorie ale Partidului. Ținea minte avioanele din cea mai fragedă pruncie. Numai că nu puteai dovedi nimic. Nu puteai găsi nicăieri vreo dovadă.

„E o frumusețe chestia asta, distrugerea cuvintelor"

Din *O mie nouă sute optzeci și patru** (1949)

În cantina cu tavan scund, aflată mult sub pământ, coada de la prânz înainta încet și smucit. Sala de mese era deja foarte aglomerată și asurzitor de zgomotoasă. Aburul de tocăniță se revărsa dinspre grilajul de la tejghea, răspândind un miros acru, metalic, care totuși nu reușea să acopere vaporii emanați de ginul Victoria. La capătul celălalt al încăperii se găsea un bar mic, o banală deschizătură în perete, unde puteai cumpăra gin cu zece cenți cana.

— Chiar pe tine te căutam, spuse o voce din spatele lui Winston.

Acesta se întoarse. Era Syme, prietenul lui, care lucra la Secția Cercetare. „Prieten" nu era, probabil,

* Traducere de Dana Crăciun, ed. rom. cit., pp. 53, 55-58 (n. ed.).

cel mai potrivit cuvânt. În ziua de azi nu mai aveai prieteni, aveai tovarăşi, dar compania unor tovarăşi era mai plăcută decât a altora. Syme era filolog, specialist în neolimbă. Ba chiar făcea parte din echipa enormă de specialişti care lucra în prezent la editarea celei de-a unsprezecea ediţii a dicţionarului neolimbii. [...]

— Cum mai merge treaba la dicţionar? întrebă Winston, ridicând vocea ca să acopere zgomotul.

— Încet, răspunse Syme. Am ajuns la adjective. E fascinant.

Se însufleţise imediat ce i se pomenise de neolimbă. Împinse crăticioara la o parte, luă codrul de pâine într-una din mâinile lui delicate şi brânza în cealaltă, apoi se aplecă peste masă, ca să poată vorbi fără să strige.

— Ediţia a unsprezecea este ediţia definitivă, spuse el. Aducem limba în forma ei finală, forma pe care o va avea atunci când nimeni nu va mai vorbi altceva. Când vom termina, cei ca tine vor trebui s-o înveţe de la zero. Tu îţi imaginezi, presupun, că principala noastră responsabilitate este să inventăm cuvinte noi. Dar nici vorbă de aşa ceva! Noi distrugem cuvinte – zeci de cuvinte, sute de cuvinte în fiecare zi. Radem limba până la os. A unsprezecea ediţie nu va avea nici un cuvânt care să-şi piardă relevanţa înainte de 2050.

Muşcă lacom din pâine şi înghiţi vreo două îmbucături, după care continuă, cu un soi de pasiune de chiţibuşar. Faţa lui îngustă şi întunecată se însufleţise, iar ochii îşi pierduseră expresia batjocoritoare şi deveniseră aproape visători.

— E o frumuseţe chestia asta, distrugerea cuvintelor. Evident, cel mai mult se pierde la verbe şi adjective, dar sunt şi sute de substantive de care se poate scăpa. Nu e vorba doar de sinonime, ci şi de antonime. În fond, ce rost are un cuvânt care este pur şi simplu opusul altui cuvânt? Orice cuvânt îşi conţine opusul în sine. Să luăm, de exemplu, cuvântul „bun". Dacă ai cuvântul „bun", ce rost mai are cuvântul „rău"? „Nebun" este la fel de potrivit, ba chiar mai potrivit, deoarece este exact opusul lui, ceea ce nu e cazul cu „rău". Sau dacă vrei o variantă mai puternică pentru „bun", ce rost are să foloseşti o întreagă serie de cuvinte vagi şi inutile, cum sunt „excelent" şi „splendid" şi toate celelalte? „Plusbun" acoperă acest înţeles – sau „dubluplusbun" dacă vrei ceva şi mai puternic. Bineînţeles că folosim deja aceste forme, dar în versiunea finală a neolimbii nu va mai exista nimic altceva. În cele din urmă întreg conceptul de bunătate şi răutate va fi acoperit doar de şase cuvinte – în realitate, de unul singur. Nu vezi

câtă frumuseţe este în asta, Winston? Evident, iniţial a fost ideea lui FM, adăugă el ca şi când tocmai i-ar fi trecut prin minte.

La menţionarea Fratelui cel Mare, chipul lui Winston se însufleţi vag. Syme însă sesiză imediat o anume lipsă de entuziasm.

— Nu apreciezi cu adevărat neolimba, Winston, zise el aproape trist. Chiar şi când scrii, continui să gândeşti în fostalimbă. Ţi-am citit câteva din textele alea pe care le scrii câteodată pentru *Times*. Sunt destul de bune, dar sunt traduceri. În sinea ta preferi să foloseşti în continuare fostalimbă, cu toată imprecizia şi nuanţele ei inutile. Nu înţelegi frumuseţea distrugerii de cuvinte. Ştiai că neolimba este singura limbă din lume al cărei vocabular se micşorează în fiecare an?

Winston o ştia, bineînţeles. Zâmbi – speră că înţelegător –, neavând suficientă încredere în sine ca să vorbească. Syme mai muşcă o bucată din pâinea închisă la culoare, mestecă scurt şi continuă:

— Nu pricepi că întregul scop al neolimbii este să îngusteze sfera gândirii? În cele din urmă vom face crima-n-gândire literalmente imposibilă, deoarece nu vor mai exista cuvinte care s-o exprime. Orice concept care s-ar putea dovedi vreodată necesar va

fi exprimat printr-un *singur* cuvânt, cu un înţeles strict delimitat, iar toate înţelesurile derivate vor fi eliminate şi uitate. Cu cea de-a unsprezecea ediţie suntem deja aproape de acest punct. Dar procesul va continua mult timp după ce tu şi cu mine nu vom mai fi. Tot mai puţine cuvinte în fiecare an şi sfera gândirii tot mai redusă. Bineînţeles, nici acum nu există vreun motiv sau scuză pentru comiterea de crime-n-gândire. Este pur şi simplu o chestiune de autodisciplină, de control al realităţii. În cele din urmă însă nici nu va mai fi nevoie de aşa ceva. Revoluţia va fi încheiată în momentul în care limba va fi perfectă. Neolimba este Soceng şi Soceng este neolimba, adăugă el cu un soi de satisfacţie mistică. Te-ai gândit vreodată, Winston, că până cel mai târziu în anul 2050 nu va mai exista nici o fiinţă umană care să poată înţelege conversaţii de felul celei pe care-o purtăm noi acum?

— Cu excepţia... începu circumspect Winston, apoi se opri.

Îi stătuse pe limbă să spună „Cu excepţia prolilor", dar se abţinu, neştiind sigur dacă o astfel de remarcă nu era cumva nonconformistă în vreun fel oarecare. Syme însă ghicise ce voia să spună.

— Prolii nu sunt ființe umane, zise el nepăsător. Până în 2050 – probabil chiar mai devreme – toate cunoștințele concrete de fostălimbă vor fi dispărut. Întreaga literatură a trecutului va fi deja distrusă. Chaucer, Shakespeare, Milton, Byron... toți vor exista doar în versiunile din neolimbă, nu doar transformați în altceva, ci transformați în opusul a ceea ce erau odinioară. Chiar și literatura Partidului se va schimba. Chiar și sloganele se vor schimba. Cum să ai un slogan precum „Libertatea este Sclavie", când conceptul de libertate a fost abolit? Întregul climat al gândirii va fi unul diferit. De fapt, nu va mai *exista* gândire, nu așa cum o înțelegem acum. Conformismul presupune să nu gândești – să nu ai nevoie să gândești. Conformismul înseamnă să nu fii conștient.

Într-o bună zi, se gândi Winston, cuprins de o convingere bruscă și profundă, Syme va fi vaporizat. E prea inteligent. Vede lucrurile prea clar și vorbește prea limpede. Partidului nu-i plac astfel de oameni. Într-o bună zi va dispărea. Îi stă scris pe față.

„*Crimstop* semnifică abilitatea de a te opri, ca din instinct, în pragul unui gând periculos"

Din *O mie nouă sute optzeci și patru** (1949)

Unui membru de Partid i se cere să aibă nu doar părerile, ci şi instinctele corecte. Multe dintre convingerile şi atitudinile care i se pretind nu sunt niciodată exprimate clar şi nici nu ar putea fi exprimate fără a dezvălui contradicţiile inerente ale Soceng. Dacă este o persoană conformistă din fire (un *bungânditor* în neolimbă), va şti în orice situaţie, fără să stea pe gânduri, care este convingerea corectă sau sentimentul adecvat. Şi, oricum, temeinica sa instruire mentală, de care are parte în copilărie şi care se structurează în jurul cuvintelor *crimstop*, *albnegru* şi *dublugândire*, îl face să

* Traducere de Dana Crăciun, ed. rom. cit., pp. 234-235 (n. ed.).

nu-şi dorească şi nici să nu poată să judece prea profund vreun subiect.

De la un membru de Partid se aşteaptă să nu aibă nici un fel de emoţii personale şi să nu-şi înfrâneze în nici un fel entuziasmul. Trebuie să trăiască într-o continuă frenezie a urii faţă de duşmanii din exterior şi faţă de trădătorii din interior, de triumf în urma victoriilor şi de autoumilire în faţa puterii şi înţelepciunii partidului. Nemulţumirile provocate de propria-i viaţă stearpă şi nesatisfăcătoare sunt redirecţionate intenţionat către exterior şi disipate prin procedee precum cele Două Minute de Ură, iar speculaţiile care ar putea, eventual, să provoace o atitudine sceptică sau rebelă sunt înăbuşite de la bun început prin propria-i disciplină interioară, dobândită din copilărie. Primul şi cel mai simplu pas spre această disciplină, care poate fi predat chiar şi copiilor mici, se numeşte *crimstop* în neolimbă. *Crimstop* semnifică abilitatea de a te opri, ca din instinct, în pragul unui gând periculos. Include puterea de a nu pricepe analogiile, de a nu observa erorile de logică, de a înţelege greşit până şi cele mai simple argumente dacă acestea sunt contrare principiilor Soceng şi de a fi plictisit sau oripilat de orice gând care ar putea să te ducă într-o direcţie eretică.

Pe scurt, *crimstop* înseamnă prostie protectoare. Dar prostia nu e suficientă. Dimpotrivă, în semnificaţia sa completă, conformismul presupune un control la fel de deplin asupra propriilor procese mentale precum cel pe care îl are un contorsionist asupra propriului trup. În fond, societatea Oceaniei se bazează pe convingerea că Fratele cel Mare este atotputernic şi că Partidul este infailibil. Cum în realitate însă Fratele cel Mare nu este atotputernic şi nici Partidul nu este infailibil, este necesară o flexibilitate permanentă şi neobosită în tratarea faptelor. Cuvântul cheie aici este *albnegru*. La fel ca multe alte cuvinte din neolimbă, are şi el două înţelesuri care se contrazic reciproc. Aplicat unui adversar, denotă obiceiul de a pretinde cu tupeu că negrul este alb, în contradicţie cu realitatea evidentă.

CRIMSTOP

SEMNIFICĂ
ABILITATEA
DE A TE OPRI,
CA DIN INSTINCT,
ÎN PRAGUL
UNUI GÂND
PERICULOS.

„Eşti de părere, Winston, că trecutul există cu adevărat?”

Din *O mie nouă sute optzeci şi patru** (1949)

Nu-şi amintea finalul acelui interogatoriu. A urmat o perioadă de întuneric, iar apoi celula sau încăperea în care se găsea acum a început treptat să prindă contur în jurul lui. Era întins aproape cu totul pe spate şi nu se putea mişca. Trupul îi era imobilizat în toate punctele esenţiale. Chiar şi ceafa îi era prinsă cumva. O'Brien îl privea de sus, grav şi oarecum trist. Văzută de jos, faţa îi părea aspră şi epuizată, cu pungi sub ochi şi riduri de oboseală ce duceau de la nas la bărbie. Era mai în vârstă decât crezuse Winston: avea, probabil, patruzeci şi opt sau cincizeci de ani. Mâna i se odihnea pe un cadran cu o manetă în vârf şi cu cifre de jur împrejur.

---

* Traducere de Dana Crăciun, ed. rom. cit., pp. 271-272, 274-277 (n. ed.).

— Ţi-am spus că, dacă ne vom mai întâlni vreodată, aici va fi, spuse O'Brien.

— Da, răspunse Winston.

Fără vreun alt avertisment în afară de o uşoară mişcare a mâinii lui O'Brien, un val de durere îi năvăli lui Winston în trup. Era o durere înfricoşătoare, pentru că nu vedea ce se întâmpla şi avea senzaţia că era cumva rănit de moarte. Nu ştia dacă se întâmpla cu adevărat ceva sau efectul era indus electric, însă trupul îi era deformat şi articulaţiile îi erau smulse încetul cu încetul. Deşi durerea îi iscase broboane de sudoare pe frunte, cel mai greu de suportat era teama că şira spinării urma să-i plesnească în orice moment. Îşi încleştă dinţii şi începu să respire adânc pe nas, încercând să rămână tăcut cât de mult putea.

— Ţi-e teamă că în orice moment poate să plesnească ceva, spuse O'Brien, privindu-i faţa. În special ţi-e teamă că va fi şira spinării. Ai în minte o imagine cât se poate de vie a felului cum se vor desprinde vertebrele şi din ele o să înceapă să se scurgă măduva. La asta te gândeşti, nu-i aşa, Winston?

Winston nu răspunse. O'Brien coborî maneta cadranului. Valul de durere se retrase aproape la fel de repede cum îl copleşise.

— Asta a fost patruzeci, spuse O'Brien. Vezi că numerele de pe cadranul acesta ajung până la o sută. Pe parcursul conversaţiei noastre nu uita, te rog, că îmi stă în putere să-ţi provoc durere în orice moment şi la orice intensitate am eu chef. Dacă îmi spui vreo minciună, dacă încerci să te eschivezi în vreun fel sau chiar să cobori sub nivelul dumitale obişnuit de inteligenţă, vei urla de durere instantaneu. Ai înţeles?

— Da, răspunse Winston.

[...] O'Brien îl privea de deasupra lui cu un aer meditativ. Semăna mai mult ca niciodată cu un profesor care se străduieşte din răsputeri cu un copil îndărătnic, dar promiţător.

— Partidul are un slogan care se referă la controlul trecutului, spuse el. Repetă-l, te rog.

— „Cine controlează trecutul controlează viitorul; cine controlează prezentul controlează trecutul", repetă ascultător Winston.

— „Cine controlează prezentul controlează trecutul", repetă O'Brien, aprobând încet din cap. Eşti de părere, Winston, că trecutul există cu adevărat?

Pe Winston îl copleşi din nou senzaţia de neajutorare. Aruncă o privire cadranului. Nu ştia dacă răspunsul care avea să-l scutească de durere era „da" sau

„nu" – nu ştia nici măcar care răspuns era considerat ca fiind cel adevărat.

O'Brien zâmbi uşor.

— Nu le ai cu metafizica, Winston, spuse el. Până în acest moment nu te-ai întrebat niciodată ce înseamnă existenţa. Mă voi exprima mai clar. Trecutul există cumva concret, în spaţiu? Există undeva un loc, o lume de obiecte materiale, unde trecutul încă se desfăşoară?

— Nu.

— Atunci unde există trecutul, dacă există în vreun fel?

— În documente. Este consemnat în scris.

— În documente. Şi...

— În minte. În memoria oamenilor.

— În memorie. Foarte bine atunci. Noi, Partidul, controlăm toate documentele şi controlăm toate memoriile. Prin urmare, controlăm şi trecutul, nu-i aşa?

— Dar cum puteţi împiedica oamenii să-şi amintească lucruri? strigă Winston, uitând iarăşi o clipă de cadran. E ceva involuntar. Nu depinde de individ. Cum puteţi controla memoria? Pe a mea nu aţi controlat-o!

Atitudinea lui O'Brien se înăspri din nou. Puse mâna pe cadran.

— Dimpotrivă, zise el, *dumneata* nu ţi-ai controlat-o. De-asta ai ajuns aici. Ai ajuns aici pentru că n-ai putut să-ţi mobilizezi modestia şi autodisciplina. N-ai fost în stare de supunere, care este preţul sănătăţii mintale. Ai preferat să fii un smintit, o minoritate de unu. Numai mintea disciplinată poate vedea realitatea, Winston. Dumneata crezi că realitatea este ceva obiectiv, ceva exterior, care există în sine. Crezi, de asemenea, că natura realităţii este de la sine înţeleasă. Când te amăgeşti să crezi că vezi ceva, presupui şi că tot restul lumii vede acelaşi lucru. Eu însă îţi spun, Winston, că realitatea nu este ceva exterior. Realitatea există în mintea umană şi nicăieri altundeva. Nu în mintea individuală, care poate greşi şi, oricum, piere rapid – numai în mintea Partidului, care este colectivă şi nemuritoare. Orice spune Partidul că reprezintă adevărul *este* adevărul. Realitatea nu poate fi văzută altfel decât privind prin ochii Partidului. Acesta este lucrul pe care trebuie să-l reînveţi, Winston. Reînvăţarea impune un act de autodistrugere, un efort de voinţă. Trebuie să devii umil înainte să te poţi însănătoşi la minte.

Făcu o pauză de câteva clipe, ca şi când ar fi vrut să îi dea timp lui Winston să asimileze ce-i spusese.

— Ţii minte, continuă el, că ai scris în jurnal: „Libertatea înseamnă libertatea de a spune că doi plus doi fac patru"?

— Da, răspunse Winston.

O'Brien ridică mâna stângă, cu dosul palmei îndreptat spre Winston, degetul mare ascuns şi celelalte patru degete ridicate.

— Câte degete îţi arăt aici, Winston?

— Patru.

— Şi dacă Partidul spune că nu sunt patru, ci sunt cinci... atunci câte?

— Patru.

Îşi termină cuvântul într-un icnet de durere. Acul cadranului sărise la cincizeci şi cinci. Întregul corp i se acoperi de transpiraţie. Aerul îi sfâşie plămânii şi ieşi în gemete adânci, pe care nu le putu opri nici strângând din dinţi. O'Brien îl privea, cu cele patru degete încă întinse. Trase maneta înapoi. De data asta durerea nu se potoli decât un pic.

— Câte degete, Winston?

— Patru.

Acul urcă la şaizeci.

— Câte degete, Winston?

— Patru! Patru! Ce altceva pot să spun? Patru!

Acul probabil că urcase din nou, dar Winston nu se uită la el. Chipul greoi şi sever şi cele patru degete îi umpleau câmpul vizual. Degetele i se ridicau enorme dinaintea ochilor, ca nişte stâlpi, înceţoşate şi parcă vibrând, dar incontestabil patru.

— Câte degete, Winston?

— Patru! Încetaţi, încetaţi! Cum de puteţi continua? Patru! Patru!

— Câte degete, Winston?

— Cinci! Cinci! Cinci!

— Nu, Winston, n-are rost. Minţi. Eşti convins în continuare că sunt patru. Câte degete, te rog?

— Patru! Cinci! Patru! Cum vreţi. Numai încetaţi, opriţi durerea!

Dintr-odată se trezi că stă în capul oaselor, cu braţul lui O'Brien pe după umeri. Probabil îşi pierduse cunoştinţa preţ de câteva secunde. Legăturile care îi ţintuiseră trupul fuseseră slăbite. Îi era foarte frig, tremura incontrolabil, îi clănţăneau dinţii, iar pe obraji îi şiroiau lacrimi. Preţ de o clipă se agăţă de O'Brien ca un copil, găsind o alinare ciudată în braţul greu care-i înconjura umerii. Avea senzaţia că O'Brien e protectorul lui, că durerea

LIBERTATEA

ÎNSEAMNĂ LIBERTATEA
DE A SPUNE CĂ

doi

plus

doi

fac 4

venea din afară, dintr-o altă sursă, şi că O'Brien îl putea salva.

— Înveţi cam încet, Winston, spuse cu blândeţe O'Brien.

— Ce să fac? bolborosi el. Ce să fac dacă văd ce este dinaintea ochilor mei? Doi plus doi fac patru.

— Uneori, Winston. Alteori fac cinci. Alteori, trei. Alteori fac toate rezultatele simultan. Trebuie să te străduieşti mai mult. Nu-i uşor să devii iar întreg la minte.

De același autor:

Ferma animalelor

O mie nouă sute optzeci și patru

Zile birmaneze

Omagiu Cataloniei

Aspidistra să trăiască!

Jurnale

O gură de aer

O fată de preot

Cărți sau țigări

Fără un sfanț prin Paris și prin Londra

Drumul spre Wigan Pier

Cum am împușcat un elefant

În pregătire:

Despre libertate

www.polirom.ro

Redactor: Anca Sandu
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Luminiţa Păun

Bun de tipar: decembrie 2019. Apărut: 2020
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la GANESHA PUBLISHING HOUSE – Bucureşti
tel.: 021 423.20.58, tel./fax: 021 424.98.13,
e-mail: contact@ganesa.ro, web: ganesa.ro

GEORGE ORWELL (pseudonimul literar şi jurnalistic al lui Eric Arthur Blair) s-a născut în 1903 în India şi a murit de tuberculoză la Londra, în 1950. A studiat la Eton între 1917 şi 1921 şi a publicat în diferite reviste ale colegiului, iar între 1922 şi 1927 a lucrat în cadrul Poliţiei Imperiale Indiene din Birmania, experienţă pe care a reconstituit-o mai târziu în romanul *Zile birmaneze* (1934; Polirom, 2003, 2013, 2016). Prima sa carte, *Fără un sfanţ prin Paris şi prin Londra* (1933; Polirom, 2017, 2019), este o relatare emoţionantă şi mai ales comică a celor câţiva ani de sărăcie autoimpusă pe care i-a trăit după ce s-a întors în Europa. Printre romanele sale din anii 1930 se numără *O fată de preot* (1935; Polirom, 2011, 2019), *Aspidistra să trăiască!* (1936; Polirom, 2009) şi *O gură de aer* (1939; Polirom, 2010), dar adevărata recunoaştere i-au adus-o alte două proze-reportaj: *Drumul spre Wigan Pier* (1937; Polirom, 2018, 2019), despre viaţa la limita sărăciei a minerilor dintr-un orăşel din Lancashire, şi *Omagiu Cataloniei* (1938; Polirom, 2009), despre propria experienţă din timpul Războiului Civil din Spania. Între 1943 şi 1945, ca director literar la *Tribune*, a publicat numeroase articole literare şi politice, colaborând în acelaşi timp la *The Observer* şi la *Manchester Evening News*. Fabula politică *Ferma animalelor* (1945; Polirom, 2002, 2012, 2017, 2018, 2019) şi distopia *O mie nouă sute optzeci şi patru* (1949; Polirom, 2002, 2012, 2016, 2019) sunt cele mai populare romane ale lui Orwell şi au fost traduse în întreaga lume.

„NU A FOST DOAR UN MARE SCRIITOR. AVEM NEVOIE DE EL ASTĂZI DATORITĂ PASIUNII SALE PENTRU ADEVĂR."

THE SUNDAY TIMES

„ORWELL ŞI-A FĂCUT O DATORIE DIN A SPUNE ADEVĂRUL ÎNTR-O VREME ÎN CARE MULŢI ERAU CONVINŞI CĂ ISTORIA CONSACRASE MINCIUNA."

TIME

ISBN 978-973-46-8022-1

www.polirom.ro
Carte publicată şi în ediţie digitală